

МРАТ

Часопис за књижевност, уметност и културу

година II књига II свеска VIII децембар 2006

Тра̄

Часопис за књижевност, уметност и културу

Излази 4 пута годишње

Издавач

Народна библиотека „Данило Киш“, Врбас

За издавача

Милорад Мартиновић

Главни и одговорни уредник

Ђорђо Сладоје

Уредничкӣво

Небојша Деветак (оперативни уредник), Бранислав Зубовић (технички уредник), Мирослав Алексић, Благоје Баковић, Момир Бакрач, Слободан Елезовић, Сабина Јелачић, Јулија Капорњаи, Емсуре Хамзић, Никола Шанта, Светислав Шљукић

Адреса

Маршала Тита 87

Врбас

Тел/факс +381 (21) 794-640

е-mail: biblvrbas@ptt.yu ; www.biblvrbas@org.yu

Штампа̄а

Штампарија „Будућност“, Нови Сад

УДК 82(05)

YU ISSN 1451-9437

Тираж

400 примерака

Часопис се финансира из буџета СО Врбас.

Рукописи се не враћају.

Илустрације: Тамара Недељковић Вукша и Марко Вукша

САДРЖАЈ

ѿраѿ ѿезије

Томислав МИЈОВИЋ.....	5
Драѿомир БРАЈКОВИЋ.....	10
Драѿо ТЕШЕВИЋ.....	15
Анђелко ЕРДЕЉАНИН.....	19
Здравко КРСТАНОВИЋ.....	21
Злаѿиа НЕШИЋ.....	24
Јулија КАПОРЊАИ.....	27

ѿраѿ ѿрозе

Миро ВУКСАНОВИЋ.....	30
Лабуѿ ДРАГИЋ.....	46
Милош КОРДИЋ.....	57
Александар БЈЕЛОГРЛИЋ.....	63

ѿраѿ на ѿраѿу

Славко ГОРДИЋ.....	68
--------------------	----

ѿраѿ минерве

Валентиѿина ЧИЗМАР.....	83
-------------------------	----

ѿраѿ ѿруѿих

А. К. ТОЛСТОЈ.....	101
Чарлс СИМИЋ.....	102
Савремена бриѿтанска ѿезија.....	109
Фабиан ВИКЕ.....	113

ѿраѿ ѿона

Боро ЗУБОВИЋ.....	115
-------------------	-----

шраг боје

Јелица РОЂЕНОВИЋ.....	118
Небојша ДЕВЕТАК.....	123

шраг есеја

Марко АЛЕКСИЋ.....	128
--------------------	-----

шраг ишчишвања

Мирослав ЕГЕРИЋ.....	133
Милеџа АЋИМОВИЋ ИВКОВ.....	136
Александар Б. ЛАКОВИЋ.....	138
Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ.....	141
Добраштин ЈЕЛИЋ.....	145
Радомир МИЋУНОВИЋ.....	151

шраг наслеђа

Павле Б. ОРБОВИЋ.....	154
-----------------------	-----

Томислав МИЈОВИЋ

ЗАГЛЕДАН У СТАРЕ ФОТОГРАФИЈЕ

I

Тиња на њима бивша ватра
Заустављено време стоји
Па као и да иде натраг
Па као и да не постоји

Разгледаш старе слике које
Хтеле би с тобом да наставе
Где се застало и настоје
Све растављено да саставе

А са њих лица као жива
Жељна бар немог разговора
На позиве су без одзива

Из свог времена и простора
На самовање и жал свиклом
Јављају ти се само ликом

II

Док давна лица посећујеш
Препознатљиво пружа руке
Ти би да чујеш и ти чујеш
Призване знане драге звуке

И све више се како стариш
И оно што се отуд јавља
Загледаш с тугом и ражалиш
Над пролазношћу што раставља

Из свог времена свевремене
Прилазе да се с тобом споје
Фотографије успомене

Дочекујеш их као своје
Јер у теби се још сусреће
Било па прошло и долазеће

III

Са твоје слике из детињства
Гледа у тебе лик дечији
У теби блажен сјај очинства
И поглед нежан болећиви

Шта те је тако раздвојило
Да си сад овај и онај тамо
Па би да спојиш неспојиво
Нисте ни исти личите само

Ти би у своме мучном добу
Да си једно са собом бившим
И не прихваташ ту деобу

У трену време зауставивши
Раздвојила је слика клопка
Тебе у претка и потомка

IV

Са старих слика црно-белих
С искрицама у зеницама
Запутили се заблудели
Стрампутицама и пречицама

У своје сенке уоквирени
Укочено стоје на слици
Уозбиљени унезверени
Као на каквој раскрсници

Као за славље свадбовања
Одевени у рухо ново
Спремни на дуга путовања

Из свога доба ово
Ево стигли су и непозвани
У тебе немо загледани

V

Фото-сочивом хипнотисан
Да искористи ту могућност
Нагиздан и леп ко уписан
Запутио се у будућност

Не знаш ко је и какав био
И каквог себе напустио
Шта је од кога тада крио
Па се пред тобом укипио

Омамљен зовом снова варки
Кроз затворена пошао врата
У свет привида и претпоставки

Шта га на путу неповрата
Престрашило и укочило
Сочиво није уочило

VI

Ево прешли су на твоју страну
Негдашњи људи на папиру
Нису се дали да нестану
И још се тамо одупиру

Видиш ли оно што се не види
Њихове дане ко празнике
Или су за те ко привиди
Сличности с њима и разлике

Нема их више а ево ту су
Пред тобом с тобом нераздвојни
Са старих слика као у сну

И ти си сада њихов двојник
А они твоји на свакој слици
У дугој поворци претходници

VII

Бледи мргодни осмехнути
Осветљени без просветљења
Међу нас дошли и после смрти
Магијом фото пресељења

Ти покојници и путници
Без одредишта и коначишта
Плове кроз време на барци слици
У бесконачно све и ништа

Из какве чежње и потребе
Из свога доба ово бекство
Излет ван себе а без себе

Самоизгнанство ко проклетство
Не би ли нашли пролаз тајни
Да и пролазни буду трајни

VIII

Са излета и путовања
Са ходочашћа по природи
С прослава слава и венчања
Где се све као препороди

Светлост по свима и о свима
Заустављена и сачувана
И ево и сад још је има
На сликама из давних дана

Оне се свима најмилије
И избледеле похабане
Чувају као амајлије

Из белих дана за црне дане
Ти светлописи доживљаја
Буднога сна и живог сјаја

IX

Забрављени и незнани
Усликани пред нама стоје
Озарени ко лакирани
Непостојећи а постоје

И траже помоћ било чију
Пред неумитним спас пронаћи
Бити далеко од очију
А блиског срца се дотаћи

Будимо срца милостива
Предусретљиви радознали
За све где искри жишка жива

За оне што су нас знали
И надали се да ће моћи
До нашег доба се домоћи

X

Јесу ли оно *иза*
У шта би хтео да завири
И издалека и изблиза
Глад знатижеље да намириш

Или су они то *изнутра*
Што *негде* скривено тебе чека
Да ти најави твоје сутра
Које ће сутра бити *некад*

Фотографије старе неме
У које си се загледао
Зауоставиле људе време

Да би видео и спознао
Оно што није преживело
И оно што је надживело

Драгомир БРАЈКОВИЋ

ПОХВАЛА МУВИ

Јеси ли икад чуо да неко фали муву?
Не, сигурно, нао кад полуди,
полуди или га тек фата лудило
па о свему вантазира и фали муве.
оно што нико нормалан не може смислити
а камоли ријеч лијепу на њега трошити.
Нема на муви, налет је било, никакe љепоте
нити од ње неке користи до само штета и досада.

Како да иг фалиш кад досадише
и Богу и ђаволу, а камоли чоeкy коме је све на досаду
и све му, како год обрнеш, па и муве,
изађе на неку штету?!

Мува и не ради ништа друго
веј само оно што јој је досуђено
па, једнако, сметња је сваком живом створу.

Досадне су и галатне мимо свијета,
преко мјере, мимо свакога створа живога,
печобразне – ништа им и на нос слећет чоeкy
и то у бираном друштву да он маше рукама
брани се и грана ко да је манит.
Стану међу оба ока, не бирају јеси ли у какву послу,
сто пречих да има она слети, ето је да су руке у тијесто.
Да иг не бране и слике би главара напљувале,
опоганиле и унередиле, не знам шта траже на њима,
а да слијећу. Једном сам у војсци једну слику бранио
а не вриједи, само насрћу, не мош убранит.
Не каже се залуду досадан ко мува!
Нађе она своје мјесто и вријеме,
намјести се у најнезгоднији час,
(што, њој је увијек згодно!),

залијепи се стоци испод репа па је разгони.
Исто и ђекоји чоек зна бити мува подрепна;
не чоек, но двоножац!

Све све али нико ко мува не досади:
на мрс слети па га огалати да га устима не мош принијет,
ај ти сад једи потље ње,
од ње је тешко убранити нако да се рашчепиш –
свуђ је ето! Ако про пите, док се лади,
ако не ставиш како крпетину, пиши пропало:
оде мас у пропас!
Кад на месо удари поздрави се:
још док дереш бравче или шиљаже
навале муве да га не мош
а да га не напљују и огалате!
Ништа од муве досадније и галатније
па како наћи икога да је фали?
Така је мува – жива досада.
Војску да дигнеш не мош је из собе ишћерати –
вјешто се сакрије и ућића.
Ђе ћеш то, у здравој памети, фалити?
А ево, нађе се фалиша мувама.

Бијаг некако спао с ногу и пао у постељу,
дошо до крепаћа: Богу душу, Бог је неће!
Бијаг бацио кашику, враг ми пуноу у чорбу,
поздравио се бијаг и прежалио свијет бијели,
(не срасто са постељом, но у постељицу урасто!),
још само да ме преко прага изнесу
(да не бјегу у послу, вјеруј и то би учињели,
бијаг досадио и Богу и људима!),
огријешо начисто, не могу се на ноге дочекати,
сасвим ме издале, да ми је да се некако осовим
и кренем преко собе ко да би полетио
но за кревет прикован зурим изнад себе у оно мало тавана,
не мало, но ми је то тада био вас свијет бијели –
свашта сам на њему видио!

Бијаше упеко они челопек а моји се размиљели –
свако за својим послом. Да је бар дјетета
да се разговорим, но сам самцијат
од звијезде до звијезде у ономе зиндану скапавам,
никога ни кап воде да дода уста да отрем,
а камоли да коју самном прокамени!
Да има ко да чује кад јекнеш ни по јада
некако би ми лакнуло,
но онако сам жмиркај и зури у таваницу
по васцијели боговетни дан
или понешто собе очима уфати.

Чињело ми се, у једну, да не гледам у таван
 но да у небеса отворена:
 видим како облаци промичу и како
 крајевима ведри. А кад звијезде затрепере
 обрадујем се. Све ми се чини није живот о концу.

Учини ми се некад да се горе
 отворила нека велика књига са мало слова
 а млого слика и да нека рука невидљива
 преврће странице и брза па у оној ватри
 не могу разазнати ни шта ни о коме пише.

Видим да дјетињим и блесавим
 и да у незнан падам
 па ме стра да памећу не помјерим
 те онда гледам и бројим шувите,
 а кад и то обавим, гледам има ли ће каквога чвора
 на њима и како је облањан,
 па, поново, бројим а стра ме да се не забројим –
 дан дуг а самоћа тешка,
 да се ико намине да коју прокаменим
 ко да би исти декик окрилатио.

У свој тој муци и јаду
 док смишљаам и премишљаам оће ли се ко наминути
 спазим муву, не спазим но чујем: зунзара,
 пресјече тишину па ми се, у оној ватри, у оном незнану
 причини да ме из мртвих призива..
 Мутна погледа претражујем ће је,
 а она једнако зунзара док изненада не слеће на постељу.
 Ту јој потаман.

Ништа грђе но на овој голометини
 сам остати и здрав а камоли у болести,
 (још накој у какој ја бијаг!),
 све ти се врти и у маглу тоне
 па не знаш јеси ли у соби или гробу,
 гледаш ли у таваницу или ти се небеса отворила,
 а мува зунзара, слијеће. Не слијеће
 но збори: „Нијеси сам!“

Учини ми се да вантазирам и да ћу у други свијет заминути
 да ћу у незнан пасти па ми се
 све ствари створиле у једно
 те из ове постеље, ове јадеље,
 не видим јасно ни тавулина, ни чашу на њему,
 ни шољу, ни ону шару на њој,
 шару којом сам се чудом чудио.

Ко да прогледак, ко да ме диже из постеље,
обрадово сам јој се ко озебо сунцу!
Испрва сам је само чуо
а онда пратио како слијеће и пролијеће
час овдје, час ондје
а ниђе се дуго не задржи.
Зунзори на постељи – примијетила ме,
савија се около, зачикује, на руку слети,
мало зунзори па одлети, води ме по соби,
показује ми ствари које сам већ био прежалио.
Све ми се чини да је неко посло
па се онако, у муци, поосмјехнем.

Протекао је тај вакаат, цијело љето боговетно,
(у вијек нијесам дужег имо),
чињело ми се да није ту да зунзори
но да ме разговори, прекори, осоколи
показује ми ствари и води ми поглед од једне до друге,
слијеће на прозор и мами ме вани
па се поповрати. Причини ми се да са мном
лијепо разговара, да ме из оне ватре извлачи
међу ствари и води кроз собу од једне до друге.
Чињело ми се да смо вас свијет прелећели;
замишљао сам како узлијеће и води ме
низ поља и тек покошене ливаде
како у шуму одмичемо и како на камену одмарамо
крај извора са кога смо се студене воде напили.
Ослушкујем је у муци: зуји. Не зуји но брекће!
Преклопим очима, ућићам се; све ми се чини веће
и јаче. А она брунда ли, брунда.
Ко да облијеће васколик свијет
а не ово собе, ово мало гроба.
Полузатворених очију видим не муву, но хеликоптер!
Узлијеће и узноси ме. Видим – нијесам за крепаћа!
Отворих очи а она – слећела на узглавље
па зунзори ли зунзори. Разговара ме.

Одмицало је љето, у снагу сам се повраћао
а све ми се чини да ме је она мува
на овај свијет извела поново,
ако не она а оно Онај који је створио
и на овај свијет послао да и овакве послове оповиђа.
Чини ми се из мртвијех ме дозвола
и кроз собу провела да гледам и погледам,
да опет прогледам и видим и таваницу и чворове,
и фини рад блање и вјештог мајстора,
да видим шољу и загледам се у шару на њој.

И сад се знам често занијети
па је усред зиме чути како зунзори;
не зунзори него се јавка. Ко да приупита:
„Јесмо ли се заборавили?“ Не, вала, слободно!
Причини ми се да слијеће на шољу ка оној шари
коју некад, са постеље, нијесам јасно разбирао
шара ли је, мрља ли је?
Није ми сад нимало право кад нако крвнички
гоне и разгоне муве. А ћерају иг, не бој се!

Збиља, чу ли ти да иђе фале муве?
Не сигурно на свијет укрсни, но не закуни се
да нећеш! Оћеш што никад нијеси!
Чућеш и видјећеш што нијеси у вијеку и на свијету
чак и да неко преко мјере фали муву
а да је у чистој памети.
Ако чујеш – није без неке,
ево сад и ја, а да ми није памет начисто трљапила,
фалим муве мимо икога и ичега на свијету бијелом.

Није ми сад право што их разгоне,
а загнају се међу њиг ко у турке,
ко да је соба косово,
витлају артијама, новинама, бацају се стварима,
гранају рукама, отресају ногама,
реко би да су оrepатили:
ћерају и разгоне муве, а ја све загледујем
није ли међу њима и она мува
која ме је цијело љето у болести разговарала,
из мртвије враћала и са стварима,
које већ бијаг прежалио, повезала поново.
Вратила ме је у свијет са којим сам се толико пута,
у оној муци, невољно поздрављао.

Драго ТЕШЕВИЋ

ЂАВОЉА ПОСЛА

1.

Сеђаше једном Вишњи у пустој доколици,
Кроз размозгану главу прште ројеви слика,
(Сјактави, бледи свици у мркој измаглици)
Пита се, редећ мисли, кано ласте на жици:
Како да себи створи достојна Супарника?

Господ думаше дуго, и кад се најзад трже,
Пред њим Анђео стоји и невино се смешка:
„Ау, нешто сам забрљо!“ – смешак му с лица стрже –
„Мич’ ми с очију мали, ил’ се мењај што брже!“
Брецну, љутито на њ – омакла му се грешка.

Створ, што га на уму има, налик смркнутој звери,
Нити познаје кроткост, нит сме за осмех знати;
Тај ће, гаравом душом, у брк да му се цери:
„Сем прегршти грохота“ – Бесмртник главом клати –
„И неваљале ћуди, ништа му не смем дати!“

Поново јати мисли – пун лаког неспокојства –
Најпре: Ваља да створи посве опречна својства,
(Изван Суштаства светлог, што га изнедри Тмина)
Пре но сазда телесо с духом демонског Двојства,
И дарује му привид божанских особина...

Дубоко упрт у се вага навике своје,
Биште властиту нарав и супротности тражи;
Мисли, у ројевима, нове науме роје
Кројећи обрис Бићу од невере и лажи...
И гле, већ два ривала један спрам другог стоје:

„Таааако!“ – мрмољи Творац милостивога лика,
Након што Креатури даде карактер худи,
Сачинив Неподобу: Репатог Натамника,
Смутњама сваким склона и назлобрзе ћуди.

2.

Од Васељене јоште није било ни трага,
Јер тек ће да је творе два Градитеља вешта:
Господње Милосрђе и домишљатост Врага;
Испашће добро знано – и Штошта и Којешта...

Ћаскају Неимари... уз ракију и вино...
Вишњи сркуће црњак, Сотона цевчи шљиву
Трепћућ, пут Бесмртника, понизно и невино:
'Нек ОН светове ствара, тај не може на ино,
Кад куцне моја ура, прелазим у офанзиву!'

Тако се Ћаво теши, док Бог чудеса ствара,
И тек кадикад стане, колико да предахне,
Дотера пар ситница с немаром неимара,
Ил' да задивљен собом зној са образа смахне...

Бог најпре створи Време и одмери му сате,
Затим сачини Звезде и осу Небо њима,
Па заповеди: Нек се у Стазе млечне јате!
(На небесима, за све, места довољно има)
И нека луче светлост док се над светом клате!

Замеси златно Сунце и чељад му: Планете.
Одреди: Кад да мркне, а кад јутро да сване.
Сарезав Земљу – сточи: Мора и Океане –
И узе шарном пређом Огртач да јој плете...

Шта му чинити ваља, Бог је предивно знао:
Дуго је спредао нити с Руна небесног, златна,
Од месечасте пређе: плео, кројио, ткао...
И кад одену Земљу плаштом растиња влатна
Јединствену Лепоту целом Свету је дао.

Пошто расели Земљом: зверад, кукце и птице;
Једва у пола посла, хукну, подигав веђе...
Беше л' се зажелео негдашње доколице?
Или се препао беше: Понестаће му пређе!

Задивљен, кобајаги, Натамник немо гута,
Суморне мисли меси и оком злим колута
Док из тесних му прси чемер зависти клија
Шапатам теши жељу сањану неброј пута:
'Тако ми хадског котла, то бих умео и ја!'

3.

Бог гледа своје дело и сам себи се диви:
Све је ту било добро, корисно, беспрекорно!
Најтежи део посла – у скорој перспективи:
'Нудер, сад се покажи!' – чикну га Нечастиви –
Охрабрен изазовом, Бог прегну да дела орно...

Радећи непрестано шест дана и пет ноћи,
Створитељ диже главу поткрај шестога дана,
Да покаже Такмацу – резултат божје Моћи:
Прелепу Плаву Куглу, што блисташе му с длана.

Не зна се шта је лепше: Ромор ил' плавет мора!
Помно, из сваког угла, Ђаво загледа Куглу:
Отпозади, са стране, одзодо и одзгора,
Залуд замерке тражи – да је извргне руглу! –
Све чисто, савршено: 'Чек, нема једног Створа!

Мајсторе, стан', полако!' – Ђаво ће, ко у шали –
'Не мисли да закерам' – у брк му се церека –
'Ама, све ми се чини, да ипак нешта фали,
Ниси л сметнуо с ума да сачиниш човека!'

„Стварно!“ – отхукну Творац и постиде се мало,
Откуд баш пред њим таква срамота да га снађе!
Те шибнув мрким оком сотоње закерало,
Ишчачка испод нокта трунку човешке грађе
И узе градити Створа до ког је Врагу стало.

4.

Занесен новим Бићем, Бог, дела, не одмара –
Довде су ствари текле, по плану, како треба –
По својем подобију првог Човека ствара,
И баш кад хтеде да га надахне даром Неба,
Створитељ на час заста са шаком пуном Жара...

Ко зна с разлога кога, заставши у покрету,
Небески Отац прави паузу – прву! – краћу.
Дочекав своју згоду: Да стави круну Свету!
Ђаво услужно ђипи, и кликну: 'Нека, ја ћу!'

Враг пут Господа чкиљи јантарским оком пуме:
'Звезде и Васељена! Природа! Растине! Звери!
Све грандиозна дела, немам замерке, Куме!
Пусти дер мене мало – ништа, бригу не бери!
Видећеш, кад све свршим, шта Твој супарник уме!'

Док грозничаво смишља паклену смицалицу,
У мрке шаке плуцка и Бесмртноме збори:
'Ти си Тело му дао! Дедер, мало одмори!
Ред је, брате, да и ја дарујем бар ситницу.'

Натамњак се церека... биће посла до гуше...
Јер пред њим лежи: Човек, саздан по Божјем лику! –
С телом – љуштура шупља – без Духа и без Душе.
Бог беше Памет му дао, додуше – невелику –
Ама у Срцу глувом: Ничег, сем ледне тмуше...

Зајапурен – од страсти – Ђаво приђе Човеку
Да наспрам своје ћуди доконча Божје Дело:
'Имаћеш, прво' – вели – 'Нарав, погано преку,
Кварну и злоковарну Душу, и' – бришућ ниско чело,

Узе да пророкује Судбину Двоногоме:
'Бићеш: Завидљив! Крвопилан! У опачини, јак!
Мрзећеш Божја дела, навек поносан мноме!'
Рече, и у потиљак мекан свој му утисну знак,
На шта се глуво трупло прену из сна и коме.

Над лобањом, још хладном, Враг грдним Левком кружи,
И – нештедмице! – точећ Разум у Главу празну,
Напрти Дарованом о врат и страшну Казну:
Заман му памет била, ако се њом не служи!

5.

И гле, нетом Саздани наже још истог дана:
Творцу свом да покаже врли карактер врајји,
Латив се, за почетак – светлога буздована –
Запути СВЕТ да мути и свети рат да тражи
И Земљом зла да сеје од Ђавла дарована.

Анђелко ЕРДЕЉАНИН

КОСТ И МИСАО

Трипут у години, чак и ређе,
одем у село у којем сам рођен,
стојим на гробљу, мрк и слеђен,
и не враћам се препорођен.

Не стављам цвеће на споменике,
ни цигарете покојним пушачима,
не љубим бледе ликове са слике,
само стојим, жив међу мртвима.

Испод плоче мисли извиру
и лове моју мисао скриту
дубоко, у грудној кости.

С јесени травке умиру.
Исто је сунце на небу, у зениту,
и исти ваздух моје младости.

ЂУРЂИЦ

Данас је Ђурђиц, крсна слава.
Тужан неверник гледа свеца.
Враћа се време: отац Сава,
мајка и браћа, као деца.

У старој кући, на крају села,
сећање пече али прија:
славске радости, пића и јела,
на дан светог Георгија.

Мислим на цара Диоклецијана,
многобошца, бога, силника,
на бес и покољ, прогон хришћана.

На зиду светли свечева слика.
Мисао застала изнад кандила,
не зна куда се упутила.

ОЧЕВИМ СТОПАМА

Пратим, задихан, очеве јасне стопе
по беспућима земље, масне црне,
кроз тамни вилајет крајка Европе,
где сунчев угарак неумитно трне.

Очеве стопе шире се и расту,
тешко из једне доспевам у другу.
Певам корачницу нескладну и кљаству,
тонем у глибу, загледан у дугу.

Очевим стопама, батргавим кодом.
Воде ме светли прастари кристали
Грцам прозирном чудотворном водом.

Мисли постају чисти минерали,
И подземна се раздешава тама
док мртав ходим очевим стопама.

ВИНО ПИЈЕ БЕЛА ХАМВАШ

Вино пије Бела Хамваш, мудрац редак.
Филозофија вина, мисаона грађа.
У бивству нађе духовни поредак:
мисао светли, *вино ослобађа*.

*Бриџа о живојш*у, винско просветљење:
за вино је предодређен свако.
Постоји један закон за пијење:
било кад, било где, било како.

Озбиљан народ у озбиљно доба
вино небеско супротставља беди.
Пиј, а остало ће вино да среди.

Вечно вино, захвална утроба.
И остадоше, после свих здравица,
Боџ и вино, само њих двојица.

Здравко КРСТАНОВИЋ

*ПРОГНАНИКОВА
ПЈЕСАНЦА МОРУ*

море моје

гоњен руљом
кроз алге од сунаца – на прозору
гледао сам твоје ате
добро лете
крилима од искони
жеђцу пале-гасе
било си ми под кошуљом
у затвору

зар ми могу нешто они
што не чују твоје
гласе
као дијете
насмјешних се на целате

7.VII 2001.

БУЂЕЊЕ

распршите се, рекох, ствари
након буђења
у новом бивајте лику
наге
у висини
вријеме је за умивање

пролијеће јелен кроз бистру слику
од росе драге
у корабљици жамор-тишини
небеса су ми задужбинари

16. VII 2001.

ЛОГОР, ЦВЕТАЈЕВА

роса се сјаји у гулагу,
роса се сјаји у јелабуги,
у росном сјају ђаво по трагу:
бићеш убијен - или се уби.

12. X 2002.

ПОЗДРАВ СЊЕЖНОМ ЛЕОПАРДУ

дом твој су хималаји,
сњежни леопарде,
с тицама изнад њих,
гдје све се студено сјаји.
а мој?
измичући крчки стих
у долини куге: црне и црвене гарде.
мора да ме посјећујеш у снима,
брата блејковог тигра,
јер: од ватре и дима
једна је игра.

поздрављам те сњежни леопарде!

14. X 2002.

ЛИСТИЋ ИЗ АПОКАЛИПСЕ III

египат жамори

из грмља у мени
јавља се кос

пирују наказе – у румени
сфинги разбијен нос

љевишка гори

марћ 2004.

ОПОМЕНА?

у сопоћанима, давно, благословен час:
ишчезну тијело, дишем без уза.
а, јутрос, у мени, јавља се глас
(опомена?): сиракуза, сиракуза.

27. IV 2006.

Тамара Вуќина: Већтар

Злата НЕШИЋ

ИГРА СНЕВАЊА

време тишином усковитлано
сећам се
у твојем врту
дрвеће је лудо волело
скупљаче лишћа
траве су башту снивале
од самог хлада и тајни
у срцу
кактус је црвени процвао
као огањ
наше незаборавно трагање
за даљинама
светлом и играма
а планина у оку времена
од обневиделих часова
од ућутканих звукова
баршун је румени цвао
у нашим лутањима
сећам се
пузим неравнинама сна
све ближе забраву

ПОСЛЕ ТЕБЕ

воде се множе
у жеђима
као јарболи

ноћ болује
од тела и шапата
од сна и симптома јаве

далека сунчана поља
свитања долазе као речи
рукама од судбине и рђе

где да љубав пронађем
у гласању тишина
после тебе

ПРЕКАСНО

на страну све обмане
и заблуде
на страну тишине збуњене
и трагови одлутали

мир у даљину утиснут
мир пепелу и слуху
данима недобројаним

мит у зеницама недељив

у завежљају времена
гласају прапорци
побуне у крви

неко је споменуо љубав
прекасно

НЕКЕ МИСЛИ У СУТОН

да се измери живот
мој
или било чији
не треба мера сунца
он је на дохват срцу
неизбежан у смерљивости
мој
ничији живот се не шуња
нејасним празнинама

да се измери живот
рекло би се
не треба премерити ноћ
воде тишину унакрст
не треба љубав преболети
сам ће себе у огњу наћи
сам ће себе да преполови
па откуд сада та
праслика бекства
што магли мисао
зазоблим видицима

животе мој
био си и нема те више
у снази жубору
боравак ти непознат
у наборима времена
а пламен света
са друге стране окна
не наговештава твој повратак

животе мој
непомичан сазнајеш
моја одсуства
од љубави од глади од удова
псалмом се догађаш
далеко изван сећања
далеко изван мене

Јулија КАПОРЊАИ

ПОНОВО РАЗМИШЉАМ О ПОЕЗИЈИ

Престаћу да измишљам
невероватне стихове
за које се многи питаху
да ли су стварни
Само капљице магле
скупљала сам које се
кондензују над
 зделом стварности

Ах те ужасавајуће суштине
ка којима тежих тврдоглаво
оголише ме
Привлачећи громове
замало се не спржи
 душа моја

Декомпримовано биће
сад тежи трајању и
тихом урањању у токове
лепих река понорница
које се још увек
 свега сећају

март 2006.

ПРЕБИРАЊЕ ПО ЖИЦАМА

Пребирање по жицама самогласника
 и сугласника
Понеки стих у тренуцима резигнације
Точкићи времена на жалузинама скрећу
Поглед на врхове јаблана

Метаморфозе годишњих доба
Пролећна нагост
Потреба за шољом кафе
Безуспешан покушај
 уподобљавања свету
Застарели Weltschmerz...

април 2006.

БЕЗ ДАХА

У гужви градског аутобуса
једино празно место је
пored чистача улица
Држи харпун у руци
 за бачене папире
Дечко је млад стиди се
мирише на дечју помаду
Силази на следећој станици

На његово место седне
 плава лепојка
окади простор парфемом
сваког остави без даха

април 2006.

ПОЈМОВИ

Појмови се
разлажу на слоге
као де-те кад сри-че
Лепа је једноставност
заслужна
за повампирење
суштина
Хођају
мојим сновима поново
Помажу у одабирима
Остављају
недовољно
савршене могућности
Опет ништа осим
Кидање Ридање Скидање
Фридање (посв. Фриди Кало)
Збуњивање
Збринута реч

Она је ушла
Читаће се неће се
Читати
Гажење плитке воде
до чланака тапкај
бара је млака
тапкај не излази
Све је унутра
Тражи и пиши
Пиши док тражиш
Време је свакако протраћено
Време је самојед
Доноси наборе
на папиру
ако се не пише редовно

мај 2006.

Тамара Вукшица: Мој интимни граф

Трага поезије - Јулија КАПОЊИЋИ

Миро ВУКСАНОВИЋ

ПРЕКОБРЋЕ

У овој приповести штампано је курзивом све што је изван суднице речено или исписано. У обичном слогу дати су одломци судске расправе из 2049. године. Имена оптуженог и тужитеља су из истог времена, наравно. Понављања у причању су намерна. То су, видеће се, мала чуда и чуђења. Наслов је име предела у Доњој Морачи, овде искоришћен и као метафора.

Новинар

У морачком Грлу, најужем месѣу у кањону, под архимандритија Михаила Дожића сволѣним мостѣом, каменим и малим, који је подигао за душу својим родитељима, куда више нико не пролази – одселили Морачани, оѣишли из жуѣнине на чистѣац – сѣм и докон, сѣављао сам камен до камена, уѣлашен да из шѣпразја, из заѣусѣалних међа, не измили оѣировна шарка или каква друђа најасѣи. Сѣрах је свуда где су ѣредели ѣусѣи и где је исѣорија зарасла у ѣусѣиши. Оѣледао сам се у смиреном виру, у зеленилу, јер је ѣрајао леѣњи дан, јер је само онда Морача мирна. Једва пролази кроз камење и једва се види. Али, онамо, под Грлом, личила је на велику реку. Да би се вир ѣродубио, да би се ѣроширио, да би ѣа исѣунила модрина, узимао сам ѣлочу по ѣлочу, сваку слађао као да ћу зид да оѣавим, увећавао сам, ѣако, усѣаву за ову ѣричу која се око себе собом оѣасала, која се не сналази. У морачкој води шуѣиши некадашња молиѣва архимандритија Дожића, који је школовао своѣ синовца Гаврила, доѣнијеѣ срѣскоѣ ѣаѣријарха. Заједно с мѣѣроѣолиѣом Радовићем дају ѣомен свом ѣреѣку војводи Божићу Морачанину. Преѣку свих лица у овој ѣриѣовесѣи, укључив и ѣеноѣ ѣисца.

Судница (1)

Отварам претрес. Оптужени, устаните! Како се презивате?
Вујисић.
Како Вам је име?
Стеван.
Име оца?
Крсто.
Име мајке?
Видосава.
Рођена?
Рођена Меденица.
Националност?
Србин.
Јесте ли спремни за одбрану?
Не. Немам се од чега бранити.

Судница (2)

Тужитељу, устаните.
Ево ме.
Коговић сте?
Вујисић.
Име?
Милован.
Име оца?
Крсто.
Име мајке?
Видосава.
Рођена?
Рођена Меденица.
Националност?
Црногорац.
Остајете ли при тужби?
Још како! Има и додатак.

Мајка

Нијесам вас обојицу, Стиване мој, Миловане мој, ни у чему одвајала. Нијесам једноме десну, другоме лијеву. Дојили сите како сите шћели. Били сите велики кад сите пресћали. Родила сам вас у једно време, ено ноће, под шиндром, у рано прољеће, прије издига. Нијесам знала да ћу се облизнићи. Није ми имо ко рећи. Није нико онда погађо оће ли бити мушко или женско, једно или двоје. Само је Миленка Јованова имала троје. Свако јој је пионуло. Не било доктора, а при-

*шисла сшуден, зашло за нокше. Ковиљка је била вјешта да пресијече
шуйак, да задоји, да шовије. Овако јој фала шшо је вас двојицу исшорав-
ила. Не знам шша би било да није одма дошла. Зовнула је шкојна
свекрва. Чула да сшењем. Имали смо једну колијевку. Ено је на шавану
с црвеним кишима на лучац. Ако нијесу исшрунуле. Нико им се не
шмаља. Нема више Вујисића ка ошрије. Мање се раћају. То није
добро. Ушамшшше шша вам је за ушрейом, у ово јушро рекла Видосава
Кршша Вујисића, шшер Милушина Меденице.*

Судница (3)

Јесте ли, господине судија, читали народну пјесму „Зидање
Скадра“?

Због чега такво питање, Стеване Вујисићу?

Ако хоћете да одговорим кога браним, зашто, откад, морам
почети издалека.

Како ћемо стићи у Прекобрђе?

Лако. Брзо ћу ја. Само да узем залет. Онда ме мало ко може
стићи. Младој Гојковици, узиданој у град, као што је познато, остао
је син. Име му је било Јанко. Подигли су га мајчини родитељи,
оженили га, па Јанко имао Ивана, Иван Јована. Јован Богића добио
1517. године и Богић се доселио у Прекобрђе, у Зацркаље, на Прибој
врт, узео жишку од Озрије Брауновића, предигао на Петрову Раван,
наложио, пуштио дим из савардака, први. Било му је педесет и неко-
лике...

Пиши у записник: Богић је испод Хума Отскога додигао у
село звано Прекобрђе, Доња Морача, 14. септембра 1574. године...

Послије му паша пјевао и пријетио: „У Богића, у
Морачанина, има крушка жутица, ја ћу му је појести“. И запрла му
у грлу.

Отац

*Не звао се ја Кршшо Вујисић, Миловане и Сшеване, не раздва-
јам вас колико два ока у шлави, али ако до Ђирилова дана не научише
родослов, и шо очевој и шо мајчиној шрани, с вама ће се звекнуши.
Неће бити достиа шрушова у лијескама. Нећеће се на дланове моћи барем
два мјесеца наслониши. Ну, Сшеване! Ну, Миловане!*

*Како шох окренете, од себе ша редом, навиие, именима, ко да
идете уза сшејенице, ко да се шењете на Пеш више Врујаца, на
Градишша, на Дурмишор, на небо, као да ћеће шрсшима кроз облак,
свукудије, од себе шреко мојеж имена, с ћеда на ћеда, ко с камена на
камен, најлак, да се не сшотакнете, или од мајке, од Видосаве
Милушина Меденице, насљеднице ишумана Мирона, морачкож, ада
чијеж, с обје сшране ћеће сшићи на једно мјешшо – код војводе Богића*

Морачанина. Бла̀го њему. Имао је раштѝа долазити кага је оволики широки ѝраѝ осѝавио.

Ну, Сѝеване! Ну, Миловане. Ну, ђецо!

Судница (4)

Нијесте, господине судија, уписали датум.

Јесам. Данас је 6. август 2049. године.

Нека се зна да је мој предак, отац оца мога оца, Милан Вујисић из Прекобрђа, за душу свог сина Зорана, подигао у Улици прекобрдској манастир, са звоником високим тридесет и пет метара, наштивао га билећким плочама, саставио конаке и трпезарију за пет стотина званица, да свако има мјесто за столом, нож, виљушку, кашику и тањир, довео монахиње из руских манастира, најприје четири па онда још четири, све млађу од млађе, раднију од радније...

У мјесто, звано...?

Улица! Морам о томе. Сви смо се зорили што смо из Улице. Иако је стрмо, нагнуто. Причали смо другима да су некада биле кућа до куће, као у вароши, а други, који нијесу долазили, нешто су нам вјеровали док није дошао писац о ријечима и почео да објашњава. Питао је кажемо ли *лице* за имање у страни, заливађено без шуме, лединоста. Рекли смо да кажемо *лице*. Питао је како кажемо када је лазина и ливада више и рекли смо да су то *лица*. Рекао нам је да су први досељеници рекли: *Ми ћемо онамо, у лица*. Па понављано у *лица* док није постало Улица.

Таква им је сва истина, господине судија! (Ово је рекао тужилац, Милован Вујисић.)

Судница (5)

Зна се ево педесет и неколико година, откако је Милан Драгишин, отац оца мога оца, с ондашњим владиком, митрополитом црногорско-приморским Амфилохијем, Радовићем, потомком војводе Богића, нашег мученика, војводе од кога се одњихало двије трећине Доњоморачана, можда и више, е њега је Милан Драгишин с осталим истомишљеницима, с пјесником Војводићем, исто Богићевцем, било их је доста, ко зна колико, па су сви отишли на гробље, на Засједницу, на лијепо име, не може се наћи љепше мјесто за починак. Одигли су двије дугачке камене плоче које су биле у кров састављене, као у шипила, да не точи, да је на сувом наш честити предак који није ишао онамо, у Манастир. Да је хтио тамо, тамо би га рањеног лијечили и тамо би га последије рањавања у боју с Климентима, на катуну, у Мрченовом долу, 1587. године, тамо би га, у порти, и укопали. Био је пренос 2003. или 2002, нијесам сигуран. То имате у списима. Одмах смо покренули спор. Онда је судија

био Богићевац. Па послије њега још шесторица, махом Богићевци. Разапети као врана на два коца. Нијесу знали како ће. Нијесу стигли да свједоке саслушају. Толико нас има – Богићеваца, од обје руке. Ви сте млад, судијо, тек дошао, још нијесте све списе проучили, морам рећи како је. Нијесмо спор покренули што нам се ишло на суд но што смо бранили име црногорско, крст црногорски, грб црногорски. Тако. Да знате. Ко у њега такне, имаће посла с нама! Господине судија...

Полако, не пријетите, Миловане Вујисићу. Све ће доћи на своје мјесто. И ја сам Богићевац. Моји су одавде 1765. одселили.

Новинар

Коме је, молим тје, данас занимљив судски процес који се води педесетак година у Колашину? Да је негде друго, на неком вишем суду, можда бих и дошао да највишем причу, али овако, за данашњеџ чинџаоца, који не мари за оно што је било, за авџлуке и размирице, за њеџа што није занимљиво. Не дира џа. Ко ће понављати родослове и пребрајати пренеиџ кости? Није више време некрофилије. У штоме су се Брђани уиџили. Зна се како су ирошли. Пукли су на двоје као танка илџа кад падне. Нису им ни делови једнаки. Нађи ми неку млађу и леишу иричалицу. Неиџо љубавно, леиџо, с леиџим крајем. Нађи ми иричу о изласку на Бјеласицу више Колашина. Или на Сињавину. О иџамошњим орловима. Одведи ме на Морачу, на њен извор, иод Рзачу и Гусиу букву, за семољске омарџе, у хладовину. Само још иџамо има иџастрмке која се сама мрестила. Био сам једном. Сиџавао сам у колиби. И данас иџамџим сан. Поновио бих џа. Мани иричу о Бођићу. Заморна је. Не разумем је. Не знам ко коџа јури. Не знам ко је коме браиџ. Све што иде у новине мора биџи јасно. И мени су рекли да сам Бођићевац иџа нисам иреиџнуо. Морам биџи од некоџа.

Судница (6)

Господине судија, ја бих кратко. Надам се да имам право. Моја линија од Богића, као што се чуло, оптужила је Милана Вујисића, ктитора прекобрдског манастира, и ондашњег митрополита с истомишљеницима, јер су, без наше сагласности, без сагласности мојих предака међу којима је било неколико доктора наука, професора, правника, највише високих црногорских политичара, без њихове сагласности су откопали гроб војводе Богића, узели му кости и пренијели их у нови манастир, у цркву. С једне стране Миланов син, у великом саркофагу, а с друге стране Богић Морачанин, у малом бијелом сандуку, при зиду, у годинама када је спор отпочео. Викали су да ће се жалити до Стразбура, гдје је био европски суд за људска права. Као да ми права немамо, као да смо

проказани. То је било доба велике пометње када се наша Црна Гора била расцијепила, ево овако, на двије половине, као и сто година прије тога што се дијелила. Једна страна јој је била бијела као овај зид, као да је обијељена колашинским кречом, а друга страна јој је била зелена, од неколико руку исте боје. Учили сте о томе.

Судница (7)

Заглуша, господине судија, као и вазда. Јесте, не спорим, и то нико не може спорити, ишао је овај суд на лице мјеста барем тридесет пута, јесте Богић пренијет у цркву, јесу му кости у сандуку, прилазе му потомци и остали, крсте се над његовим ранама. Јесте га Милан Вујисић с благословом Митрополита пренио. Зар није наш предак, онолико отраган, онолики мученик, цио живот у борбама с некрстима, гоњен што држи три прста, заслужио да му душа почине у храму? Зар су нешто зло учинили моји преци који се нијесу одрекли српског имена и српског крста? Зар може ико вјеровати мојем некадашњем брату-близнику да Богић није никад ишао у немањићку задужбину из 1252. године, на ћивот Стефана Вуканова, под Богородичино коло с двадесет једнаких икона које се за сунцем окрећу када год хоћемо на срећни пут, у добро, и које се наопако окреће када се год неко одроди, када се ради против Мораче и Морачана, расутих по цијелом српству? Чули сте, како Милован Вујисић, наш жестоки Црногорац, напада оно што се не дира! Свако Богићево дијете, и свако дијете његове дјеце, од доласка, од другог дијела шеснаестог вијека па редом, до мене, до нас, од Богића до мога Рада у колијевци, крштено је у манастиру Морача, више Светигоре. На сваки светац, од Божића до Божића, на сваки Савиндан и сваку Велику Госпојину, да не бројим, по православном начину и правилу, наш смјерни војвода Богић, метохијски, пећаршијски кршетеник, онамо у мали крст турен док је био у наручју, у свако доба, не марећи за кишу, снијег и мећаву, ишао је у Морачу, у манастир, пред Пророка Илију који храни гаврана, сваку птицу и сваку душу која вјерује. Зато је Богић заслужио своју цркву. Зато је има. Куне вам се Стеван Вујисић свијем што има да истину збори. Да није Богић пренијет, да није под сводом, не би се знало гдје је укопан. Био би у међама, у корову, у травуљини. Змије би се легле под његовим киљаном.

Мајка

Гледала сам с овога мјеста, из Улице, ће су ме довели из Врујаца, ће сам цио вијек уза свога Крста, онамо, зајаду, у Засједницу. Ено је и данас, чини се да није виша но подланица, десно од ливадице, у љесковини. Ко да је неко, намјерно и нечим, ко зна кад зас-

јекао, поравнио, осуо земљу и оставио раван њабелац. Слушала сам како су Божића Морачанина копали, како је он рекао ће ће за оставити да почине, у страни, у Засједници што јој име каже да се на њој може засјести, да се може на њој ноћом преко ноге, цинџар у зубе и ођилом у кремен, али да се на њој не може мирно ојружити, да Засједница није за то. Да је било мјеста, да није прирђено и мало, не бисмо сиоменике селили, не бисмо гробље у Улици основали, под Милановом црквом, под новом Божићевом задушницом. Осевалили су се што су учињели. После четири вијека је починуо. Овако им крију с главе скидам! А што су моји Стеван и Милован на двије стране није никакво чудо. Сваки своје држи руку. Само не виде да су њини и једни и дружи. Да су једно, а не двоје. Од нас, од Меденица, презименом су се одвојили Дожићи, али смо се с патријархом Гаврилом сви дичили једнако. И с иђуманом Михаилом Дожићем што је оцу и мајци за душу диђао мост на морачком Грлу. Ишла сам под Коло и на Грло. Молила се да ми се синови смире.

Судница (8)

Прочитао сам оптужницу. Познајем предмет.

Не вјерујем. То није лако. Сваке године смо додавали. Само ми знамо ред, господине судија.

Окривили сте своје најближе да су без вашег одобрења откопали и однијели у цркву заједничког претка.

Јесмо. Ко не би.

Да ли је у вашој тужби било политике, да ли је било политичких притисака од оних који су регистровани посебну црногорску цркву, који су рекли да су Црногорци самоникли, да немају ништа заједничко са Србима (ако се не рачунају вијекови колико је трајала њихова окупација црногорских земаља), који су рекли да су Црногорци Дукљани, да им се отуда изводи и вјера и име, све што имају, да су ближи Албанцима и Хрватима но Србима, да се неће смирити док се не одвоје од великокрпства?

Могу ли редом?

Нијесам ни ја редом.

Одакле све то прочитасте, драги судија?

Из списка. Из исказа свједока. Из ријечи одбране. Одабрао само само дјелове. Има тога пуно.

Није било притисака.

Ни од кога?

Не.

Добро, Миловане Вујисићу.

Отац

Мислио сам на зло се душманину окренуло, да ће се авизајти, да ће се дозвјајти, да неће двојица на двије стјране. Како ће браћа, од истога оца и исте мајке, још близнад, рођени у десет минута, уколико сам ово зауставио и зајалио дуван, не поменуо се, зна се шта је било с онијем што је шверцово дуван, како ће браћа у двије нације, у два појаса, шта ово би? Ко зна шта би са мном било да нијесам дошао у Прекобрђе, у нови манастир, да се нијесам окућио крај њега. Нико не зна ће би се стјанио да није било крста и звона у Улици, да није било Милана, све му се златило. Молим се сваки дан и надам се неће бити узалуду. Дако ми се синови дозову, дако престајану да иду по Колашину, по суду. Сви Божићевци, ево пола вијека, једни на једном крилу – црногорском и дукљанском, други на другом крилу – свом и српском, све око Божићеве кости, кастигају се пред свијетом, не умију се смирити. Само сам ја, с мојом Видосавом, остао на сриједи, ни тамо ни амо, цијели вијек, с муком. Свак оће да идеш за њим, да те преведе на своју. По божијој вољи смо радиле. А Стеван и Милован онако. Да из куће не изидеш! Кају на очи! Неће, зар, у Вишењега се уздам, и они ко двојица из Осојника, има неколике године, што су се били толико закрвили да нијесу оца у исту костурницу. Дијелили су кости по кости. Једноме лијева цјеваница, другоме десна. Једноме десни палац, другоме лијеви. Побили се на гласању, на референдуму, и послије дошли до очевеје кости. И лобању су расцијали. Комати по комати. Далеко се казало.

Судница (9)

Зашто нијесте, Миловане Вујисићу, рекли о другом Божићевом споменику?

О којем?

О оном што га је ваша грана...

Каква грана?

Добро. Да кажем: ваша страна, они Божићевци потомци који су дигли тужбу.

Богић је предигао на равнину, на Петрову Раван. О томе пише Тадиша Ракочевић, учитељ прекобрдски, у књижици из 1972. године, све као да је гледао, овако:

„У једној кући нашао је четири брата, свачетири свештеници. Њихови потомци су данашњи Поповићи у Прекобрђу, као и они што су се одатле иселили у разне крајеве. Они су Божића лијепо дочекали, дали му подесну просторију у којој је презимио једну зиму, а заједно са осталим Морачанима разузели су му мал да га изиме и помогли му подићи кућу.“

Добро. Јасно је.

Јасно ће бити када додам да смо ми, да су моји преци који се

нијесу саглашавали с Милановим и Митрополитовим чињењима, јер су то чињења Српске православне цркве која је све наше светиње у Црној Гори присвајала...

Сад је таква прича одвишна.

Чим је Богић пренијет, чим је извађен, све рођаци, најближи, све Вујисићи, Ракочевићи, Радовићи, Војводићи, Меденице, Дожићи, Рашовићи, Вуксановићи, Дрљевићи, Лакићевићи, Добричани, Поповићи, Перовићи, Чепићи, Шишовићи и остали, сви су основали одбор и подигли Богићу споменик на Петровој Равни.

Судница (10)

Имате ли, Ви, Стеване Вујисићу, нешто о Богићевом споменику да додате.

Тешко је додати оном што наши Црногорци несрпског поријекла раде... Исти ми, с истијем презименима што сте их чули, што су чувена, окупили смо се, сложни, и рекли да ћемо Богића у цркву да пренесемо. Тако је и било. Послије, одмах, све наши, с истим презименима дигли су тужбу и звек. Рекли да не дају свог претка у српску цркву.

Збиља, молим Вас лијепо, да питам још једном. Ви сте Србин?

Јесам.

Откад.

Одувијек.

Кад сте то дознали?

Чим сам проговорио. Чим сам родослов научио. Чим сам имена од мене до Богића сложио. Богић је мали Бог. Историчар Ђурђев је нашао у турским дефтерима име Богића Братојева. Све се сложило. Предање и запис. Чувамо име и ријеч. То нам је посао.

А шта чине Црногорци?

Има их од неколике руке. Питајте их.

Што не кажете Ви?

Није ми погодно. Ни мање земље ни више разлика. Први је слој, ако идемо оздољ навише, приморски. То је један свијет. Фин, култивисан, свој, Црној Гори, односно Зетској бановини, припојен 1918. године (осим Бара, Улциња и још неких мјеста). Други слој је нахијски, каменити (тамо има мјесто Камено море), ни десети дио потоње Црне Горе, тај појас је староцрногорски, око Цетиња. То су прави Црногорци. Од њих су Његош и сви Петровићи. Од њих су Вукотићи и Мартиновићи. Нахија је било четири – Катунска, Ријечка, Црмничка и Љешанска. Оне су центар црногорске државе и слободарности. Трећи слој су српски Брђани: Пипери, Кучи, Морачани, Ровчани, Бјелопавлићи, Братоножићи и Васојевићи. Ослобођени су крајем 18. вијека и мало касније. Зато се дуго говорило: Црна Гора и седморо брда, Црногорци и Брђани. Четврти

слој су српска старохерцеговачка племена која су припајана Црној Гори од 1859. до 1978, до Берлинског конгреса, до међународног признања двије српске државе, раздвојене Санцаком – Србије и Црне Горе. У том периоду Црна Гора је територијално барем удвостручена. Пети слој су прекотарски крајеви ослобођени од Турака 1912. То су дакле рашки, санџачки, како хоћете, крајеви који су дуго били под Турцима. Тада је и Метохија припала Црној Гори. Шести слој су Црногорци који живе у Србији. Почетком 21. вијека било их је близу тристо хиљада. Оних у Србији који су поријеклом из Црне Горе има неколико пута више. Једна је Црна Гора у себи, а друга ван себе. Комунисти су послје 1945. и сепаратисти пред крај двадесетог вијека рекли да сви православци, из свих шест речених слојева, да су сви Црногорци, да нијесу Срби. У њима је мој Милован. Разлика између Срба и Црногораца је као између њега и мене.

Хвала за историјски преглед. Биће посла за све судове. Одређујем паузу.

Новинар

Лако је вама. Ви не ђамџиџе како је било у ђрвим ѓодинама овоѓ века када је сѓреман црноѓорски референдум. То је била једина именица коју власти није остављала. Свака дневничка, џелевизијска и радијска, емисија имала је референдум као ѓодмеџ. Одсвакуд је излазило истио. Преџиње, оџимања, оџомене. Држављани Црне Горе који живе у Србији џражили су да ѓласају о ѓоложају, о сџаџусу своје државе, али им џо није доџуџиџено. Међународни ѓравни експертџи су ѓроценили да су Црноѓорци из Србије одвиџини, јер је џако рекла њихова маџична држава. Тада су ѓуди, ѓосле ѓуно ѓодина, у својој земљи оставили без држављансџтва. Истиовремено, у Црној Гори су се ѓоделиле ѓородице: родитџели и деца, браћа и сестџре. Разнеле су их сџранке и ѓранице између Србије и Црне Горе. Насџао је меџеж какав није у друѓим заједницама виђен. Ни у Ирској куда марџирају оранџистџи. Још џуџиџи референдум. Њеѓова вика није ѓресџала. Године ѓролазе а он оставаје. Не он но ѓеѓови науми, науми оних који су ѓа намеџнули. Онда је, ѓосле хиљаду ѓодина, оживео у Црној Гори изумрли народ. Појавили су се Дукљани. Пџиџали су их ѓде су били џолико векова. Рекли су да их нико није будуио, да хоће време, веру и обичаје из времена када су засџали.

Судница (11)

Наставите, господине Стеване Вујисићу.

О чему?

О Богићевом споменику.

Они су основали одбор.
Да.
Држава им је дала новац.
Сигурно?
Као што Вас гледам.
И?
Озидали су гумно на Петровој Равни.
Гдје је била Богићева кућа?
Да.
Јесте ли ишли тамо?
Јесам послѣје отварања.
Што послѣје?
Није се могло од полиције прићи.
Је ли лијеп споменик?
Свако је камено гумно лијепо. Кад није затрављено. Кад није напуштено као Богићево.
То је крај?
Крај је ако кажем да је честити Милан Драгишин Вујисић од својег новца, од своје зараде, подигао манастир, цркву и конаке, а тужитељи су из државне касе узели за Богићево гумно. Милан је дигао камени крст, а они су дигли камену гомилу. Ту је крај. О томе.

Отац

Не њиџај, не њичи ране, њада су Србијанци, сви њиџо у Србији живе, њослѣје звека црноџорскоџа, њослѣје засџиџа које има име и њрез-име, с мржњом њрема свему њиџо је срџско, ко да нема ниђе у бијелом и црном свиџџу нико ко њолико зла наноси Црној Гори, њослѣје њолике дреке, и Србијанци су њочели да одмањују руком. Зборио сам, самом себи, ево Видосаве живе, у соби, заџворен, добро заџријечен, да ме ко не њроџиџа, да ме ња њиџека размине, да ћу све даџи, и земљу с обуће, само да њресџане бренце у чакалици, да не кидише свој на својеџа. Гледо Крсџо Вујисић од Крсџова до Крсџова дана како се џаволи жене њо Србији и Црној Гори, кад оно, ни мање ни више, но усред куће, међу два сина, њаде завађа, њаде нечија клџва, нечије чини, њиџа ли. Не умијем рећи њиџа је. Забавио сам се о јаду. Мала је уџџеџа њиџо нијесам једини, њиџо је свака друџа црноџорска кућа њредвојена. Једно друџоџе за очи. Ко никад!

Судница (12)

Суд пита. Устаните.
Сви смо на ногама.
Остајете ли при тужби, Миловане Вујисићу?
Остајем.

Да ли бисте говорили о помирењу?
Не. Нијесам сам. Има нас на хиљаде.
А да си сам?
Ни тада.
Имате ли још свједока, Стеване Вујисићу?
Имам.
Није доста овај дугачки списак, састављан педесетак година?
Још имате?
Имам.
Реците имена.
Имам један говор из 2005. године.
Одакле?
Из Прекобрђа. Наслов је Највиши заједнички именоватељ.
Шта тражите?
Да се чита.
У дјеловима. У пет дјелова. Полако.
Нека се чита бесједа.

Бесједа

Овдје и сада, први пут у мјесту одакле су одигли његови преци у најгорње морачко насеље, за Семољ, под Сињавину, с узбуђењем које обнавља, с оданошћу храму који нас је окупио по већ примљеном обичају, у другу мајску недјељу, снебива се и говори Миро Милутинов, Милутина Радулова, Радула Мијаилова, Мијаила Перкова, Перка Јованова, Јована Вуксанова, Вуксана Лукина, Луке Дамјанова, Дамјана Тодорова, Тодора Радева, Рада Ракочева и Ракоча Богићева. То је прва пјесма коју сам научио. Тек данас сам дошао на гроб војводе Богића Морачанина. Природни круг је као пун мјесец састављен.

Видим у том кругу да за нас прворечени војвода отвара прозивник упамћених и расељених. Показује како су се његови потомци отрагали и ородили с осталим Морачанима, са свима у Српству, у Црној Гори, Србији и другим земљама, никад с ума не сметнувши ко им је највиши заједнички именоватељ. Када год слушамо властити родослов, родослов светитељски или династички, поново гледамо како смо расли, како је чуван наш први знак и дознајемо колико смо жртвовали да тај знак остане на нама. Казивање родослова најкраћа је, и најсвечанија, историјска стаза. Таква стаза не води назад. Она даје доказ колико би било неправедно да је оставимо и тако од себе бестрва одемо. Зато је гледање у прошлост важно - и за нас и за оне који ће нас одмијенити.

Бесједа
(наставак)

Чули сте како је Вуксановић, огранак Ракочевића, у име достине, родословним низањем имена стигао до свог прослављеног претка, који је у Прекобрђе, најприје у његово Зацркаље, у Прибој врт, умало, па на Петрову Раван, завазда, додигао у шеснаестом вијеку, јуначио се и отимао, ни море до кољена док није од рана починуо, у гробљу на Засједници, у ћелици. Скућио се сада у задужбини којој се дивимо, која је као сунчано око отворена у Улици, у прекобрдском центру, одакле се одмотавају концентрични пасови српских имена, стављених у свети и немањићи крст у Морачи.

До војводе који у свом имену непомично држи ријеч Бог и два слова која су најчешћи завршетак наших презимена, до Богића, с овог освећеног камена својим родословним редом долази и онај који је нови прекобрдски храм Божијом милошћу благословио - високопреосвећени владика, митрополит црногорско-приморски Амфилохије. Као што до истог претка долази сваки његов Радовић, и сваки Војводић с Мином Радовићем, првим морачким војводом и црногорским сенатором, сваки Меденица и Рашовић, са бригадирима и сердарима, сваки Дожић, са српским патријархом Гаврилом, сваки Лакићевић, Добричанин, Дрљевић, Поповић, Перовић, Чепић, Шишовић... (а попис није потпун као и сваки новији црногорски попис, не знамо гдје су се све станили и колико их је).

Сваки Вујисић, с првим морачким командиром Милисавом Мишнићем, с његовим прауномком Павлом Вујисићем, мајстором глумишта, сваки Доњоморачанин, на своме и одсељени, који слави Арханђела Михаила у чију славу је ова црква дигнута и православним ликом небу окренута, доћи ће до истог претка, до Богића. Нико не зна колико је путева до њега. Богићу је мјесто у божијој кући. И његово име то каже.

Бесједа
(наставак)

Рекао је војвода Богић Морачанин када су га са Засједнице на његово Божијом вољом вјечиште носили, недавно, када је испод каменог шљемена ишао под освећени свод, поручио је тада, само он зна по коме, свима који су од њега да буду што су довијек били, да се међу собом не давијају, да свакочасно призивају на слогу и помирење, да праштају и по заслугама награђују, да свако застиђе у девет јама скривају, да замаштранима ако ништа друго не помаже гаскају и заварчују, да им папром натруне туђи задојак, да не похуле на вјеру светосавску, да се куну у ћивот светог Петра Цетињског и ријеч Његошеву, у свето чудо Василија Острошког, слава му и

милост, да не окрећу главу од себе, да ће грешнике стићи клетва и казна.

У истом часу, понављао је војвода Богић да је имао Добрију, да је Добрија имао Вујсу, а Вујса Вуксана, Вуксан Илију, Илија Мијата, Мијат Веља, Вељо Драга, Драго Радоша, Радош Мијата, Мијат Драгишу, Драгиша Милана, да Милан нема Зорана, али да сви имају манастирску задужбину какву није могао доснијевати ни први од њих онолико вјекова колико је под засједничком плочом био. Рекао је Богић Морачанин да се обистинило његово провиђење да ће Милан Вујисић своју и сина Зорана жељу овако сјединити.

Бесједа
(наставак)

Огласио је Богић Морачанин, тада, пошто су му кости препране вином, када су свинуле на сриједи Прекобрђа, како је било суђено да Милан Драгишин буде ктитор његове капеле и да је такву мало ко подигао. Чула се далеко Богићева радост што се коначно на сигурном нашао. Чуја се да то још нијесу чули сви који су од њега. Заглушиле су их варде и варљива обећања, али ће се сигурно дозвати. Видјеће да је сваки одлазак од себе принудан и привремен. Свак се мора са собом и са својима сабрати.

Као што се овдје, у прекобрдској задушници коју је свој на своме за све подигао, сабирају црногорска увијек српска ријеч молитве и руска увијек словенска доброта православља. Као што је дванаеста кост вујисићка, увијек морачка, у обоженом миру с војводом Богићем и његовом мрњавчевићком руком, по мушкој линији, и његовом немањићком руком, по женској линији. Као што високи крст у један глас са старом прекобрдском црквином на Пејовића њиви, крај Уличког гробља, истином збори да је четири стотине и неколико година брзо прошло, да се нема шта жалити. Није вријеме на мању љепоту пристајало. Смирило се када је овакву зиданицу препознало. И оно умије скинути капу пред подвигом.

Бесједа
(крај)

Намјерно сам имена и презимена од Богићевог доба до нас, као што сте саслушали, у малој служби, на садашњој свечаности помињао. То се по себи разумије. Нијесам тако учинио ради оних који знају но због оних који су смислили или некеме повјеровали да су нам преци нека друга и друкчија имена носили и да нијесу у морачкој Лаври седам вјекова и пола осмога вијека, и малко још, откако гавран храни Пророка на зиду, све једнако, један за другим, крштавани док је Богородично коло наопослу окретано.

И нека се близу њене некадашње куће чује име Симоне Секулове која је 1905, прије тачно сто година, дворедни и лучеви књижарник манастиру Морача даровала. Погледните десно када прилазите олтару. Тамо се чита због чега често помишљам да ме и то окренуло књизи, да лакше барем струк уберем од онога што се мора на овом младом светилишту изговарати.

Да није Лавре над Светигором онамо би било Прекобрђе, а оvdје би било Брђе. Тако би се зборило. Али је најбоље како јесте. Што више светих мјеста имамо и ми смо виши.

Не можемо заборавити ко смо и од кога смо докле год овакве манастире освештавамо и у њима свијеће ждијемо за покој свима који су отишли, за срећу свима који су на свијетлу остали.

(Прекобрђе, Манастир Арханђела Михаила, 8. V 2005.)

Судница (13)

Опет узимамо податке.
Имате одакле, госн судија.
Оптужени!
Ту сам.
Име и презиме?
Стеван Вујисић.
Име оца?
Крсто.
Име мајке?
Видосава, рођена Меденица.
Националност?
Црногорац.
Како?
Како сте чули.
Тужитељу!
Ту сам.
Име и презиме?
Милован Вујисић.
Име оца?
Крсто.
Име мајке?
Видосава, рођена Меденица.
Националност?
Србин.
Тако?
Тако.
Досад сте били Црногорац?
Јесам. И он је био Србин.
Сада сте се промијенили?
Да.

Сада сте се помирили?
Не. Сада сам ја окривљени.
Зашто?
Да парница не буде завршена.
Претрес ће бити настављен 18. фебруара 2050. године у овом
суду.

Чекић

Туп, туп, туп!

Марко Вукица: Сџари оџласник

Лабуд ДРАГИЋ

ОСВЕТА

ЖЕЉА ЗА ОСВЕТОМ знала је да се прикрије задуго, да се притаји као огањ у трулини каквог столетног пања или да тиња попут жишке у стајском ђубрету; да непримећена преживи по неколко деценија, па и цело стољеће - да би се наједном открила у незауостављивој и силовитој снази.

Та страст дуго скривана и потискивана показала би се у пуној јасноћи као једина животна сила и сушта снага онога кога покреће - планула би јарошћу огња, распалила мржњу која би попримила својства отеловљеног, материјализованог зла и разбуктала се необузданом силовитошћу стихије.

Мржња се између завађених изливала на сву чељад а потом на животиње, дрвеће и биље: *Погле, што је њина мачка видиши како је њод-мукла и накосџријешена и како личи на њих!*

Нагазити на крв значило је починити убиство из нужде и постати дужан крв. А ко је дужан крв морао је бјежати далеко да је дужника теже пронаћи него ли заборавити.

ГОСПОДАР је био донио налог те је на три највећа пазара - на Виру, Прентиној главици и на Чеву - слао по пет-шест перјаника под оружјем - ако би кокођ заметнуо кавгу да се на мјесту савлада, а оружје да му се отме и онђе пред њим преко кољена скрши, па тако сломљено да се објеси на какву рогљу која је баш за ту прилику наред пазара била пободена. А ако ли би ко посегнуо да оно оружје тајом однесе - њему је сљедовао мушкет у сред чела.

Свеједно, освета није јењавала, но су се намиривали стари рачуни за које вјероваху да су одавно заборављени: Кршикапе се свадеше с Тмушићима, а ови с Дрпићима, а Грдинићи са Алексићима. Мемедовићи с Вилотијевићима - и та крв неизмирена још лије, више од сто година.

Па кад убију Кршикапе Тмушића онда ови вребају згодну прилику да њиног најљепшега и најбољега уграбе на каквоме скупу или на некој великој жалби кад се сјати неколико племена.

Прича о јуначком подвигу далеког претка испуњаваше неким страшним поносом.

И тада би се прегнуће његово пренијело у исти мах освојило пажњу слушаача. Та би се давнашња одлука наново у слушаоцима препородила и њих испунила истом енергијом и снагом - сустигла се и сјединила са оним замахом из прошлости. Здружиле би се те силе у оном дубинском јеку гусала што буди затомљене и непознате снаге, па би ти звуци васкрсли учесника страшног прегнућа и крвавога подухвата...

“Те он освети браћу и браћскоме крвнику главу сману...”

А иза ове приче провукле би се неке лење скаске које се казују у пола гласа, а местимице шапатам или само оним дубинским нијемим говором очију. Те су приче казивале о мрачним проверама, о томе како брат брата издаје а понекад и убија због стопе земље или због неке тричавије ствари на пробу меће; како се споречкају око ништавних разлога и себет малих ствари направе велику бруку...

“Памтиш ли како си ме оно једном погледао у Манастиру, сјећаш ли се како си ме некако мучки и подмукло погледао?..-“ подсетио је неки Мештер једнога Попадаћа прије но је извукао леденицу и стрео му је у прси: “Сјећаш ли се?!

И то им је био потоњи разговор.

Гордијанићи су ради сличних непочинстава из питоме Доње Мораче проћерани у студено Вучје.

Кажу да су били пријеки и силовити, да им нико није смио ни потамо се, а да су за погану ријеч вадили шиш и потезели кубуру. Тако некаквога комшију и солољобника убише на бога правди ради ничега! А кад преступника доведоше пред Господара - упитан шта учињесте - овај одбруси:

“Ми смо онамо оћкако је и Морача! Ми смо на своме и ћо је наше од старине, а у нас је врела крв и не ћрћимо ћогану ријеч но ако ћреба и Господару ћамћимо ћа враћимо”.

“А, велиш, врела вам је крв?...”

“Врела, господару, ваистину, по томе нас сви знају!”

“Е, божију ти вјеру давам, разладићу вам ја вашу *врелу крв!*”

Онда је послао перјанике једно јутро у цик зоре, те су их истресли из аљина и онако голе излангали и испрцали на површицу - па им један од њих усред тога јада и писке саопшти:

“Ајте да се ладнете, сувише ви је врела крв!”

Изагнали су их из појата и савардака, па ко се у чему затеко и шта је ко мого понијети - изагнао их на Вучје ће је зима траје пуније девет мјесеци, а о Савину дне пуца буква од студени. Тек три мјесеца гране и окопни снијег, а већ почиње други да пада.

Од педесет душа једва је половина претекло и дочекало Ђурђевдан. -Ето ту ћу вам -реко је - извидати ту вашу *врелу крв* - и забранио им да ни на славу, ни на скуп, ни на жалост, ни на весеље не смију у Морачу доћи за стотину година, докле им студен не истишти ту врелину и сичију.

А неки Жижих, Ровчанин убио је комшију кад се овај пролазећи

мимо њ накашљао.

“Е нећеш више кашљуцкати божа ти вјера. “Нећу ја да ми шогави Пуле Мигудин свако јутро истреса буве више главе, горе на прогону, и да ме зачикава”. Сачеко га с пуном лунтом у коју је ставио и двапут више олова и праха но што је могла примити, сачеко на сред друма и стресо му је у прси.

Испружио се колико је дуг.

Господар га питао:

“Што учиње, ојађениче, што уби чоека права здрава?!”

“Кад ми се он накашљава повише савардака исто ми је ко да ме гризе уш или да ми мили кимак испод пазуа! Тада су ми тијесна сва Ровца и дође ми да љоштим на четворо и морам да одушим на неку страну!”

“Сад ћу вас ја издвојити на велику ширевину ће ће вам требати два дана ода до првога комшије и нико вам поред савардака неће кашљуцати!” па их је предиго под Војник с ону стран Крнова ће не копни снијег за пола године, а оно пола је некаква смутина између раног прољећа и позне јесени.

Ту, каже, да се окомотите на тој ширевини да вас нико не тјешња!

Неки капетан Бољанић се враћо с пазара с лубеницом под пазухом.

Срео га комшија Раичевићац па онако у пролазу: “Што ти је вако мека ова лубеница!” те му је пробије прстом.

Капетан не буди лијењ но истргни сабљу па овоме руку до рамена.

Обичај је, налагао да се за сваки случај, ради пуке сигурности, ухвати крв убијеног. Сваки промишљен осветник и убилац није се враћао без овог жалосног узорка. Та капљица скривала је тајне будуће освете. Најчешће су је грабили мазалицом. Бакарна кутијица са заклопом на навој служила је и као мјерица за барут ономе ко је узимао или давао на зајам, мада се у њој почешће чуваше маст за подмазивање пушке. Вадили су је из сувих брављих цјеваница које су посебно за ту намену чували на таванима неосољене.

-Казиваху да су раније - ако би неко *нагазио на крв*, у ту и баш такву мазалицу уграбио крви колико може у цкленицу ракијску и чекао да *дадне знак*.

Крв је скривала тајну и значила све: она је била синоним за припадност, поријекло, лозу и кољено, за сам живот, опстанак и траг на земљи!...

Израз: “*То је наша крв!*” обавезивао је на све.

Грабили су је у рог, у фишек, ређе у какву цкленицу или ваган - и чували у скровитоме мјесту докле не покаже очекиване знаке.

Крв би временом узвриштала, оглашавајући се језним шиштањем, зајенила би испод поклопца. Одавно познат и јасан знак *е је крвца из земље проврела!*

Тада би све кренуло муњевито и снагом природне непогоде. Глас да

је крв проврела једне би осоколио а друге држао у запту и на опрезу. Али није помагала предострожност. Често је освета долазила спонтано као смјена дана и ноћи.

И неизбјежно.

Није говорио стари ускок крволок Коста Тмушић, маија и диванија “*Види, Види, но :Вид Вид, а чуло се само: Феџи, Феџи!*

А Кад он каже *Феџи! Феџи!*, знак је за позор и озбиљну узбуну.

Па ће једном: *Феџи, феџи! :помамила се зоведа, коњ се зџрануо... Феџи, феџи, невјестџа, у оне мазалице од маузерки... Феџи да није... А и снови сам свакојако..*

- *Сниво не снови - дочека снаја као љресојкиња, сва у црнини - нема снаха у Тмушића које нијесу у коројноме ођелу - снови не снови: киџи из мазалице из обје мазалице и обје ишуделе: љровреле је комџи-ска крв.*

У мазалици је од Кршикаџе и џле:

Оживље призор како из чечарја искочише његови људи с маузеркама и московкама и с леђа сасуше плотун у комите док сркаху из букових калица.

Како Кршикапуи кључну млаз крви мого је чабар наточиити камо ли не мазалицу од московке! Ево седма година као одступи Шваба и како се сконча страшно сметеније - а јутрос му дојавише да је прокључала крв!

-“*Феџи зове на осветџу!*” промрмља за себе.

Да се уџврде сџраже и љребишџу омари: и сви љролази ка Малинску и џајеви ка Кравици.

Па је наредио да се поред тора довуче пружина а на другој страни да се постави наслон од грања и папрати - па да се сваку ноћ мијења конак. Ако се у Пружини спава да се под наслоном остави какав чувал покривен струком као да и тамо неко спава како би се могући посјетиоци смели и збунили.

А ко ће косити и дању пазити стадо -није марио. Дању је будан вас свијет а ми морамо бити будни ноћу.

Па нека Крсто понекад лежи на избрешку у пружини, окле могу ослушкивати сваки шапат, а сваку другу ноћ нека иде под наслон и нека му је пушка вазда откочена; Стојан нек спава у Гудури повише клисуре кудије свако мора наићи. А најприје ће, ја мним, Кршикапе уз Гудуру.

Немојџе ждџиџи дуван ниџи кресџиџи кресивом.

Но, Кршикапе не наиђоше с те банде но одонуд окле их нико није очекво - с Долова Поповића па заобиђоше јужне стране те неосјетно приђоше пружини у глуво доба прије првих пијеваца кад се кроз букову штицу чуло како Крсто у размацима хрче силовито као да ће цијелу вјечност спавати - па сасуше плотун из московки.

“Вези, вези! То ти је потоња свирка прошапто је Кршикапа прије но је наслонио московку и с одушње стране опалио а неки су казивали да је најпослије и бомбу убацио у кућару.

Ово ви је за оно!

Даноноћна будност и приправност исцрпљиваше снагу: слабио је опрез, а замор и страх отвараху врата утварама:

Све ми се чини да је нешто ђумануло из омара у првомрачје у правцу нашега шора! казивала је једна а потврђивала друга снаха. На то су се природно калемили снови. Ускипела крв једнако најављиваше да је дошло вријеме сигурне и неодложне освете.

Најревноснији од укућана (често је то био и најстарији) упућен у тајна знања, сутуке и знамења која су стизала с неба и са земље - надгледао је онај суд, па кад би у њему стало да шишти и пјени био је знак да је освета зрела и да ваља бити приправан или бјежати неком другом крају.

У Тмушићима је то била крвавоока баба Мргуда, огромна и страшна жена: урокљива погледа и великих зуба, накривљених и проријеђених али снажних: погледом је, причаху, могла зауставити облак или одложити свитање; могла је зауставити Сунце да затраје у подне или навити литву и страшни суд водени.

Кад би помузла и намирила, искрадала се тихо у отишак. Био је један тренутак дана у коме нико није запажао њено одсуство у коме је она одлазила да обиђе мртве - то јест да чује поруке крви, да истолкује јавке мртвих и свих с оне стране света и времена. Ту крв сакривену у тмушном нуглу иза каца крај сиришмњака, - обилазила је као укроћеног демона који би се лијепим ријечима могао обуздати и умилостивити.

“Да видимо шта нам поручује несртњи Грујица!

“О Грујица, Грујица!...” обраћала се тој конзерви из које је требало да се гласне његова порука и последњи дамар живота, “што ти шће да се с мојом браћом завађаш?!...”

“А ти Тодоре, јеси ли се смирио? Јеси ли нам крв опростио или скањаш да осветиш и да нам црни барјак на кућу врнеш?!...”

“А Ти Млађене, а Ти Станиша, а ти Мирко, а Ти, Живко, живо ти срце изгорело, ка је!”

И тако је разговарала и шапутала, бајала и врачала - не би ли зле духове осветничке одагнала. Потом је као звер гледала ка онмарила оће ли планути пушка осветница, оће ли синуту курјаци у првомрачју и гурнуту угарке у јатаре и сијена - а све живо отети и канцијама кроз грлиће и Црвено ждријело сургунисати.

Била је сестра деветорице браће и још је ђевојком научила да “чува крв”, а то је бивало често јер није било мјеста од Цетиња до Таре на коме њена браћа нијесу приметила кавгу и зулум почињела.

Није било друкчије ни кад су стасали њених девет синова.

Крв је држала у скровитом кутку колибе, поред сиришњака у стакленој шкудели, те марљиво пратила садржај и његове мијене. Кад год би се завадили с Ускоковићима, Лопушинама или Кршикапама, Мргуда је макар преко одиве или какве својте долазила до неке капље крви и вјешто је скривала у атуле или умјештала у тијесне мазгале. Понекад је у њеним ћошкочима, на порезима и у нугловима бивало и по десетак шкудела крви на које чекаше да ускипе.

(Ено, кажу, себет неке давнашње крви још из турскога вакта Алексићи посјекоше неко Мештерско чобанче и главу му на љемез

натакоше, па љемез забодоше у буњак).

То је веле био неки аћуласти Милош с Малинска, кад се враћо са жњетве и кренуо да пије с оне чатрње - за коју држе да је некад давно неки њин чукунђед сазидао - па кад је гнао онамо да пине дочекао га једва мокар глиб. Онако преморен и жедан - још више се помамио. И чим је оно чобанче поред брава спазио и питао чије је ринуо је право на њ.

“А а ти си од оније погани што су нашега Наода у бусији сачекали, па си сад дошло да ми ову чатрњу сушиш!”

Па ге је веле зграбио лијевом за перчин и српом превуко преко грла као да кида снопић незреле ражи!

“Што се огријеш те посјече макању”, корела га је стара мајка.

“Крв за крв!” исколачио је жетелац. Потом је у савардаку задуго владао мук.

Казиваху стари, да је од понекога крв тако љута била да би прије рока прогризла мазалицу те би сва узвриштала и шикнула по одаји где је сакривена. Па би се, при је но се слегне тај ужас, обрели осветници и направили джулусу.

Тумачили су да је та, тако љута, од некога крвопије, који је много нашијх глава однио на бедеме турских тврђава и насладио се крвљу наших јунака и мученика. Стога му је, објашњавали су, крв тако јетка као љути огањ - да гори и само гвожђе! Зато је бивало велико весеље ако се од таквога крвопилца увати мустра и сачува да прокључа, па да се у бусијама причекају осветници.

Од Тмушића до Цетиња нема доброте лакцу више од пола дана хода, а толико му је и до на Тару. А Мргудини синови су били такви крилаши да су наобдан могли с краја у крај велике Црне Горе - и вратити се на конак у Тмушиће додајући мајци Мргуди чудне дарове у мазалцама, замотаним увелим лопурима омановине.

“Е, овоме ће ти се онај неосвећени брат обрадовати”, веселили су мајку!

А Мргуда је, радосна, нешто бајала и дар носила у тмушно и скровито мјесто ће није могао пронаћи миш, ни мачка ни невјестица. Ђе је било осигурано и доступно само лутајућим душама устријелених и утварама ноћи које су провидне и попут самога ваздуха - за које нема заклопа ни закључане одаје.

И њених је девет синова, све једнога по једнога - освета позобала. Али нијесу ни Мргудићи с миром спавали. Много се огњиште угасило где су се они накашљали.

Некад давно, кажу, у позну јесен турскога царства, у неком од последњих похода морачких чета ка Ерцеговини, неки је наш, враћајући се кроз Тмушиће, готово неотке озловриједио некога Тмушића.

А то се, причали су, и заборавило и није заборавило. Има томе више од двије стотине година.

СВАКУ ОСВЕТУ су пратила су противречна душевна стања.

Оно пиће најслађе, душевно које испуњава скривеном и невиђеном

снагом и дотле непознатим осећањем свемоћи, силовитости и самоостварења, као да у тијело људско сам Бог улази и као да човек постаје Бог.

И друго њему сасвим супротно - које почиње да гризе и рађа сумњу и да се храни оним првошњим осећањем док га сасвим не уништи и не поједе - кад убијени долази у снове те цвили и тражи да се збрата и да му буде опроштено.

Жртва се јавља у улози кривца и од убице тражи опроштај!

Таква упорност жртве уништава осветнички полет и одузима сваки значај прегнућу, чини га ништавним и варљивим, те осветника заводи у лудило. Мало ко се може одупрети тој упорности жртве која се понекад искраде из снова и појављује на јави у по бела дана или у првомрачју, вребајући осветника у онемоћалом стању, начетог каквом болештином, глађу или умором, и тада убијени почиње да влада убицом да га заводи и с њим се поиграва све док му не отме душу и преда је ђаволима.

Зла времена су трајала најдуже а људи су у њима, као омамљени, лако потезали кубуру, вадили нож и нијесу се сустезали од зла. Као да су јели месо што је претекло иза бијесне дивине; бјеснило се разносило ваздухом попут болештине која би часом попримила размере епидемије и од које се нигде не може побјећи - а против које не помаже тисови крст ни омановина, ни бијели лук, нити кошуљица од змије - нити икако бајање. Да су заражени вукоједином не би толике прзнице и крвопије били!

Увреда и погана ријеч су се се задуго памтиле.

“А ишта оно ти рече онда на ономе скућу, оне године, да нико од Ускоковића нема гаћа да сиђе у Тмушиће?...”

Срећне освете су често препричаване и све што је бивало између та два датума нестајало је као магла и вријеме се сабијало у безначајну, готово непостојећу празнину - толику да је у њу могло стати само прегнуће осветника.

Кућа из које је убица проглашавана је крвничком, а круг завереника и помагача који су потказали, припомогли, “ошпијали” или онемогућили убијеноме да се одбрани - прибратио се крвницима и следовала им је једнака казна као убици.

Само су најупорнији осветници трагали од једног до другог ризикујући да занавијек навуку зло на своју кућу па и на цијело братство. Освета се понекад “намештала” сама, (*Ха! Дође ли ми дође!*), али је понајчешће бивала ствар одлуке и задуго смишљаног плана.

Само би најлукавији осветници “ставили кључ на уста” и мучали о своме прегнућу чинећи се да ништа не знају - остављајући противницима да нагађају. Знали су да и непромишљена гримаса може да ода, да свагде нечије око мотри а неко скривено уво слуша.

Али никад се није могло остати на томе.

“Врлејни Тадија не буди лијен но се спреми прије зоре... Није му сна на очи долазило....докле не дарује крвника кроз цијев, докле нож не најоји исјод његова грла...”

То је био праћед нашега ђеда који је осветио свога брата, кога убише мучки на вратима Манастира Мораче. По томе старом Тадији и

брату дадоше име да се зори њим.
Стога смо кад год смо силазили у Тмушиће осећали нелагоду и неку потајну мрзанку. А скоро никад нијесмо ишли, али ако је икад неко од наших туда прошао - опажао је студ стрепње, ту нејасну зимомору од које га подузима зебња, а у летњаку се гнијезди клупко тумолог бола од кога душнике осваја непознато грчило. Дошавши на сигурно, свако је на сличан начин тумачио узрок тој бољци. Не дај Боже да омркнеш у Тмушићима, бог зна би ли освануо! А ето већ је двјеста година прошло откако је стари Тадија намирио крв.

Нијесу ни Тмушићи никоме остали дужни.

Они су се светили некако шутке, подмукло, неосјетно и тихо се као магла повлачили с места злочинина - како су се на њ и обретали. Умјели су за асталом завући нож под ребра саговорнику усред најљепше приче док се с њим здраве и гледају га у очи. Смјели су и живу чоeku извадити срце да не осјети .

А наши су се светили гласно и освету прослављали грмљавином из пушака. Нијесмо крили.

А Тмушићи су знали вратити прије но се слегне одјек наших цевердана, а да ми и не знамо.

Надгорњавали су се они с најљућим злицама и опртим братствима. Надгорњавали су се с врлетним Кршикапама док су са обе страна изравњали по 19 мушкије глава.

А Кршикапе барем нијесу зазирале ни од кога, но су знали скресати и владици у брк - а скресали би и султану и Богу Саваоту - па макар их и главе коштало.

Колико их се само на оружје дигло да пркосе свемоћној Аустијској царевини која је до последње уре свог изгубљеног рата претраживала омаре, јаме и кликове, не би ли и потоњег слободног Црногорца свезала у своје негве и под мушкетом одвела у логоре који бјеху костурнице за живе Србе.

И њима су Кршикапе пркосили док та царевина бјеше у највећој моћи и пјеваху уз гусле и слављаху Милоша и Косово. Е па кад су се њима били ускопистили Тмушићи и ћерали освету: све главу за главу док су избројали по деветнаест!

Сви који су дигли оружје на силу Ћесарску да се гоне до потоњег судњег дана - бјеше једина заповијест. И кад се разруши сила ћесарска да се нађе начина и да се трага за комитима и њиховим потомством, да се кињи и дави на свакој тачки докле год трају под сунцем. Да им се на сваки начин траг утре и до деветога кољена да се гоне.

Стога Тмушићи прихватише њихово оружје. И Видјеше да је ово згодан трен да насладе пушке!

Али и из најгоре мртвежи знала је да плане пушка па да зликовци стрекну и да сиротиња неко доба има предаха од мучитеља који газе и киње.

Кршикапе се свадеше с Тмушићима јер је некад неђе давно неки Тмушић опатрноу некога нечемурнога Тодора Кршикапу, самца што је порано остао сироче и реко му грдну ријеч. Остала је дубока

рана од те ријечи дубља него ли од погане посијечи затрованога турскога јатагана или оног презривог погледа - и тидесет године се гнојила у Тодореву срцу, све докле на некоме скупу тога истога Тмушића Тодор не одалами кубуром млатачке по челу те зали крв до у опанке.

Двојица Тмушића сачекаше Тодора у Умукли гај и исјекоше, скидоше с њега кубуру и напунише и своје и његову мазалицу. Биле су све још топле кад су се вратили у Тмушиће.

А онда је стасало вријеме огласила се крв из мазалице, кључнуло из тегле запиштала из вагана огласили се сви дужници. Да га не уграбе извуко је је најстарији Тмушић све лунте, наоштрио ножеве из атула почађавеле и увијене у масне крпе и комаде сукна да не повуку влагу да не зарђају - умотане у обојке и коже јагњеће пробро најљући челик провјерио му брид, навуко га огњилом, потпрешио лунту да не затраје на зло.

Кршикапа је имао кума с друге стране воде, ближе Тмушићима те је овај послао свога момка код неке врљаве Мируше у Сеоца да сазна ко Тмушићима спава у пружини. Кад је дозна да код тора ноћива набољи и најјачи кога су икад Тмушићи имали, виловити и гласовити Крсто Тмушић - примио је то као веселу вијест. А какав је био казује и то да је пружина била лакат одигнута од земље на смуковима од три метра а сама је била још дужа - и кад би Крсто легло она се љуљкала а испод пода бјеша омакла трава за педаљ виша ненего около.

И кад су Кршикапићи дознали окупили су се и на посебан срок прислонили пушке уз обје листре и на један знак сасули плотун кроз испрелу штицу букову.

Није Крсто ни престао да снијева, само је из једног сна прешео у други дубљи из кога се нигда пробудити неће, у ком је извјетрио као свјетлосна магла која се дигла ка модром звезданом небу.

Само је кроз поднице плуснула крв неједнаким завјесастим слаповима, обилна и врела да је топлина и млака од ње запкљуснула са обје стране кућаре и убице су се лецнуле од њеног млаког даха на глежњевима и поткољеницама.

Пропишала крв липтала и точила, клобучала, димила, пјенушала... Задуго је испод пружине димило а с јутра се већ усирила, да би се на подне ухватила црна кора која је сваким даном бивала све тамнија и све мања. На крају је на ливади остала рана што задуго није могла зацијелити иако је около растао бујан бусен сумркозелен на који никакво живо није посегнуло камо ли хтјело окусити.

Сад је дошло вријеме да врате Тмушићи и одабрали су Тадију најљепшега у Кршикапића - вилу момачку.

На скупу у Подмалинску свадише се с Алексићем. Стадоше се надметати у скакању у даљ с мјеста и затрке - па један Тмушић ђипи и свијема прескочи а дотле држаху да је најдаље Алексић скочио.

Онда се Алексић још једном ђиласну и доскочи.
Тмушић не би лијен но прескочи и ону за подланицу цијелу, али се ту неко од Алексића нађе и каза да је преступио. Тмушић скочи и трећи пут пошто се за унач одвоји од црте - одскочи најдаље.

Настаде кошкање.

Почеше се речкати:

Бољи сѝе луйежи но јунаци! Нема ниједне саморанице до Мосѝара коју нијесѝе оѝаѝрнули.

Нијесѝе се ѝако заѝонили на шаѝор Смаилаѝин. Но сѝе се умијели ѝрчуваѝи!

А видио сам како сѝе се ѝоѝѝасали оѝуѝом брцаљи ѝмушићки - ѝознајем вам рухо и ођело!

Истрчо се и Алексић. Омакло му се и више но је хтио.

Укрстише се погледи, сударише се невидљиве муње злоће, просикташе уједи мржње.

Испод скутова похиташе руке, под крила цамадана, за појасе и продрте тремболосе.

Неко ковани нож, неко левор с једним јединим метком, неко приузе дреновачу а погледи празних руку потражише најближе брупце и бабуље. Неко карину, а неко кијак. Ко љемез, ко ајдамак.

Гомила рида, плот или дрвљаник - све се то могаше употребити у крвавом обрачу.

Докопаше за перчине и вратове. У великој гунгули Алексић уграби да удари ногом Тмушића у трбух да овај једва остаде на ногама.

Посукаше ножеви и јатагани.

Племенски капетан издрије *засер* и наредио да се Алескић оглоби једним дукатом, а да се јабанци издвоје и уз пратњу и заштиту одвоје с мјеста како би се безбједно вратили.

“Шта је мени за дукат кад ми остаде нога у Лошовоме трбуху! Даћу још један да му спремим још коју за успут!

Ово *Лошо* забољело је Глига јаче од ноге. То је био неки далеки предак, никакав јунак да су га Тмушићи вољели заборавити.

А кад су кренули с Малинска ђе је поп одржо службу, окадио канђелом и позво на мир и слогу, накропио их светом водицом с китице босока, закумио да иду смирор јер су сви исти пред Богом - диго се Глиго:

“Нека ѝоѝ кади и маје канђелом знам ја шѝа ћу”!

Разиђоше се снујући о најподеснијим мјестима за освету, присећајући се ждријела, сутјески и заскока - и других мјеста згодних за засједе. Да се присјећају скривених оружја и усумртила.

Узвикнуо је ово да чују јабанци који су застали у пристранку, али су их пратиоци, кумећи и молећи наговорили да крену, да се не задржавају више.

А Наод, арджија и мегданчија, да докаже како се никога на посјај бијелога свијета не боји појахао дората па право кроз јељак и мрчаву да препријечи како ће што прије у Тмушиће:

Узалуд га је старац Ристо учио:

Немој да се залијећеш! Не дај да ѝе јунашѝво ѝонесе! Јунашѝво

заслијети најмудријега. Јунаштво је множоме кућу искојало.
Али нема ништа горе од савјета у невријеме. Ово је Наода више оштрило и разјаривало него ли смиривало.

*Никад не ишај - био је упоран старац! Осветићеш се, само јонајлак.
Присјети се јеси ли иша погано снјево! Је ли те нешто сјењало? Је ли те прободало пог лијево плеће? Је ли ти дрхтао неки дамар сам од себе! Је ли ти звонило уво или те неко на ум долазио кога се нијеси волио сјећати!*

Никуд не иди без њса!

Залуду ти је да имаш девет животија, сваки ћеш за годину поћирошити с њаком њамећу. Не њомаже ти јунаштво! Цабе ти је.

“Па кад наићеш на сировачку раскрсницу, и на Почивала, ѡриузми дизгине коњу, умири га, оћићни мало чује ли се иша. Пушти њса нек оћићеш, нек обиде и горићи и доњи ѡути и онај глуви крак ка Семољу.

Ако иша осјети ѡашче ће зарежати.

А ти онда сћани ѡгледни љуљка ли се ѡгоћ букова грана, мрда ли ѡајрати, клеће ли каква тица.

Причекни ѡако, а гасер држи на овару, немој га вадићи ѡосве из ѡрамболоса, нек ти је у руци и ѡлац на оћиону, а кажирси на орозу.

Онај ко ти добро мисли неће држдати за мећом но ће ићи царскијем друмом и издалека се јавити

Еј који си!

Дао му је и пса и коња за ту прилику, али није помогло.

Чим су препознали Костину кују Тмушићи су се згледали:

“Ево кучке сад ће и сћари!” прошапто је први из засједе.

Али није за кучком стари но Наод на коњу са јатаганом у силаву и с грлом пуним пјесме.

Ој горице ѡурска душменице

Не кријеш ли у себи јунака

Ил хајдука ил глагна курјака!

Праснула је Радулева диљка. Одјек је сустигао онај од Наодове попијевке, смијешали су се у заједничку јеку и још двапут вратили из Скочанске клисуре.

Коњ је стрекнуо, а Наод испао из седла. За коњем што је клиснуо натраг кроз омар - и пас, као сјен.

Није више било сведока нити икога свога.

Као гладни курјаци заскочили су Алексићу: прије но је успио да се прибере, Глиго му је сјурио јатаган у вита ребра, а с друге стране Радуле. Док су га сјекли испала му је кутија из силава а Радуле ју је похитао да увати крв.

“ Не мораш је носити. Бачи је: провреће до ујутру! Нијесмо сад само њему крвници но и Господару. Нијесу ни одахнули већ онако силовити и крепки с пуним устима гњева и псовки јурнуше према брдима док им се на уснама сушила врела пјена , а прси им раздирала несносна жеђ...

Милош КОРДИЋ

У ТВРДИМ ОЧИМА ГОСПОЋИЦЕ ДЕТЕЛИНСКИ

Господин Тафар сео је у фотељу и заспао. Не само после обилнијег обеда него и залобај да стави у уста и да се ували у фотељу - он заспа. Ма и после испијене шољице чаја или млека, по њему се ухвати покорица сна и прекрије га. Тако му се догађа и на послу: попије шољицу кафе - дремуцка за столом, глава му најпре лебди понад списа у решавању, а затим се спушта, бирајући најпогоднију хартију, ону с које је скинуо спајалицу (да не би оставила утиснут црвени траг на челу), и - дремне, часак-два, да пребије први зрачак сна, подигне потом главу па дуго тражи ону хартију код чијег је предмета стао. Обрнути свет његове главе доводи га у стање другачије од стања других: други пију кафу да се разбуди, да им крвотоком проструји нека невидљива сила живота, да им се разбистри ум, док њему - јок! Он је за то време у првом зрачку свога сна. Однедавно је то зрачак с очима госпођице Детелински.

Раздобља појединих зрачак мењају му се. У тачно одређеном времену улази искључиво у један те исти зрачак. И он може да га држи данима, па чак и - месецима.

Тако је пре очију госпођице Детелински живео са зрачком дојки госпође Јефтемијевић; беше то једна жестока и складно набуцена жена. Којој у очима, осим безвредне дивљине, не беше ама баш ништа, него се све сабило, сва њена женственост, сва лепота хода, смиреност руку с кесама и цегерима, као и развејаност дуге, црне косе, све му се то сабило у зрачак дојки што су јој се клатиле испод свега што би навукла на себе. Своје: Дobar дан, комшинице, као и њено: Дobar дан, комшија, могао је да чује тек по уласку у зрачак, по уснивању у фотељи, а после обеда или после нечега попијеног - чаја или млека, свеједно.

Па се то понављало, све до оног дана кад се среташе на углу њихове улице с улицом којом дрндају трамваји, те га она, ухвативши му очи на својим дојкама, отера својим дивљим очима у - вражју матер! Ти ћеш мени, бештијо једна неочењена, да одвлачиш дојке у свој сан па да мрљавиш по њима као какав зајапурени пубертетлија! као да је чуо њене речи из тих дивљих јој очију. Те се

два-три дана, после обеда и пијења било чега, није одмах улазио у фотељу, па се тако беше и решио тог, у суштини лепог али и прождрљивог зрачка крупних и не баш крутих дојки госпође Јефтемијевић.

Дакле, обедовао је, сео у фотељу и - заспао. Дан је улазио у пределе у којима је и јуче, у исто ово време, био, врелина у стану грејала му је уши, шумови улице, кроз отворен прозор, наизменично су се стапали с речима и музиком неке од локалних радио-станица из његовог канапом и двома гумицама за тегле стегнутог и још увек чисто звучног транзистора, однекуд му се у стан беше увукла и оса касног лета па је кружила око неколико угњилих крушака што богзна колико чаме у плетеној корпици на столу, међутим га је капкање воде из славине вратило у стварност те је устао и то решио, да би се потом поново запутио смером зрачка с оног места на ком беше малопре стао.

Данас је тачно седми дан од оног дана кад је одједном, у себи, ухватио очи госпођице Детелински. По његовом четрдесетгодишњем животу накупило се свакаквих женских очију - зелених, плавих, сузних, крмељавих, оштрих, благих, тупих, ветропирастих, врцмољавих, стидљивих, тужних, гладних, ситих, пожудних, прождрљивих, урокљивих, истрошених, свиленастих, одсутних, неухватљивих, празних, пуних, сањалачких, лутајућих, намргођених, претећих, голубијих, ждребичастих, мацјих, неваспитаних, смерних, вучјих, ситних, крупних, зделичастих, стаклених, расутих, браонкастих, блескастих, подмуклих, јобозовних... - али с оваквим очима какве су очи госпођице Детелински, још се није срео. Још к томе, беше задоцнео, дабоме. Јер, толико је пута срео госпођицу Детелински, те му не иде у главу да није много раније видео те њене очи. Тек сутрадан, по првом виђењу онога шта је у њима видео, пре седам дана, дакле, господин Тафар почео је да одгонетава - шта је то у ствари у њима видео? Шта је то из њих ухватио за свој зрачак? У кога је уснивајући улазио. Или редослед уснивања беше обрнут? Свеједно. Но се ни под једно од дотад виђених и знаних одређења било чијих женских очију то њено, госпођице Детелински дакле, у очима није могло да подведе. Да му се нађе место, значење, боја, психолошко стање, придев, атрибут, именица... Ништа. Тек сутрадан почео је да листа унутрашњу свеску свог знања о женским очима.

Госпођица Детелински живела је у згради до зграде у којој је он живео. Упознали су се, пре пет-шест година, на аутобуској станици с које су улазили у аутобусе: он за центар града, до Теразија, а она у правцу Карабурме. Ни реч о томе где он ради или где она ради. Дуго није знао ни како се зове. Све док један млађи господин није, ту, на аутобуској станици, изговорио њено презиме. За Лилицу је, такође случајно, сазнао неколико месеци касније. Мада је одмах схватио да јој то није право име. Међутим га никад више није ни чуо. Све то време, тих неколико година, није се усуђивао да је погледа у очи. Јесте покушавао. Али се она, вртирепка, извлачила, бежала погледом на другу страну улице, а њега је хватала у тренуцима у

којима је буљио у њене дојке или у ноге. Пред очима му је слика, из друге године по том нехајном упознавању, његове десне руке на њеној левој дојци, па кад је додирнуо брадавицу - одједном се стресао јер је осетио како га она сажаливо посматра. Други пут покушао је поново, није могао да се одупре сили зрачка што га је вукао за собом; само што је тада руком кренуо испод њене уске тегет сукње. И - кад је под прстима осетио длачице што су се коврцале уз ивице гаћица - он се стресао, јер она је вриснула, јер је некакав идиот напичио аутомобилом тачно по средини локве што ју је оставила киша која је целу претходну ноћ падала, јер јој је попрскао сукњу испод које он беше веома брзо склонио руку.

Госпођица Детелински беше заиста сва као дилимбир (само њему позната реч за такве жене, нађена код Андрића или Евлије Челебије, ни он тачно не зна), увек у уском, са истуреним дојкама (зачудо да њих није усвојио своје зрачку у сан!), с плавом косом што се зрацима сунца сводила до половине као стег усправних леђа и с правилним, тврдим, предосећао је, и глатким лоптама стражњице. Но је он тек пре седам дана ухватио њене очи, да би сутрадан кренуо у одгонетавање онога шта оне у ствари јесу, у њихова значења која није одмах успео да реши.

Госпођа Лејчевић, још увек у свему добродржећа удова, с привидно као немарно зачешљаном косом, са светлуцавим пругама зеленкасте хаљине што су се шириле по развијеним и чудно разуђеним полуткама њеног стражњег дела тела, увек опојно миришљава као да је тазе окречена, долазила је сваке суботе да господину Илији Тафару уреди стан. Крај овог лета доноси тачно једанаесту годину откако је она први пут ушла у његов стан и откако је, сваке дакле суботе, започињала поспремањем, брисањем, прањем прозора, усисавањем, пеглањем, чишћењем и сређивањем фрижидера (уз непрестано гунђање због држања угњилог поврћа и воћа, отворених и покварених јогурта и млека...), па јој се он и у данима бола, туге и сахране, пре осам година, нашао у помоћи, као ослонац, као неко најрођенији, ма ни пара није жалио и никад их касније није ни помињао. С пуним поверењем остављао ју је саму у стану, јер је поседовала и кључ. И увек је све у стану налазио сређено и на свом месту. Не беше те жеље, тог скривеног нагона, док покојни Лејчевић беше жив (а само једном су се видели, кад ју је довезао, па је свратио на кафицу), који би га натерао ма и да помисли на било шта спрам госпође Лејчевић а камоли да покуша: да је додирне руком, да јој ухвати поглед и да га одвуче своје зрачку у први сан.

Једног јутра, док су госпођица Детелински и он чекали своје аутобусе, прође неки човек с овећом и добро упакованом, вероватно, сликом. Ви волите Табаковића? огласи се она. Ког Табаковића? упита он. Ивана, сликара, рече она. И њега и многе друге, рече он. Па поче да га копка: откуд њој да се сети Табаковића? Да, заиста на једном од зидова дневне собе виси му, између осталих, и цртеж, скица, оловком, Табаковићев портрет неке жене. Његов покојни отац Михајло дружио се са многим уметницима, посећивао их је, па би понекад донео какав цртеж или некакву скицу нечега што су

сликари намеравали да баце, јер су све почињали испочетка. Затим их је урамљивао... и - тако - то... Све је то наследио син му Илија, купујући у повољнијим материјалним приликама слике оних сликара које је волео: Гвозденовић, Шејка, Тркуља, Бербер, Ђак... Да, поседујем један Табаковићев цртеж оловком, рече он. Она се насмеши и уђе у аутобус. Он оста са зрачком њених очију у својим очима.

Међутим су се односи са госпођом Лејчевић, сећа се господин Тафар, пре четири-пет година најпре ускомешали, бивали све затегнутији, с њему неразумљивим задевицама и пецкањем, помешани са све јачим мирисима њене свеже окречености, с изненадним блесковима бедара при сагибању у раду, с беласањем горњих предела дојки испод крила кецеље што су се као нехотично отела стегнутости својих првих дугмићака, с повременим њеним лисичјим погледима поводом овог или оног у вези с разбацаним стварима по стану, с њеним примедбама на фотографије нагих девојака по ревијама које је листао и читао, Ах, лако је њима с тим силиконима, казала би, да би се, ти односи дакле, сасвим изгладили и довели у ред на каучу, први пут: кад је он у њој неопрезно и готово безобзирно истресао пристојну количину семена, па се и уплашио, а она му казала: Не бојте се, у неплодним сам данима, те се то поновило још неколико пута, она се увек жалила на потоке зноја што су јој се сливали низ тело, било какве игрице након сладострашћа нису му ни падале на памет, него се туширао и облачио, после чега би излазио и не би се враћао све док она не би уредила стан, закључала га и отишла.

А онда је једног дана, по повратку, затекао своју дебелу свеску у коју је уносио, нередовно, некакве белешке о свему и свачему. Свеску је држао у плакару, под кључем, а кључ му беше, с осталим којекаквим кључевима, у чинијици на комоди што ју је углавио између плакара и зида. Госпођу Лејчевић било шта о томе никад није приупитао. Али је пратио. Проређујући суботе кад ју је чекао у стану; мада се и она сналазила те је време својих долазака померала ка јутарњим часовима. И с тим што је добијала - беше задовољна. Ма и он: у сушним раздобљима своје осаме.

Но га је недавно запрепастила чињеница: било шта од госпође Лејчевић није се нашло у било ком његовом зрачку. А могао је бар испуштање вриска, при врхунцу, кад се тресла као да јој је укључена струја високог напона, кад јој је својом руком морао притискати уста како би пригушио тај чудан и ни код једне тако чујни врисак.

Али се померање свеске поновило још неколико пута. Па и прошле суботе. Пре питања госпођице Детелински поводом сликара Табаковића. Неко је, дакле, могао да прочита све о његовим зрацима, о дојкама госпође Јефтемијевић, о очима госпођице Детелински (код које је забележио и завлачење руке под њену уску тегет сукњу), о односима са госпођом Петровић којој је одлазио на клековачу из Ужица и колаче с маком (код које је не једна него и по неколико оса знало да мариња кухињом - од начете лубенице на

фрижидеру, парчића изрезане шунке што би на радном делу кухиње остајали после доручка па до сувих шљива у кесици на сталку за новине, јер госпођа Петровић има проблеме с тврдом столицом), о историји сексуалних односа са госпођом Лејчевић (није заборавио да помене њен мирис тазе окречености и чудне облике њених неједнаких и брадавичастих усмина), као и изводе из експертиза о фалсификованим сликама, неке оцене политичких догађања, о неуспесима фудбалера Црвене звезде на европској сцени (убележени су порази и њихови узроци у сусретима са Пеесвеом из Ајндховена, Динамом из Кијева, Бајером из Леверкузена)...

О, где сте се ви изгубили, господине Тафар? упитала га је јуче ујутро госпођа Јефтемијевић, коју је срео после толико времена. Он се забуљи у њене дојке, које му се учинише још крупнијим и као да су се нешто чак и подигле. У мислима крену десном руком да додирне леву дојку, али га она пресече: Оставите се мојих сиса! Него, реците ми - да ли сте се ви то оженили? Јесте да је она превалила тридесету преко свог стомака, јесте да је исисала и испушила безброј ђокица у својим доњим и горњим врелинама, али је Лилијана баш права девојка за вас. Свака част! О којој ви то Лилијани причате, госпођо Јефтемијевић? Не претварајте се, господине Тафар. Било вам је и време. А и време вам је да престанете да зверињате по грудима и стражњицама туђих жена, рече, уз смешак, госпођа Јефтемијевић и оде ка својој згради.

И - сада, кад је заспао, заваљен у фотељу, господину Тафару наиђе зрачак очију госпођице Детелински. Те га тај зрачак одведе у њене очи. Покушава да га уведе у свој вид. Али, не иде. Очи су тврде. Он се одједном разбија у парампарчад. И њене очи такође пуцају и расипају се по његовим расутим деловима тела. Она испружа руке и сакупља га, додирује му споловило које се отомболљено, онако танко и пијавичасто, пресамитило у углу кауча, она намешта дојке како би га угрејала, како би му вратила живот, како би га поново вратила у целину. И њему заиста постаје топло. Одједном чује и осу касног лета, па погледа у своје угњиле крушке на столу. Сасвим се разбуди и скочи из фотеље.

Поред плакара, са свеском у руци, стоји госпођица Лилица, Лилијана Детелински. Гледа у свеску и смешка се. Испод уске и прозирне жуте мајице подрхтавају јој дојке. Он их гледа: никад јој нису биле толике, чуди се. Затим јој се загледа у очи и обрадова се: све је на свом месту.

Тетка Наталија данас није у могућности да дође, рече госпођица Детелински, одлажући свеску и поравнавајући косу падинном леђа. Зато сам ја овде. А и знам шта треба да се ради. Нисам ни ја улудо проћердала три-четири године откако јој помажем у сређивању вашег стана, господине Тафар.

Па како то рече, удари га својим тврдим очима, увуче га целог у њих, смести га на кауч и поче да одмењује своју тетку, поштовану госпођу Наталију Лејчевић, сироту удову жену.

Како вас нисам... овај... значи... госпођице... Детелински... упознао... овај... знате... значи... на сахрани вашег тетка?

Ма какав тетак?! Тетак је жив и здрав и ради у Немачкој. Ко зна кога сте ви сахрањивали са мојом тетком, господине Тафар?

У тврдим очима госпођице Детелински - њему, господину Илији Тафару дакле, поче одједном да расте немирни зрачак оне светлости око које се не скупљају досадне осе касног лета. Као око угњилих крушака: у плетеној корпици, на столу.

Марко Вукша: Пролаз

Александар БЈЕЛОГРЛИЋ

ПУСТИЊСКА РУЖА

“Све у свему, у Африци сам провео четрнаест година. Нисам био једино у Конгу, Сомалији и Обали Слоноваче. А у родни град сам се вратио са две хиљаде немачких марака и 40 чекова. Остао сам без куће, породице и уштеђевине. У фирми сам добио отказ, иако ми је наводно следовала отпремнина. Имао сам и 16 хиљада долара на рачуну у једној загребачкој банци, али тај новац не могу да извучем. Некад сам био непожељан јер сам избегао учешће у рату, али кажу да је у међувремену проглашена амнестија. У сваком случају, до новаца до данас нисам дошао.”

Жива Марков предахну, отвори креденац и извади флашу домаће ракије. Ја одбих понуду - писао сам белешке и била ми је потребна бистра глава. Мој саговорник наточи себи пола чашице, опет из пословних разлога - било му је потребно да му се развеже језик.

Прошло је било већ пет година откако су укинута међународне санкције, али за путовање у иностранство и даље су биле потребне визе. Плате су, као увек, биле мале, а човекови прохтеви, као свуда, превелики. Уз то, није ми падало на памет да се мрцварим у редовима пред страним амбасадама. Све ме је то наводило да размишљам о поуци Андерсенове приче о чаробним каљачама. Срећа се, у тој причи, опкларила са Бригом да ће приуштити непојамно задовољство свакоме ко обује каљаче што поседују моћ да преселе човека у време или простор који овај сматра савршеним.

Нуто белаја, свако ко је опробао ову мађију лоше је прошао, па и онај студент који је више од свега маштао о путовањима. У Швајцарској је сав отекао од вожње у неудобним кочијама, а кад је, тренутак касније, пожелео да се нађе у Италији, крај Тразименског језера сместа су га крвнички изуједале буве. Испоставило се да су чаробне каљаче заправо својина Бриге. Нико срећан а нико довољан - била је то, по логици киселог грожђа, утеха за присилно седење код куће. Но црв немира морао је некако бити задовољен. Изгледало је да сам пронашао прилично безболну методу - писао сам репортаже о светским путницима, како бих из прве руке

прокрстарио меридијанима, а да не морам да страхујем од губитка докумената, изненадних револуција и бродолома.

“Жива Марков био би ти захвалан саговорник” - рекао ми је једног дана колега са посла. “Он је специјалиста за ремонт турбина. Некада је на терену у Африци зарађивао вреће долара. Фирма “Хидроелектра” обезбедила му је кућу у загребачком насељу Трновчићи. Из брака са првом женом из Кисача има две ћерке, као и петоро унучади. Други пут се оженио синовицом Гојка Шушка, човека који ће касније постати хрватски министар одбране. Има сина кога није видео већ дванаест година.”

Изгледало је као да у тој причи има штофа. Уз то, могао сам упознати врели дах Сахаре и тропских прашума без грашке зноја.

Свог саговорника пронашао сам недалеко од центра града, у улици Др Емила Гавриле, која је добила назив по једном од првака бечкеречких Срба уочи Првог светског рата. Жива Марков, стручњак за турбине, живео је у дворишној гарсоњери коју је наследио од мајке. На нахтасни у омањем предсобљу налазио се старински радио “Никола Тесла” са позлаћеним називом, до њега пластични вежер што је сетно одбијао секунде, и бронзана Титова биста. И на зиду, крај породичних фотографија, висео је колорни портрет Јосипа Броза.

“Када је почело моје странствовање?” - понови он питање које сам му поставио, пошто је отпио гутљај из чашице. Одмерио ме је продорним погледом кроз наочари велике диоптрије. Имао је углађено држање, онакво какво, без обзира на образовање, временом стекну људи који су у великом свету радили за озбиљне послодавце.

“Било је то” - рече он - “1981. године. Имао сам тридесет три године и петнаест година радног стажа. Радио сам као машинбравар у фабрици радијатора. Био сам разведен, зарада је била мала, а фирма ме је избацила из додељеног стана. Једноставно, нисам имао решење. Али те године упознао сам Злату Шушак, која је дошла у посету сестри у Арадцу. Решили смо да се узмемо. Мајка моје будуће супруге била је Словакиња из Бачког Петровца, а удала се у Посушју у западној Херцеговини за Љуба Шушка, рођеног брата Гојка Шушка, који ће много касније постати један од најближих сарадника Фрање Туђмана. Злата и ја смо одлучили да се одселимо у Загреб, где су постојали изгледи да се запослимо у грађевинској фирми.”

Слушајући, крајичком ока осмотрих бронзаног маршала који ме је посматрао са нахтасне. Он као да је с поносом поручивао: осамдесете године биле су идиличне у односу на оно што ће уследити наредне деценије. Мој саговорник настави:

“Обоје смо брзо добили посао. Жена се запослила као шеф рачуноводства у “Хидроелектри”. Мене је иста компанија већ 1983. послала на терен у Алжир. Тамо сам с прекидима остао годину и по дана. Било је то добро намештење - за добијање таквог посла испод руке се плаћало и по две хиљаде немачких марака. Фирма нам је плаћала и трошкове за изнајмљену кућу у загребачком насељу

Трновчићи. То је крај у којем већином живе дошљаци из западне Херцеговине, за које се обично каже да су задрти, а за које је извесно да су, поред дошљака из Јањева са Косова, најбогатији у Загребу. Што се мене тиче, морам рећи да са суседима нисам имао никаквих проблема, све до 1991. Наравно, увек је било пријатељских подбадања. У кафани у Трновчићима умели би да ми кажу: 'Четник, може шприцер?' А кад бих дошао овамо, питали су ме: 'Ујка, хоћеш гемишт?'"

По повратку из Алжира, предузеће је Живи Маркову понудило да се, уз исту плату, дошколује на загребачкој стручној школи "Ђуро Ђаковић".

"За годину и по дана завршио сам пети степен и започео шести, на одсеку за механичке стројеве и турбо уређаје. То ми је пружио основ да касније постанем један од не баш многобројних стручњака који имају сертификат за вађење ротора, који представља само срце турбине.

Потом су почели да се нижу послови у Африци: Мароко, Тунис, Либија, Египат, Чад...

Жива Марков поправи наочаре и почеша се по глави.

"Казабланка... Најезотичнији од градова које сам посетио. И најуљуђенији. То се не заборавља. Иако га сви ми вероватно посматрамо кроз Богартове наочари. Не знам како је данас, али кафана Хемфрија Богарта још је постојала тамо у изворном облику. Са истим вентилаторима, шанком и оградом од трске. На суковима се могло наћи све, од питона до змијских кожа и најбољег злата."

Из фиоке, где их је очигледно био унапред спремио, он извади две фотографије. Једна је била са трга у Казабланки, друга из Каира. На обема сликама Жива Марков је био у друштву са непознатим женама.

"Пријатељица" - објасни он, показујући прстом на жену из Каира. "Посебна прича је Гардаја. Град у срцу пустиње, у Алжиру. До њега се путује на рате, јер се асфалт дању топи и лепи за точкове. То је оаза препуна коцкарница, једно од ретких места у арапском свету где се служи алкохол. Да нисам видео, не бих поверовао. Мало је другачија прича у централној Африци. Сећам се, испред кафане у Чаду висио је, као реклама, одерани комад јагњетине, по којем су се скупљали ројеви мува. Кад смо наручили јело, десило се нешто што нисмо очекивали. Власник је једноставно лупио тај комад да растера муве, и ставио га да се пече. Тако је то било - ти једеш њега, а он једе тебе. Али мораш да једеш да не би направио "харам" - грех и увреду домаћина." Он уздахну и слеже раменима. "Сигурно нећете рак-ију?"

"Можда касније" – рекох. "Рекли сте да су почетком деведесетих догађаји почели да се згушњавају?"

"Тако некако. Крајем 1990. радио сам у Медеји, светом граду на истоименој планини у Алжиру. Једног јутра, 14. октобра те године, као шеф смене кренуо сам на градилиште са возачем аутобуса. У том крају свакодневно смо сретали једног пастира. Тог јутра затекли смо га мртвог, а убијен је био и његов унук, као и све овце.

Била је остављена порука на којој је писало “ФИС” - Фронт исламског спаса (Front Islamique du Salut). Нешто је пукло у мени и истог часа решио сам да раздужим опрему и вратим се у Југославију. Менаџер ми је рекао да ћу због тога вероватно добити отказ, али то ме није забрињавало. Истог дана имао сам авион и вратио сам се у Загреб. Три године касније, 14. децембра 1993., у кампу Тамесгуида крај Медеје, исламски екстремисти погубили су 14 мојих колега, који нису веровали у оно на шта сам их упозоравао.”

У Загребу је Живу Маркова очекивала нова драма:

“Почели су сукоби, зуцкало се о отказима, а наслутио сам и да ћу добити позив за мобилизацију у хрватску војску. Нисам желео да у томе учествујем, а предосећања су се обистинила. Једне вечери, 1991. године, војна полиција је осванула на капији моје фирме. Пријатељ ми је помогао да се сакријем у кругу предузећа, а касније те вечери прескочио сам жичану ограду и запутио се право на железничку станицу. Воз је полазио у 23.10. Било је то најдужих десет минута у мом животу. А био је то и последњи воз, јер је само неколико дана касније минирана пруга код Винковаца.”

Док смо разговарали за столом у предсобљу гарсоњере у улици Др Емила Гавриле, инжењер Жива Марков на тренутак прекиде причу да би запалио цигарету. Имао је - рече он - проблема са ангином пекторис, али криза је прошла и доктор му је рекао да живи нормално. Зато сада себи даје мало одушка. Некада, у Африци, имао је 110 кила и био је здрав као дрен.

По повратку у родни град, одмах је почео да тражи посао. Био је конобар, а радио је и најразличитије привремене послове - од зидарских до браварских.

“Ипак, као да ме је нешто поново вукло у Африку. Крајем 1992. запослио сам се у једној панчевачкој фирми и поново отишао у Либију. Тамо, у кампу крај Рас Лануфа, конгресног града на обали Средоземног мора, очекивало ме је изненађење. У кругу од 500 метара били су смештени радници из три фирме - из Словеније, Хрватске, и наша из Србије. Дружили смо се без икаквих испада, и то у време док је беснео рат. Заједно смо пекли ракију од урми и смокви, која је прави специјалитет, и заједно смо пецали на мору. Тамо, на другој страни Медитерана, било је то златно доба. Заправо, по клими и утицају на здравље, Африка је мени увек највише одговарала.”

Као да му је нешто изненада синило, Жива устаде и из витрине извади необичан природни украс, камени цвет боје беле кафе, са облицима који подсећају на разуздану игру кристала у стенама. Сетих се да сам опис таквог предмета сасвим недавно нашао преводећи роман “Усијање” Тима Паркса: заобљене, углачане латице од песка које је сахарски ветар шчврсно у сложену симетрију.

“Знате ли шта је ово?”

“Пустињска ружа” – рекох.

“Тачно” – рече он, благо разочаран што изненађење није било потпуно. “Нашао сам је у Алжиру, у Гардаји, највећој сахарској оази. Формира се у песку, од капљица росе. Да би наста-

ла, потребне су деценије. Овакве ствари врло је тешко изнети из Алжира. Али мени је то некако пошло за руком.”

“Одлично” - рекох. “Ето правог мотива за новинску фотографију.”

Док је дигитални апарат фото-репортера бешумно низао снимке, у предсобљу дворишне гарсоњере у улици Др Емила Гавриле чуло се само сетно одбијање пластичног већера. У руци инжењера Живе Маркова почивао је камени цвет, сахарска ружа, за чији настанак су потребне деценије, читав животни век. Али у мојој свести задржала се једна друга слика из стана који је негдашњи афрички пантер наследио од мајке. Казалке сата на нахтасни крај старог радија “Никола Тесла” као да су поручивале нешто друго: кад се једном опише пун круг, ствари се поново враћају на почетак.

“Понекад се телефоном чујем са сином Душаном” - рече он, као да се тога изненада сетио. Увећане очи жмиркале су му иза стакала наочара на дечачки начин. “Нисам га видео од почетка деведесетих. Он у Сплиту студира архитектуру. Неколико пута је покушавао да дође код мене, али тада је био малолетан и то му није пошло за руком. Од жене сам се растао. Цела та ствар је била осуђена на пропаст. Што се мене тиче, очекујем позив од оне панчевачке фирме, за посао по уговору. Јесен је време за ремонт турбина, а посла у Африци има на претек.”

Прошло је неко време, можда годину дана. Срео сам познанике, супружнике који су живели у улици Др Емила Гавриле.

“Читали смо ону репортажу о Живи Маркову” - рече жена. “Он станује близу нас. Недавно је опет био у болници. Имао је напад ангине пекторис.”

Понекад помислим како сваки човек има чаробне, невидљиве каљаче. Како га оне напослетку заиста одведу тамо куда је у дубини душе наумио. Али опклада је још на снази, јер ни до данас није утврђено - припадају ли оне Срећи или Бризи?

Славко ГОРДИЋ

РАЗГЛЕДНИЦЕ С РАСПУСТА

1. Косјерић

У истој колевци се љуљало добро и зло. Овим је речима, ако се добро сећам, један романсијер означио Карађорђево време.

И недавним, оклеветаним деведесетим следује, у неком мирнијем времену, слична оцена. Макар бујање верског живота, грађење нових и обнову старих цркава, размах верске периодике, неће, надам се, моћи прећутати ни најзагриженији заточници накнадне орвелизације тог уистину тешког и љутог времена.

И гле, у малом Косјерићу, знаном нам само по Сретену Марићу, штампан је – уз подршку тамошње општинске власти – већ дванаести број *Православног светшоника*. Макар, махом, прештампани из других публикација и књига, ови се чланци с радошћу и коришћу читају. Издвајам два исказа. Првом је аутор један од нових духовника православне Румуније, старац Арсеније Папачок: „Велика је грешка када прекоремамо један другога! И тога Бог трпи, и зато га је поставио теби на путу, да би га и ти трпео и овенчао се. Милостиња није само да дајеш из торбе. Милостиња је у томе што прихваташ човека да буде крај тебе, не одгонећи га у мислима.“

Други је испис из одломка узетог из једне књиге знаменитог Александра Шнемана. И сад се живо сећам неких фрагмената његовог постхумно објављеног дневника. (На једном је месту са жаљењем забележио како и велики Солжењицин, његов пријатељ, има једну велику ману: острашћеност до заслепљености у неким уверењима.) Његов *Историјски џуџи православа* месецима ме мамио у једну књижару, и бојим се да га никад нећу стићи прочитати. Зато макар бележим овде неколико његових реченица, залуталих у поменуто косјерићко гласило. Оне говоре о *лику жене*, првом Христовом дару и најдубљем открићу Његовог учења. Ко зна, можда феминистички фундаменталисти говоре исто, с папреним додатком (солжењициновске) жестине:

„Зашто је тај лик тако важан, тако утешан и тако спа-

соносан? Зато што је наш свет постао до краја и *безнадежно мушки свейт*. У нашем мушком свету царују гордост, агресивност, у њему се све своди на власт и владање, на производњу и на оруђа производње, на супарништво и насиље. То је свет у коме више нико не жели никоме ни у чему да попусти, да се смири, да заћути и да се погрузи у тиху дубину живота.“

Да ли је та „тиха дубина живота“ истинско својство хришћанства и Христа? Контрoверзни Светислав Стефановић у својим *Погледима и покушајима* (1919) тврди, напротив, како „самоћу, најбожанственији дар и добро душе људске, Христос не познаје. Као што је и одвећ разумљив и јасан, тако је и одвећ јаван, и тајне у њега нема (...) Тих бол, страдање без шума, предавање себе својој судби без помпе нема Христос.“ Прва у низу Стефановићевих притужби на хришћанство – изречених, како сам вели, не из ничеанске мржње, него „из љубави и милости“ – управо се и темељи на таквој, наводно бучној и пучкој природи ове конфесије, која је стога и постала „религија спољашњег света, религија спољашњих облика, обреда; место да буде религија душе, религија унутрашњег, непосредног, живота“.

Нема сумње, Стефановићев Христос мало наликује Шнемановом и Његошевом „преблагom, тихом учитељу“. Од часа до часа, од места до места, доживљава се друкчије и оно што би морало бити бепромењиво, Разлог више да потражиш поменути *Историјски љуџи православаља*, можда и књиге Ђоке Слијепчевића. И да прелисташ давно читани Преглед повијести цркве Аугуста Францена. Или је труд излишан ако, најпосле, сви – не сам Стефановић и Солжењицин – ћудљиво бирамо шта ћемо (у истом) видети и чути? Па наук оног Румуна о милостивом трпљењу другог и друкчијег поприми, одједном, и окус беспомоћне резигнације.

2. *Иркуџск*

Никад нисам веровао да је морал утемељен на искључиво рационалним основама ни да су односи међу народима – увек и свугде – одређени само интересима. Што важи за човека, морало би вредети и за заједницу.

Стога сам недавно, на представљању књиге Саве Зиванова *Русија и раскол Европје*, био тихо и дубоко обрадован доказима Чедомира Попова да однос Русије према Србији није био само ни првенствено обележен и усмерен логиком голог политичког интереса велике силе. Навео је Попов неколико случајева (од 1804. до 1940) који оснажују ову тезу, не умањујући, наравно, природну бригу велике државе за јачање сопственог положаја у историјским (не)временима.

Зашто ово бележим? Можда понајпре стога што данас толики наши прваци ускост властитих мотива и погледа радо и с лакоћом заодевају у беспоговорну трезвеност некаквих, наводно

универзалних и саморазумљивих, осведочења и чињеница.

Зашто ово бележим? Сâм Бог зна. У једноминутној паузи између овог и претходног пасуса укључио сам телевизор и истог трена видео, у Иркутску, авион у пламену. Страдало је сто двадесет двоје људи.

Чини се да наши планови спасења, с ову и с ону страну смрти, само разјарују неман зла и апсурда.

3. Косача

Читао сам недавно, негде, како је у историјском корену кобне српске неслоге турски наум и турски печат. Османлије нас подстрекавале на заваде, па нам деобе и спорови постали кључна црта карактера и судбине.

Да није, ипак, било друкчије? Турци нам добро дошли као оруђе наше мржње, толико старије од њиховог доласка?

А тај долазак, бар кад је реч о крајевима западно од Дрине, беше *наручен*. Турке је просто позвао Стјепан Вукчић Косача. Важећи за њиховог поузданог вазала, потоњи ће херцег у свим другим државничким и политичким везама бити непоуздан. Из једног необјављеног и недовршеног рукописа Владимира Ћоровића дознајемо колико је пута „обрнуо кабаницу“ овај великаш, чије име (можда не случајно) савременици бележе различито: Стъпанъ, Стипанъ, Stipan, Стефан, Стјепан. (Заселак мога родног места, Шћепан-крст, недалеко од престоног Благаја, чува у своје имену још једну варијанту, обележену трећим јотовањем и њиме узрокованом гласовном променом.)

Коме се све, дакле, овај турски поузданик нудио, с ким ортачио, кога изневерио? На том су дугом списку трагични деспот Ђурађ Бранковић, угарски и босански краљеви, дубровачки кнезови, млетачки дужд и напуљски краљ, римски папа, опуномоћеници Ћенове, хрватски и далматински банови, најпосле и властелин Радослав Павловић, Косачин зет и љути непријатељ. Попис имена и адреса би зацело био дужи кад бисмо прелистали Ћоровићеву *Историју Срба* и дисертацију Симе Ћирковића о овом моћнику из петнаестог столећа, чије би политичко, морално, верско, етничко и породично камелеонство можда могло – пре неголи косовско и покосовско држање Вука Бранковића – постати синоним наших вероломника и вероломстава.

Тешко је, чини се, и самим зналцима разлучити у Косачином случају удео тзв. духа времена од неких нелепих црта наше вајне карактерологије. Или смо, можда, ми лаици пуке наивчине! Па са смешно-тужним гримасама ишчитавамо како, као по правилу, и Косачини изасланици варају Косачу, нудећи своје услуге његовим противницима.

Зашто би, и данас, било друкчије?

4. Пекић и Павловић

Навикли нас да у некаквим парним спрегама тумачимо и представљамо књижевност минулог столећа: Дучић и Ракић, Растко и Црњански, Попа и Павловић, Киш и Пекић, Андрић и Крлежа (као антиподи). Да би нам се, како време одмиче, нека друга и друкчија сродства указала дубљим и значајнијим. (Тако ће Љубомир Симовић негде устврдити да је, с веће временске раздалјине, Милан Дединац – негован и разглашаван као најбољи песник међу нашим надреалистима – бити, заправо, доживљаван и тумачен као симболиста.)

У једном часу ми се, недавно, учинило како би сродство зрелог Пекића и познатог Павловића могло представљати релацију нимало мање убедљиву од оних поменутих. Док други, махом, воде своје спорове са старијом и новијом историјом, психолошким и психоаналитичким поимањем човековог унутарњег (тамног) вилајета, космогонијским и космолошким представама и симболима, затеченим и новим формама и проседеима, вазда изазовним поетичким, метапоетичким и аутопоетичким контроверзама и апоријама, дотле Пекић и Павловић – у самом језгру и кључним обзнанама свога дела – стоје лицем у лице са *антиројолошком* тајном човековом, са исконом и исходом његове планетарне, духовне и душевне, културне и цивилизацијске пустоловине. О исходишту ће одлучити исход: ако скончамо у паклу самоуништења, онда нам је и порекло демонско, ако пак домаћемо хармонију са собом и универзумом, онда нам је и почело божанско. Оваква прозрења раног Павловића пробудиће и касни Павловић својим самосвојним романима, у којима, као и Пекић у својој антиутопијској трилогији (*Беснило*, 1999, *Атлантида I, II*), сижејно-нарративну текстуру дела обилато и неуморно проткива есејистичко – антрополошким секвенцама.

5. Светислав Марић

Наша је продуктивност, данас, све чешће обрнуто сразмерна нашем дару и знању. Све су бројнији писци с више књига него година. Глагољивошћу и насртљивошћу кријемо одсуство истинске духовне снаге и радозналости, а старањем о успеху по сваку цену подсвесну сумњу у озбиљност и трајност својих творевина.

Колико је био друкчији и бољи Светислав Марић (1895 – 1973), данас углавном заборављени прегалац, умник и свезналац! Његов исписник и пријатељ Милан Кашанин овако започиње свој концизни предговор његовој јединој књизи, *Одабраним сјисима* (1979): „Има људи за које је штета што пишу, поготову ако пишу сувише много. За Светислава Марића је штета што је писао мало. Филозоф, математичар и физичар по струци, био је једнако обдарен

за науку и поезију, за апстрактно размишљање и јака осећања. У високом степену радознао, располагао је енциклопедијским знањем и свестраним интересовањем за филозофију, за књижевност, за природне науке, школу, омладину, јавни живот, народ. Ни у чему дилетант, за све то је омао дара и културе, читао је на старогрчком, латинском, енглеском, француском, руском, немачком. (...) Себе није сматрао ни књижевником ни научником, иако је био и једно и друго. (...) Уместо десет, оставио је иза себе свега једну књигу од двеста страница.“

Немају, заправо, *Одабрани сѝиси* (у издању Матичиног Одељења за књижевност и језик) ни сто педесет страна Марићевог штива! Али је, зато, у нашој књижевности и науци тешко наћи још једну овако згуснуту опоруку и оставштину, пребогату разноврсним, смелим и новим увидима. Са извесним опрезом („не вређајући пропорције“), али и с јаким разлогом, Кашанин упоређује Марића с Божидаром Кнежевићем и Пером Слијепчевићем. Нису само сродни по висини ерудиције, већ и по менталитету и животу: на шта све нису морали да троше своје време и своју памет!

Из свега два филозофска огледа Светислава Марића – једног о Декарту а другог о Лаву Шестову – можда је најзгодније издвојити место на ком се, као у узајамном огледалу, сучељују ови мислиоци. „Декарт је своје истине доказивао позивајући се на то да Бог не може човека варати. Шестов каже да Бог може човека варати и несумњиво је да га вара. Човек не сме варати, а Бог може све. За њега нема никаквог ограничења. Ко њега може позивати на одговорност? Па и ако Бог вара човека, зар то одмах мора значити неправду или неко зло?“ (Држећи да у нашој филозофској литератури има мало „тако концизних, тако јасних и тако стилских уједначених есеја као Марићев есеј о Шестову“, Кашанин у предговору не каже колико је и сâм био опчињен овим руским мислиоцем. О незаборавном личном сусрету с њим, у Паризу, говорио је Кашанин другде, у два-три наврата.)

Од домаћих тема Марићевих тешко је привилеговати једну или две. (Недавно ми рече Мато Пижурица да је међу толиким одговорима на чувену *Лейтоисову* анкету о нашем језику најбољи управо Марићев.) Овде још помињемо његов чланак *Један гуџ љрема Досиѝеју*, у коме на свега седам страница бива један импресиван опус протумачен као својеврсни криптограм, с траговима Декарта, Лајбница, Спинозе, Монтеѕкјеа, Русоа и Канта, који су промакли толиким проучаваоцима, а не само строгим цензорима у Аустрији Доситејевог времена. Полиглот Марић бриљира на сличан начин и у студији *Стојковићев ѝревод Новога заветѝа*. Поредиши неподударности између Вука и Атанасија Стојковића с преводима истих исказа на руски, немачки, француски, енглески, латински и старогрчки, Марић је довео у питање низ озакоњених тврдњи наше науке. Биће да је оклеветани Стојковић неупоредиво виши и умом и моралом него што се деценијама веровало. Поред филолошкох, на то упуђује и низ друкчијих факата, које наш истраживач „детективски“ докучује и убедљиво повезује.

Мада га Кашанин види као рационалисту и скептика, Марић у својим *Мислима* уме да блесне и гдекојим поетско – интуитивним прозрењем. За жене вели да „можда знају више о животу него ми: оне нас рађају, оне нас хране, оне нас негују у болести, оне нам склапају очи кад умремо“. А за хришћанство – да „није победило својом истинитошћу, него љубављу и лепотом“. Понека му мудрост има и светоотачку патину: „Средине погодне за духовно стварање – мрак, слепило, манастир, тамница.“ (Или је овом стенографском сиглом стоички посведочено четворогодишње сужањство у немачким заробљеничким и кажњеничким логорима који се, како запажа Кашанин, „ни у једној забелешци не тужи на свој живот и не жали на људе“.)

Актуелно и свагдашње – да и то кажемо – и другде се, као сказаљке на сату историје, умеју да поклопе у нашем читању Марићевих *Мисли*. „Да се може корети свој народ, треба бити пророк Јеремија, Ниче или Шо, а да би се могао грдити туђи народ, довољно је бити и само обичан простак.“ Подједнако је свежа и наредна Марићева опомена – као да је забележена овога јутра: „Трговање патриотизмом је већи грех и од самог издајства отаџбине.“

Ко зна, најпосле, није ли и у културној служби Марићевој, безмало анонимној, у његовим речницима и лексиконима, белешкама и рецензијама, регистрима и некролозима, запретан труд и смисао вреднији од оног с којим првенствено рачуна наша ташта „ауторска“, такмичарска памет.

6. Пример „Семољ земље“

Социологија књижевности, ако тако што постоји, могла би развејати многе заблуде, али и докучити гдекоју утешну истину. Писци углавном живе рђаво управо стога што су писци, тиражи су малени, купаца и читалаца је све мање, критика (срећом) није поодавно никаква власт, већ (својом злом срећом) нешто горе – услужна делатност. А безмало сваку књижевну награду доживљавамо као чин лобирања и пајташења, као размену услуга, или, у најбољем случају, гест болећивости. Поузданије би истраживање можда потврдило овакве утиске и уврежене представе, а можда и не би. Понешто и понегде, надајмо се, бива боље и лепше од нашег поимања и самопоимања.

Доживео сам, у том погледу, једно радосно изненађење: представљајући, са аутором, а понекад и с којим колегом критичарем, *Семољ земљу* Мира Вуксановића у највећим и најмањим срединама (од Београда до Бачког Доброг Поља) осведочио сам се о неочекивано великом и топлим одзиву публике. И о нашем још невероватнијем: о спремности читалаца да купе књигу којој верују. Упркос друкчијим навикама и очигледној општој сиромаштини.

Биће да, уз подразумевану вредност самог дела, на ред ствари у овом домену културе утичу, у знатној мери, труд и добра воља ствараоца, издавача, критичара и, понајпре, махом анонимног организатора, који понекад тако несебично обиграва локалне моћнике и спонзоре, лепа плакати и разноси позивнице. С данас ретким, племенитим осећањем да више мислити на друге не значи умањивати себе.

Сва срећа да култура и књига – по самој својој природи – никад до краја не подлежу логици манипулације, голе моћи и дословног интереса.

7. *Circulacion*

Пишући пре више од четири деценије о поезији Јована Дучића, Миодраг Павловић је мирно како је, у начелу, свака теза о плагијату вишеструко примитивна. Чак су, ако је веровати Ролану Барту, неподесни и појмови сродства, утицаја и дотицаја. Он радије говори о *кружењу* (*circulacion*).

Ишчитавајући недавно песнички опус Десимира Благојевића, задивио сам се начину и мери у којој овај песник *утица* и *зрачи*. Оно што преузима и трансформише махом је видљив и хотимичан пастиш, реплика или парафраза. Али оно чиме су се други „окористили“ читајући овог песника, често је и више од следства, па и од позајмице.

Или је опет посреди *кружење*? Пре него што, рецимо, развидимо да је ефектна поетска синтагма *муњевићии мир* уистину Матићев или, можда, Благојевићев изум, ваља се упитати није ли на делу нечији анониман (а у једном часу можда и опште познат) одзив на нимало поетску немачку кованицу *Blickrig*. Или, ко зна, сећање на *џромовићу тишиину* из Сузукијевих *Предавања о зен – будизму!*

Биће да су сродства, па и подударности, у казаном (и мишљеном) међу писцима у великој мери резултат једне неминовности. Ма колико богати, па и безгранични, путеви певања и мишљења не могу бити апсолутно непоновљиви. Једном сам, пре неколико деценија, застао пред једним бизарним насловом: *Бела келџва*. Доцније сам исту синтагму нашао у Змајевој *Певанији*, у песми с ретким мотивом (лудака и лудила). Подударност је вероватно случајна. Или ће замашна дисертација Ђорђија Вуковића унети више светла у наше знање о тропима.

Али, вратимо се Дучићу. Вечито потезање питања коме и колико *дузује* као да потискује оно најважније: коме све и колико *дарује*. Не мислим овде на темељни и глобални поетичко – поетски уплив песников, који је у понеком нараштају досезао безмало до размера својеврсне књижевне епидемије, упамћење, поред осталог, и по профилатичкој мери да се *први дучићи у воду бацају*. Имам на уму један обичнији, па и спореднији вид песниковог присуства у туђем говору. Кад ме, тако, обрадује нечија метафора или досетка,

догоди се да јој управо у Дучића нађем протолик. Допадну ми се *олује свейлосџи* над бачком равницом у Кашаниновој прози, да бих им после препознао поетског претка или двојника у синтагми *олуј свейлосџи* из једне Дучићеве Песме. Памтим, опет, годинама опаску Црњанског како неко стари као катедрала, а неко као старе каљаче, да бих негде у медитативној есејистици Дучићевеј нашао исту слику – додуше, с мермером и златом уместо катедрале и ципелама уместо каљача. (Могућно је да су се обојица наслонили на неког трећег, давнијег.) Или: ко све не понавља Ћосићеву горку тврдњу да Срби, по правилу, добијају рат а губе мир? Да ли, ипак, Ћосићеву? Јер управо Дучић вели то исто, обрћући мисао, кад бележи како Италијани увек губе у рату а добијају у миру. Биће, највероватније, да обојица – свесно или несвесно – варирају нечију давнију „у обичај узету ријеч“, како би рекао Вук.

Зашто се и у поезији не би догађало оно што се дешава у наративној и дискурзивној прози? Дучићу су – понајпре Владета Кошутић и Драгиша Витошевић – нашли у француској поезији не само поетичка упоришта већ и несумњиво извориште неких поетских слика и обрта. С тим што те слике и обрти имају, углавном, у нашег песника друкчију, дучићевску боју и сврху, па и друкчији, махом виши естетски ранг.

Такав је случај и са домаћим сродствима о могућном и стварном родном месту оног виторог месеца заплетеног у грању старих кестенова. Светислав Стефановић? Да. И Војислав, пре Светислава? Да. И понеко још. Па опет, Дучићев исказ је и *друкчији* и естетски *делостворнији* од оног што га је припремило. Тако сам нешто заслутио и недавно, наишавши на једну песму Димитрија Митриновића о јаблану. Можда је написана пре Дучићевих *Јабланова*. Сличност је више него упадљива. (За разлику, рецимо, од самосвојних поетских транспозиција истог мотива у Матоша, или Ујевића, или, доцније, у затворској лирици Зоговића и Ђога.) Па ипак, само је једна од ове две песме истинска поезија. А у поезији, како бар мисли Валери, насупротив другим уметностима и другим књижевним родовима, нема места за осредњост. У том смислу, и кад је о *кружењу* реч, пресуђује вредност а не порекло.

8. Холандија

У српској (и хрватској) књижевности двадесетог века као да је сваком значајнијем писцу огледање у ликовној критици и есејистици представљало својеврсно питање части и престижа. Неки од њих – понајпре Вељко Петровић и Милан Кашанин – тај вид стварања узвисују и до професионалне строгости и амбиције, настојећи чак (у енциклопедијским и монографским размерама) и на заокруженијем сагледавању читавих комплекса националног наслеђа. Остали, углавном, овом разбоју своје ауторске радионице прилазе ређе и, махом, застају на нивоу приказа и есејистичког

одзива. Дис ће, тако, у малом прозном сегменту свог опуса, имати (1904) и један извештај са изложбе, Исидора Секулић и Растко Петровић неколико надахнутих записа о нашим сликарима и вајарима, Крлежа понесене огледе како о ликовној баштини (*Злато и сребро старој Загра*) тако и о својим савременицима (Бецићу, Рачком, Краљевићу, Хегедушићу), а Владан Десница – плоднији у музичкој и позоришној критици – белешку о једном вајару и приказ једне изложбе с мотивима „нашег мора“. Пажљивија претрага би, вероватно, показала како је задуго међу нашим писцима најпривилегованија ликовна тема био Иван Мештровић. Данас, дакако, спорна, теза Бранка Лазаревића о народној епизи, Његошу и Мештровићу као највећим домаћајима југословенске уметности није једном нараштају изгледала неутемељена и неприхватљива.

Наши писци као да, ипак, већу пошту указују страним уметницима. О Микеланђелу ће писати књигу Црњански, о Гоји Андрић, о Бројгелу Бошко Петровић. Сваки од поменутих европских великана бива нашим писцима, наравно, тема *по себи*, али и повод за историјске, естетичке и (ауто)поетичке рефлексије.

Повод овом чланчићу с дугим уводом а кратком „разрадом“ је, заправо, један самопрекор. Пишући, наиме, пре четврт века књигу о Бошку Петровићу превидео сам једну неспорну релацију и могућно сродство поменутог списа о Бројгелу (*Дан међу сликама*, 1973) с *Холандијом* Милана Кашанина, путописом чији су фрагменти објављени у *Полицици* и *Српском књижевном гласнику* у међуратним годинама, а доцније у књигама огледа (*Пронађене ствари*, 1963, и *Погледи и мисли*, 1978). Интегралан текст није сачуван: изгорео је, с толиким другим рукописима и књигама, у Кашаниновој кући, коју су Немци запалили 1944. године, при повлачењу из Београда. О покушају реконструкције изгорелог рукописа писац говори у *Узалудним белешкама* (објављеним најпре, у *Књижевности*, 1964, а потом у *Погледима и мислима*), доносећи, тад и ту, и неколико одломака, сачуваних „необјашњивом случајношћу“, о Херкулесу, Сехерсу, младом Рембранту, Вилему Калфу, Франсу Халсу и друштвеном, духовном и етнопсихолошком тлу и окружју холандског сликарства, за које писац вели да му се – макар и не било „дуготрајније, богатије, племенитије“ него у других народа – чини „најразумљивије, најближе и, што бих се снебивао, најчовечније“. Управо та човечна, реалистичка и лаичка природа и мотивика холандског сликарства опчинила је и Бошка Петровића док је – у дужем прекиду рада на *Певачу* – у заједници обележеној *радом, редом и стварима* препознавао антитезу нашој култури *речи, њесме, јунаштва и хајдучије*. Уз све друге (не)подударности, чини се да је Кашанинова фасцинација Холандијом и њеним духом била комплекснија и дугочаснија: упознавши у младости, у Паризу (1921), холандско сликарство, а доцније, у тренуцима интензивне личне среће, и саму Холандију, у којој, бар Вермеровом добу, „никад непоетичнији људи нису волели поетичније слике свакидашњег живота и света“, он ће, по сопственом признању, бити задуго обасјан изнутра светлошћу тих доживљаја. „Та путовања и

сусрети, повремени и краткотрајни“, каже у *Узалудним белешкама*, „осветљавали су, као подневно сунце, моје најлепше дане у распону од двадесет година.“

Да ли само двадест? У роману *Привиђења* (1981), чија је појава закратко претекла пишчеву смрт, главни јунак, Павле Деспенић, деценијама живи у сећањима на неостварену љубав, доживљену у Холандији. О којој води тајни дневник, на холандском.

Најпосле, уз све поштовање за експерте и филозофе (попут Иполита Тена), било би лепо докучити шта су то и како писали о холандском сликарству велики европски писци, Емил Верхарен, Пол Клодел и Андре Малро. Али – авај – предзнања, знања и времена никад довољно!

9. Радован Бели Марковић

Неко је тридесетих година минулог века написао књигу о Синиши Кордићу. У једном разговору, или у писму, Вељко Петровић је благо узнеговдао: не поричући значај овог писцу, мислио је како уз толика неизмирена дуговања мртвима не битребало журити с књигама о онима који још живе и пишу.

Данас, и поодавно, међутим, живи живе изучавају и величају без зазора – за округлим столовима, у венцима и зборницима критичких текстова, у монографијама, или (кад је бар о песницима реч) у читавим албумима од похвалних исечака којима аутори улепшавају и препоручују своје изабране стране. „У Београду сваки други човек уређује по неки лист“, писао је у једној хуморески Радоје Домановић пре стотинак година, Данас би се могло рећи да сваки други писац за живота добије књигу о себи, а понеки и две.

Оваквим – вероватно промашеним – уводом почињем белешку о Радовану Белом Марковићу (1947), који у најбољим стваралачким годинама, не без истинских заслуга, може да чита две књиге о своме литерарном свету и умећу. Једну је (у Ваљеву, 2005) објавио Витомир Вулетић, а другу (у Београду, 2006) Стојан Ђорђић. Првој је наслов *Радован Бели Марковић – стилиске и језичке игре*, а другој *Песничко приповедање – књижевнокритички портрети Радована Бели Марковића*. Првој је тираж триста, а другој петсто примерака. Пишући у косим падежима ауторово име на различит начин, критичари и његово дело читају свако на свој, мање или више искошен начин. Колико год прва неподударност била некорисна, друга је, дакако драгоценост.

Вулетић, познати русиста, не пише често о савременим српским писцима, па је отуд његова постојана заокупљеност нашим прозаистом занимљива сама по себи. Могло би се нагађати о завичајним разлозима, али и о извесној руској боји Марковићевог света и говора. Укупно девет записа – од којих је већи број претходно објављен у *Лейбойису Мајице српске* – иду, после уводног есеја, трагом Марковићевих наслова: *Живчана јайија* (1994),

Септембрини у Колубари (1996), *Лајковачка њруџа* (1997), *Лимунација у Ђелијама* (2000), *Последња ружа Колубаре* (2001), *Кнез Мишкин у Белом Ваљеву* (2002), *Девеић белих облака* (2003) и *Оркестар на њедале* (2004). Двапут опсежнија (170 страница), Ђорђевићева ће књига имати у своме видокругу још две Марковићеве творевине, *Старе њриче* (1996) и *Мале њриче* (1999), и један краћи аутобиографско-поетички његов запис.

Вулетић академским и унеколико нормативистичким прилазом Марковићевој „литератури апсурда“ одређује тематске, сижејно – фабуларне, хуморно – иронијске и језичко – стилске обресе и релације. Има на оку еволутивну кривуљу Марковићеве поетике, као и њена сродства (или бар аналогije) на раздаљини од Глишића и Станковића до Гогоља и Горког. Коментарише и туђа читања, па (уз похвале) и Ђорђевићево виђење књиге *Девеић белих облака* као романа – кантате и романа – ораторијума. За разлику од младих и средовечних критичара, који махом избегавају вредносне судове, професор Вулетић изричито говори о „Прворазредном уметничком квалитету“ ове прозе, али и о страху од пишчевог склизнућа у манир, о Марковићевом владању језиком, али и о владању језика Марковићем, о дражи његове реченице (на тренутке дуге, па и предуге), о неспорно „значајним уметничким вредностима“ његовог досадашњег стварања, али и о својој примисли „да је овај наш мезимац критике помало и размажен“:

Ђорђевић, пак, дописујући зарад целовитости увида неке нове текстове и продубљујући понеки од раније објављених, настоји да комплетира портрет писца за кога му се сад чини да „у деценији на размеђу два столећа“ својим „волуминозним надахнућем и опусом“ бива својеврстан пандан романописцу Бориславу Пекићу, који је својом изузетном творачком имагинацијом обележио крај седамдесетих и почетак осамдесетих година прошлог века. Овако интониран увод обавезује критичара на убедљив доказни поступак. И доиста, критичко – интерпретативном бујношћу свога говора (која као да је саобразна неисцрпности Марковићеве приповедне инвенције) Ђорђевић дочарава несвакидашњу разбокореност, свежину, полифоност, динамичност, зачудност и парадоксалност Марковићевог приповедања, чије је кључно својство – што критичар с разлогом потенцира – у фасцинантнон преокрету: више од саме фабуле, у овим се повестима *дођађа нација!* Њену енергију и њене распоне, стварносно и литерарно градиво које она трансформише и раствара, естетске регистре њених дејстава (литургијски узвишених, стишаних, епских, лирских, меланхоличних, иронијских, пародијских), њене семантичко – поетичке апорије (од којих је можда највратоломнија она по којој неретко у овог писца стварност опонаша књижевност) – Ђорђевић посведочује и образлаже убедљиво, учено и понесено. Понесено, додуше, каткад и до интерпретативне темперауре под којом тумач тумаченом намеће своју схему и по цену неих (хотимичних?) превида. Тако да, на пример, његово виђење „марковићевске“ структуре *Малих њрича* не оверавају баш сва наративна остварења

ове књиге.

Питање „да ли је већа тескоба у гробу или Лајковцу“, једна од толиких смешно – тужних досетки нашег писца, више зацело нема основа. Бар кад је реч о стварном а не *мнимом* Лајковцу.. Тамо данас (*Политика*, 30. јул 2006) „овом књижевном велепоседнику прозних латифундија“ обележава три деценије приповедања велики број поштовалава, један познати критичар (Радивоје Микић) и два угледна писца Данило Николић и Добрица Ћосић). Књиге оњему написане и светковине које му се уприличују (да о билбордима и не говоримо) можда више никад неће допустити овом истински надахнутом сањару да буде, попут његових чудних и неретко утварних јунака, „ћутљив и самом себи канда у немилости“.

Добро је, елем, што се пишу књиге и о живим писцима, ма шта о томе мислио Вељко Петровић. Поготово је добро што добрих писаца има и у тзв. малим срединама. Још кад би велике и мале средине нашле побуда и начина да добрим писцима окрену више читалаца! Без њих, монографије, зборници и округли столови вреде колико и представе у празним позориштима. Без њих, и доброг писца најпосле обесхрабри прекор оног обесхрабреног, случајног *шпиноца*: „Какво је то ебено књижество, ако га могу толковати само они који га пишу?“

10. Тања Крагујевић

У маленом, интимном формату објављује Књижевна општина Вршац *Жену од њесме* (2006), петнаесту збирку Тање Крагујевић, пропраћену с неколико тачних и питких рецензентских исказа Саше Радојчића, по коме ова песникиња „остаје верна препознатљивом знаку своје поезије: балансирању на неухватљивој граници између оностраног и ононостраног“ чак и у тренуцима који допуштају да „сасвим конкретно одредимо (...) микро-простор у коме песникиња живи“. Критичар Радојчић, који је и сам песник, не бежи од хибридног, дискурзивно-поетског говора: „Уместо упривиде историје, песме Тање Крагујевић су загладане у истину тренутка – очима те песме и ми боље видимо.“

Може нас, наравно, од „истине тренутка“ коју песма казује више заокупљати нешто друго. Рецимо, њена предметна ствар и њено имагинативно „суседство даљине“, начин и распони обзнањивања веза међу стварима и речима, речима и речима, докучивим и мање докучивим значењима, у којима се, како би рекао Радојчић, „непрозирне стране језика и света“ само наслућују и наговештавају. Може се, дакле, запитати каква језичко-поетска алгебра управља обликовањем „тренутка истине“, од чега су саздани „тренутак“ и „истина“ у говору ове поезије, где је свака песма – да слободније употребимо једну Тањину метафору – својеврсна „архивистика тренутка“. Речи и слике од плавог мрза, иња, росе, ружа и светлости, од коже, кости и соли, срасле у

неразлучив вербално-имагинативни амалгам? Смеслови дословни и они померени, опет у неразлучивом, једноковом градиву? Па непрестано *умножавање* и *преображавање* речи – слика- смислова од буквалне и перцептивне до игриве, бајколике и фантазмагоричне сликовности, од профаног и опипљивог до „вратоломије невидљивог“, митског и сакралног? Ни нагађања није лако срочити, а камоли одговоре.

Размицање простора песме (и света од кога је саздана и коме је окренута) и његово напоредно стезање на меру њеног првотног импулса могла би да илуструје *Непогода*, седма у низу од укупно педесет четири песме ове збирке (неразлучене у циклусе): „Јасно чух окно / које залупио је ветар. И први налет летње кише. // Тако јасно као што знам / да се нећу пренути. / Дубоко сакривена / испод свог сна. Раширених руку. // Крст пободен / у пешчану нигдину. // Са оне стране сна / где непогода је / овај заспали ум / који више се не може / пробудити у четири / багремова стабла. // У четири сенке на друму. // Облак сишао у моје груди. / Олуја у којој никауда се / од себе не могу склонити.“

Другде бива и друкчије. Песма неретко почетни „сиже“ или слику варира у десетак до вадесетак илустрација, асоцијација и поетских дефиниција. Секвенце су, махом, муњевите и телеграфски сажете, у синтаксичким окрајцима налик тзв. резаној прози, а с референцијалним упориштем у свакодневници, путовањима, лектири, сновима, „посве личном свету“, али и распознатљивом окружју града и века. Свако од тих упоришта, међутим, песма прозрачи или замагли неисцрпном инвенцијом својих метафора, метонимија, зеугми, поређења и других видова семантичко-реторичког везивања и раздаљивања, развејавања и згушњавања.

Уз ризик поједностављивања, неизбежан у тзв. логичким парафразама поетског говора, могло би се устврдити да свевласт *машије* и *игре* у овој поезији ипак не заклања драматичност темељних питања идентитета и сврхе: ко смо, како пребивамо, у чему растемо. Меланхоличне, па и трагичке акценте и преливе не можемо пречути и превидети у одговорима *Зене од њесме*. Претеже, међутим, утисак радосног обиља. „И смех некога / кога никада ниси срео / (...) заложити се и за тебе“ (*Прстиен у чаши*).

Није ово поглавито поезија *малих ствари*, мада их је песникиња – уз неке песничке сроднике – умела надахнуто бранити од оних који толико полагају на ауторитет теме. Нагласак је на богатству неказаног и, безмало, неказивог, на чудесима света, маште и срца која би нам неповратно промакла без оваквог водича и претраживача. Ово је „лирика руба“, лирика „благих и детињастих чуда“, објава „чисте стварности“, докучиве понекад само „између овог и оног трептаја ока“, између „домалочас и сад и трена који зачас биће“. Песничко *ја*, у начелу, све може и сме. Између патетичног „пејзажа нирване“ и мајушног, осетљивог „мехурића либеле“, песникиња бира ово друго. „око либеле. Где почиње / све што се у нирванама / не завршава. Што се / ни у једној стварности / не да напустити“ (*Либела*).

Упркос понекој апстрактно-књишкој метафори и местимичној, можда хотимичној „игри сувишком“ танкоћутности, Тањи Крагујевић не смемо приговорити због прецизности. Маштовитост и префињеност њеног краснописа, негованог изван текућих поетичких курсава, размиче границе нашег песничког слуха и говора. Особито оног који силини и бриткости претпоставља истанчаност и грациозност.

11. Ми, лиџератиџе

У краткој речи захвалности, казаној недавно поводом једног књижевног признања, изустисам и неколико овлашних питања – и одговора о тзв. положају писца данас и овде.

Дакле, ко смо ми, заправо, и како нам је?

Било би патетично и нескромно да се назовемо *џворцима*, мада су управо тако, и не тако давно, Ј. Дучић, Св. Стефановић и М. Кашанина називали нама сличне посвећеникемречи. Биће да с ове стране вечности – мало коме таква реч пристаје. Ми смо понајпре *лиџератиџе*, како би (1931) рекао Роберт Музил, дакле они чији се интелкт поиграва њиховим осећањима, или чија се осећања поигравају њиховим интелектом, људи „чија су уверења непостојана, чија логичка закључивања нису поуздана и чије знање није јасво омеђено“, али и срећници који, ако је веровати Музилу, „те недостатке импозантно надокнађују лабавом, виспреном, далекосежном (...) духовношћу“, као и (у неколико глумачком) способношћу да се „уживе у мимику туђих живота и мисли“. Зашто туђих? Па стога што је, како мисли овај писац (и не само он), „Целокупна лепа књижевност налик на рибњак цитата, у коме струјања не само што се видно надовезују једно на друго већ и тону, да би потом поново извирала из дубине“.

Не морамо се у свему сложити с Р. Музилом и његовим виђењем епохалног статуса књижевности, умногоме подударног с далеким тренутком кад је „тип хуманисте и почео са класичним и библијским цитатима“.

Има, међутим, у Музиловој верзији *враћања исџоџ* и друкчије, неочекиване, па и нежељене актуелности. Зар нас – ако померимо пажњу с књижевности на књижевни живот – малочашња слика струјања, надовезивања, тођења и поновног извирања не може навести на поређење данашње ситуације са оном од пре два века? Стање које су оплаквали хроничари и историчари књижевности није, чини се, било горе од данашњег. Књиге су, по Вл. Ђоровићу, имале „просечну прођу“ 500 – 800 примерака, само је Мушицки предњачио са својим „Стихотворенијима“ (1.352 претплатника).

Намећу се неке мучне паралеле. Да ли би данас Раичковић, Павловић и Б. Радовић могли тиражом нове песничке књиге домашити Мушицког?

Песимиста би рекао: онда *још* нисмо имали државу, институције и читаоце, а сад их *више* немамо.

Ми смо, дакако, и хвала Богу, оптимисти. Писаћемо и даље, јер вечито људско питање *како живети* не умето да раздвојимо од питања *како писати*. Или, тачније, *како живети а не писати*.

Марко Вукша: Сџари оџласник

Валентина ЧИЗМАР

*ЛОГИЧКА СТРУКТУРА ЈЕЗИКА И СЛИКОВНА ТЕОРИЈА
ЈЕЗИКА У ТРАКТАТУСУ ЛУДВИГА ВИТГЕНШТАЈНА*

Битне оријентације у филозофији језика

У распону од 17. до 19. века западна филозофија је извршила снажан обрат ка субјективности субјекта, са Декартом мишљење се узима за принцип, самоделатност субјекта се поставља у средиште филозофског интереса. Проблематика субјекта, која је доминирала и немачким класичним иделизмом се полако повлачи почетком двадесетог века пред филозофијом језика. Језик као откриће новог трансцендентала очитује се најпре у новом човековом односу према свету који је већ унапред посредован знаком, тј. језиком. Стара филозофска питања од 19. века појављују се у новом светлу филозофије језика.

Повест филозофије језика обухвата низ етапа. Језик се појављује као један од симболичких облика, као творевина ума, као засебан свет симбола. О симболичкој функцији језика говори Касирер својим увидом у логичку бит самог језика, где је језик потпуно одвојен од митске моћи.

Касирер сматра да је питање о бити језика меродавно питању о бити бивства, истиче у одељку првог тома Филозофије симболичких облика „О феноменологији језичког облика“: „Јер прву свесну рефлексију о целини света карактерише баш то што се за њу језик и бивство, реч и смисао још нису међусобно раздвојили, већ јој изгледају као нераздвојно јединство. Због тога што је језик сам претпоставка и услов рефлексије, због тога што се тек у њему и захваљујући њему буди филозофски „разбор“Свет језика обухвата човека онога тренутка када на њега први пут скрене свој поглед, с истом оном одрђеношћу и нужношћу и с истим оним „објективитетом“ с којим насупрот њему иступа свет ствари. И тамо као и овде пред њим стоји таква целина која у самој себи поседује властиту бит и своје властите споне које измичу свакој индивидуалној самовољи...бивство и значење речи не воде порекло од слободне делатнос-

ти духа..... Реч није никакво означавање и именовање, није никакав духовни симбол бивства, већ је његов реалан део. Митско посматрање језика, које свуда претходи филозофском, уопште се карактерише овим неразликовањем речи и ствари. За њега је у имену сваке ствари садржана њена бит.“¹

Језик мора да се дистанцира од мита, како би његову магијску функцију заменила симболичка и семантичка. Реч је о теорији језика као културној чињеници, а она претпоставља да се, језик као један од симболичких облика, показује као култура.

Језик као модел и антиципација стварности потиче од Фрегеа, особито је развијена у аналитичкој филозофији језика Витгенштајна и Расела, Карнапа. Феноменологија језика, где је језик носилац смисла, и акцента стављен на појму интерпретације као виђења ствари у одређеној модификацији, остварена је код Хусерла, Хајдегера и Мерло-Понтија.

Однос језика и смисла показује се као примаран према свим наслеђеним појмовима, обухватајући целокупно метафизичко наслеђе. Следи америчка семиотика која почиње од Перса, као учење о знаковима, а наставиће је Чарлс Морис, уводећи прагматичку димензију знака и функцију језика (прагматиц турн). Природу знака сагледава кроз три нивоа, оно што служи као знак, (синтаксички ниво семјозе, где је семојоза било који процес у коме нешто има улогу знака), оно на шта се знак односи (семантичка природа знака, знак као десигнатум који приказује неки актуелно постојећи објект) и дејство знака на неког интерпретатора при чему се дата ствар узима и појављује као знак за тог интерпретатора. Интерпретатор узима у обзир преко десигнатум-а носиоца знака (прагматичка димензија језика). Морис је увео прагматичку димензију знака, која се односи на релацију знакова према људима, у склопу њихове животне праксе.

Прагматика се у Морисовом случају узима као потпуно нови семјотички термин и претходни термин прагматизам (који су дефинисали Перс, Џемс, Дјуи) може само делимично да га представи.

“Прагматиком се означава наука о односу знакова према њиховим интерпретаторима. Прагматика се према томе мора разликовати од „прагматизма“ и „ прагматичко“ (pragmatical) од „ прагматичног“ (pragmatic). Пошто већина знакова , ако не и сви, за своје интерпретаторе имају живе организме , прагматика је довољно тачно карактерисана када се каже да се она бави животним видовима семјозе, то јест, свим психолошким, биолошким и социолошким појавама вазаним за функционисање знакова.“²

Филозофија као анализа и критика дискурса развила се у

¹Ернст Касирер, *Филозофија симболичких облика, Језик*, Књижевна заједница Новог Сада, 1985, стр. 61-62.

²Чарлс морис, *Основне теорије о знацима*, БИГЗ, Београд, 1975, стр. 44.

англосаксонској аналитичкој филозофији. Она излаже начин функционисања тј . филозофијску граматику. Они наине тврде да је свака употреба језика трансцендентална, јер ми не можемо изаћи изван подручја језика. Зашто? Ми не можемо изаћи изван подручја знакова и упорељивати знакове са стварношћу, јер и кад преводимо из једног појмовног смисла у други, ми преводимо само знакове. Разликовање истине и лажи увек претпоставља један дати састав. Значај овде заузима целина над делом и из таквог приступа се развија прагматичка димензија значења, која приступа говорној радњи као чину, у којем се потом постулира смисао.

Консеквенце такве граматике заснивају се на томе да се, помоћу језика, већ унапред односимо према „интерпретираним“ предметима. Ми увек остајемо унутар подручја језика. Начело таквог става довело је до деструкције филозофије свести, до поставке да свест увек претпоставља однос субјекта и ствари. Односити се према стварима значи оперисати језиком, који следи правила језичког функционисања.

Структурализам доноси новину у теорији језика, познатој као теорији означитеља. Језик је динамична категорија. То није структурализам Леви Строса и Алтисера, јер се динамика не односи само на структуру језика. Означитељска мрежа, мишљена као простор варијација и понављања, није детерминистички организована. Према гледању филозофске антропологије човек, као анимал симболикум, увек замењује стварност знаком, јер су му бића већ дата у значењским – структуралним пољима. Он и себе доживљава кроз ту симболизацију. Сам субјект се зрцали у знаковима, рефлектује. Ја јесам, са собом имплицира изрицање реченице и указивање спрам субјекта изрицања. Упућивање на субјект изрицања само је један од начина да субјект назначи своју жељу за присуством, у властитом говорењу. Тиме се настоји да се преко речи као симбола буде за другога или за друге. Субјект пројцира свој однос спрам знакова, док се у традиционалној филозофији субјект односи рефлексом на самога себе. Представљање самога себе се дешава у иманенцији субјекта.

Свака слика коју субјект ствара је посредована већ контекстом и односом који ствара неко други, трећи. Тиме је друштвено поље иманентно субјекту, а субјект успоставља своје место назначавајући себе, и симболизујући. Овде сам субјект самог себе конституира у процесу представљања.

Постоје три контрадикторне интерпретације о важности језика за филозофију.

Најпре, филозофија и језик се налазе у нераскидивој везаности, јер је језик медиј мишљења, па је примаран и у односу на формирање појмова. Језик је, према тој интерпретацији, извориште мишљења, родно тло мишљења. Дијалог, као специфично језичка делатност, доводи да мисао буде непосредно испитана у једном хоризонту изван субјективног монолога и отвара језичну традицију, повесни дијалог, који траје вековима. Такав дијалог проблематизира субјективни смисао, а истовремено га испитује и увлачи у

кретање повести. Повратак језика у мишљење је према томе обрат филозофије према својој језичној предаји.

Према другој интерпретацији, повест филозофије, од Платона до данас, карактерише заборав оне димензије коју отвара језик. Враћање метафизике у њен искон, у језик, имплицира сукоб, јер метафизика у свом последњем облику, као воља за моћ (а не као знаност о првим почелима и узроцима свег постојећег) настоји да манипулише језиком, као што то чини са природом и човеком. Кибернетика се појављује као последњи облик манипулативног односа спрам језика чиме се и довршава метафизички заборав изворног говорења. Код Хајдегера, у каснијој фази његовог развитка, језик је за филозофију присутан не у језичкој димензији, не тамо где се препуштамо аутоматизму течног говорења, већ управо тамо где остајемо без речи.

„Реч као оно што даје уноси у „јединство мишљења“ раздор и спор. Лом у којем се језик враћа у оно безгласно, у затишје, је истински корак у извор мишљења.“³

Треће схватање се односи на појам филозофијског текста, које испитује како се филозофија испоставља у својој текстовности. Текст се узима потпуно супротно од традиционалног појмовног захвата у филозофију, где је реч о текстовној деструкцији метафизичке појмовности, враћајући је условима њене језичке конституције.

Лингвистички окрет и интерпретативни окрет у филозофији двадесетог века данас игра велику улогу у многим културним и академским дебатама.

Логички атомизам у Трактатусу и теорија света

Лудвиг Јозеф Јохан Витгенштајн (1889-1951) је свој „Трактатус Логичко-филозофски“ написао (1922 г.) као аустријски студент у Енглеској и завршио га у италијанском затворском кампу, као учесник у првом светском рату на страни Немаца. У њему провејава англосаксонска духовност и важи као својеврстан документ аналитичког филозофирања, заједно са каснијим делом „Филозофска истраживања“.

У горепоменутом спису је настојао да реши проблеме у филозофији, откривањем логичке структуре самог језика. Филозофија је за њега логичко рашчлањивање мисли, која треба пре свега да објасни природу наших мисли, да их расветли и одстрани оне које су нам скривене и нејасне.

Он се пита како функционише сам језик. Филозофски проблеми нису емпиријске природе и не могу се решити гледањем кроз телескоп или микроскоп или експериментом у некој лабораторији.

³Ненад Мишчевић, *Филозофија језика*, Напријед, Загреб, стр. 200.

Филозофски проблеми пре свега захтевају појмовна и логичка истраживања. Традиционална филозофија сагласна је са ставом да су питања о сазнању, егзистенцији, истини, вредности дубоко важна и чине темељну базу филозофије. Међутим он устаје против овог учвршћеног схватања. Сва питања горе поменута укључују у себи илузорне проблеме који проистичу управо из нашег неразумевања језика. Стога је за Витгенштајна основни задатак филозофије да природу нашег мишљења и говорења учини јасном, чистом, разумљивом. Фундаментална теза Трактатуса је да језик поседује фундаменталну логичку структуру, а чије разумевање ће показати шта се може јасно и смислено рећи. Из тога произлази да оно што се може рећи може се и мислити, тиме је подвукао границу језика и мишљења. Управо испод овог подручја смисла су проистекли, по Витгенштајновом мишљењу, сви проблеми традиционалне филозофије која је настојала да каже оно што се не може рећи и на исти начин покушавајући да мисли немисливо, јер исте су границе и језика и света. Изван света не можемо изаћи и при том о њему нешто говорити.

Под утицајем Расела, са којим је студирао на Кембрицу, он је усмерен на логичку анализу језика и света. Његова теорија света почиње ставом да је свет целокупност чињеница, а не ствари, а чињенице у логичком простору јесу свет, као постојање стања ствари. Оваква теза је чисто становиште логичког атомизма. Основне ставове о логичком атомизму поставио је Расел кроз своју симболичку логику, логистику, али се они битно разликују од Витгенштајнове идеје. Атомистика је код Расела једна филозофска логика која се бави класификацијом логичких форми чињеница. Свет се састоји од чињеница и ту почиње Раселова анализа света, јер се сложене чињенице могу даље рашчланити на ствари, њихове квалитете и релације. По Раселу, свет се не састоји само од чињеница, већ и од ствари, тј свет се не састоји ни само од чињеница ни само од ствари.

Атомистичка теорија света јесте почетна тачка у Трактатусу која ће даље одређивати природу и сврху филозофије, границу између смисла и бесмисла.

Расел је дао битан потицај за бављење анализом језика на основу открића антиномија и парадокса у математичком мишљењу. (чувени Раселов парадокс- парадокс лажљивац). Он је открио нејасност и неегзактност свакодневног језика настојећи да достигне један „потпуни језик“ који ће садржати прецизност и логичку одређеност. Под потпуним језиком он подразумева језик симбола модерне логике. Потпуни језик не користи речи свакодневног говора. Витгенштајн је заједно са Раселом, на основу теорије логичког атомизма извео синтезу логичког и емпиријског критеријума смисла ставова и успоставио да се смисаоност става може утврдити и независно од његове истиности. Оперишући симболима, стварају се ставови који имају одређено и јединствено значење.

Занимљива је и Раселова теорија дескрипције, коју ће применити Витгенштајн у Трактатусу дефинишући језик кроз његову описну

функцију, (језик је опис стања ствари). Витгенштајн је ценио Раселову теорију дескрипције, што ће одредити његов рани период, када говори о логичкој структури логичких форми које су исподazine свакодневног језика.

Раселова теорија дескрипције се заснива на следећем: Ако кажемо Хенри је мудар, у првом случају:

- 1) ми стављамо акценат да постоји нешто: Хенри.
- 2) затим, да постоји само једна таква ствар у одређеном контексту
- 3) да је та ствар мудра, има одређени квалитет.

Уколико је веза сва три случаја истинита, реченица је истинита и тиме анализирамо логичку форму реченица кроз коњуункцију ова три случаја.

Под Раселовим утицајем, Витгенштајн сматра да уколико можемо превести реченице свакодневног језика на формалан језик који тачно прецизно открива шта је речено, без ризика неразумевања, онда се у томе и налази легитимна структура мисли о свету. Кроз логичку структуру језика можемо разумети природу наших мисли. Оно што се може мислити, може се рећи јасно.

Да би се изразила природа наше мисли, Витгенштајн користи знакове, он каже: „Знак којим изражавамо мисао називам ставним знаком. И став је ставни знак у свом пројективном односу према свету. „У ставу се, дакле, још не садржи његов смисао, али се садржи могућност да се овај изрази.“⁴

Битна функција језика је да увек тврди или пориче неку чињеницу. Оно заједничко у чињеници и језику је њихова заједничка структура.

Такве потицаје налазимо и у модерној логици, која почиње са Фрегеом. Свој симболички језик је назвао појмовно писмо (concept script) помоћу којих је конструисао фундаменталне логичке законе. Међутим, за једну општу варијанту симболизма, од пресудног значаја је Раселово дело Принципи Математике („Principia Mathematica” - које је написао заједно са Алфредом Вајтхедом. Након Аристотеловог „Органона“, сматра се једном од најутицајних књига написаној о логици) при конституисању стандардне логичке нотације. Они су установили атомске формуле, од којих се састоји свака једноставна формула. Формула „р или q“ се разликује од атомске, где је „р“ узето само за себе, и „q“ само за себе.

Поред везника „или“, постоје и други знакови од велике важности за стварање сложенијих формула од основних, атомских формула, као што су : „и“, (коњуункција) „али“ (дисјункција), „ако“ (импликација) „ако-онда“ (еквиваленција) итд. Да би се ствар још више поједноставила логичари користе знаке нпр за „или“ – V , „и“ - & итд. Али централна идеја је да истина или лаж управо зависе од истиносне вредности њених конститутивних атомских ставова. Код

⁴Ludwig Wittgenstein, Tractatus Logico-Philosophicus, Veselin Masleša - Svjetlost, Sarajevo, 1987, стр. 41.

Витгенштајна атомски став (Tatsach) би био: Човек је биће, од којег се формира сложенији став Sachverhalte, као на пример: Човек је биће, а табла је ствар. Ови ставови се потом рашчлањују на наједноставније знакове . тј. имена, сматра Витгенштајн. Име је првобитан знак , који се не може више рашлањивати.(нпр. Платон, Сократ, човек). Између тих имена се потом установљује извештан однос (а Р б) , значи да „а“ стоји у извесном односу према „б „ или другачије, Сократ учи Платона. Име потом има смисао, значење само у оквиру става. Имена Витгенштајн означава изразима- х,у,з, па су она заправо симболи. Сваки елементарни став се пише у форми функције имена ф (х), Фх. Ми елементарним ставовима можемо описати свет тек онда када знамо да ли су они истинити или лажни. Стога и Витгенштајн уводи истиносне функције, које представљају аксиоматске елементе језика и конституишу рачун ставова. (на пример истиносне функције би биле: таутологија, контрадикција, ни р ни q, q и -q, ако р онда q). Он каже: „Напосе истинитост става „р“ следи из истинитости става „q“ ако су сви истинитосни разлози другог истинитосни разлози првог. ...Ако р следи из q, онда је смисао „р“-а садржан у смислу „q“-а....Два става су међусобно супротна ако нема смисаоног става који их оба афирмира.“ Даље нам показује да истинитоста једног става увек мора произлазити из истинитости других ставова. Такође оспорава као и Расел и Фреге да су неопходни закони закључивања, јер оно што је очевидно не мора увек бити и истинито. Очевидност није једини доказ који може да оправда наше веровање и сигурност да је став истинит. Таутологија ништа не говори, да р следи из q, а q из р, она је бесупстанцијално средиште ставова.

У зависности од истинитосне функције елементарног става , сложене пропозиције биће истините или лажне.

Постоје два случаја када ставови нису истинити: један случај где је став истинит без обзира шта је његова истиносна вредност, а други где је лажан опет без обзира на истиносну вредност. Прва је таутологија, друга је контрадикција која је увек лажна. Он самтра да су сви логички и математички ставови увек таутологије. Разлог је у томе јер ни логички ни математички ставови не говоре ништа о свету у смислу ставова о чињеницама, али су увек истинити јер су доследни било којем начину на који свет јесте.

Истиносне вредности сложених формула нпр. „p&q“ су детерминисане истиносним вредностима атомских ставова и начина како су они комбиновани.

Логичка форма елементарних ставова није дата а приори према Витгенштајну, јер задатак да се филозофски проблеми реше на основу лингвистичког разјашњења обухвата конструкцију феноменолошког језика који би их јасно рефлектовао, запажа Едвард Харкоурт. Он врши анализу књиге Давида Стерна која је посвећена Витгенштајну и тези да је исправно разумевање језика лек за филозофске проблеме. Он сматра да се филозофски проблеми могу решити конструкцијом разумљиве нотације која показује границе језика. Идеја логичког атомизма доводи Витгенштајна до

идеје да елементарни ставови могу бити у релацији једни према другима чинећи систем ставова (логички холизам) тј. природу самог језика.

Сходно Витгенштајновом задатку да одреди природу језика и њен однос према свету он настоји да пронађе оно што их повезује. Свет и језик имају структуру, али и различите нивое структуре. Свет и језик су две паралелне структуре, а сваки ступањ структуре језика одговара нивоу структуре у свету.

Објекти који су крајњи конституенси света, означени су крајњим конституенсима језика- именима, а имена су комбинована у форми елементарних ставове, који одговарају стањима ствари. Затим имамо форму става који одсликава стварност. Он се односи увек на чињенице, јер само оне изражавају смисао. Затим видимо даљу градацију – целокупност чињеница јесте свет, док с друге стране, целокупност ставова јесте језик.

Грејлинг у свом делу „Wittgenstein, A Very Short Introduction“ истиче: „Подударност између елементарних пропозиција и стања ствари сачињена од чињеница тврди да имена од којих су елементарне пропозиције изграђене означавају објекте из којих су њихова стања ствари изграђена; распоред имена се логично огледа у распореду објеката стања ствари. У овој сликовној релацији се види како те пропозиције имају смисла. То је „сликовна теорија значења која је језгро „Трактатус-а“ и садржи објашњење повезаности између језика и света, а тиме и тога како се значење везује за оно што ми говоримо када правилно користимо језик“⁵

Помоћу сликовне теорије језика се може објаснити како су свет и језик повезани. Границе онога што може бити речено и онога што може бити мишљено одређује се структуром језика и света. Витгенштајн је језик повезао са светом преко сликовне теорије. Неопходно је антиципирати једно становиште о сликовној теорији када се размишља о свету и језику. С једне стране имамо логичку слику одређене чињенице, а ставови, као изрази мисли, јесу слике чињеница. Сама слика је чињеница. Али нису све слике чињенице. Без одређене везе са неким делом реалитета чињеница је оно што Стениус у књизи Хеика Каниста „Thoughts and the subject“ (The study of Wittgenstein's Tractatus) зове артикулирано поље. Артикулирано поље је само потенцијална слика али шта је заиста потребно да из потенцијалне слике проистекне актуелна слика је по Стениусу кључ интерпретације. Оно што Витгенштајн подразумева под сликовним везама, као неизоставним састојцима обликовања слике, је идентично кључу интерпретације. Слика и одсликани реалитет морају делити исту форму: временска слика може репрезентовати све временско. Иако они имају исту логичку форму, Витгенштајн не мисли да је она а priori утемељена.

⁵A.C. Grayling, *Wittgenstein, A Very Short Introduction*, Oxford New York, University press, 1996, стр.36-37.

Слика у логичком простору представља постојање или непостојање стања ствари. Став је одредио као слику чињенице. Елементи чињенице јесу објекти (Gegenstände) или ствари (Dinge). Елементи ставова јесу имена (Namen) или речи (Worte). При том реч мора бити у корелацији са стварју. Само су елементарни ставови чисте слике који као своје елементе имају само имена која су у узајамном односу са елементима реалности. Имена не описују објекта, они ништа не говоре о њима, они их једноставно означавају. Једноставни објекти не могу бити описани, јер у њима не постоји ништа што би се могло описати. У оквиру става, име већ има одређено значење. Логичка форма имена препознатљива је у контексту елементарних ставова у којима се имена појваљују као конституенти, истиче Хеики: „Логичка форма имена, али не значење имена, је показано у елементарној пропозицији, јер корелација између имена и објекта изгледа произвољна. Значење имена се може научити само ако се изблиза погледа како се име аплицира у елементарној пропозицији. Нажалост ми можемо разумети само пропозиције које садрже значења имена која ми већ познајемо. Њитгенштајн ову ситуацију објашњава као парадокс.“⁷

Имена се не могу раставити помоћу дефиниције, сматра Витгенштајн: „Име се не може рашчланити никаквом дефиницијом: оно је првобитан знак.Значења првобитних знакова могу се објаснити помоћу расветљавања. Расветљавања су ставови који садрже првобитне знакове. Она се, дакле, могу разумјети само када су већ позната значења тих знакова.,“⁸ Или другачије, до значења првобитног знака можемо доспети кроз објашњење, сматра Канисто.

Слика треба да представља модел стварности. Сама слика је чињеница, а њени елементи се међусобно односе једни према другима. Чињенице су често оно што видимо, а не само оно што мислимо. Оно што омогућује да се они односе на неки одређени начин јесте форма одсликавања. (сликовне релације).

Оно што слику чини сликом је управо тај одсликавајући однос стварности. Она са стварношћу мора да има заједничку форму одсликавања. Оно што је суштинско за Витгенштајнову концепцију ставова као слике света, је да су ти ставови истинити или лажни, тј. детерминисани истинитосним вредностима. Једина алтернатива јесте да или не, тј. или су ставови слике чињеница или нису. Слика је модел стварности. Витгенштајн употребљава реч модел. Он упоређује оно што је стварно са оним што је одсликано помоћу модела. Он је сматрао да нам језик даје слику света.

Овом идејом је био инспирисан на основу новинског чланка који је писао о судском процесу, где је при том модел аутомобила

⁷Heikki Kannisto, *Thoughts and their subject*, Acta Philosophica fennica, vol. 40. Helsinki, 1986, стр.29.

⁸Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1987, стр.47.

био коришћен да се прикаже догађај из стварности. Модел слике реалности је био тако распоређен да одговара положају стварних људи и кола у току догађаја. Модел кола су као језик који описује актуелно стање ствари. Тиме се одсликава шта се догодило. Али тај модел носи у себи логичку форму као и реалност.

Витгенштајн је себи поставио питање: шта је то што минијатурну-сцену у Париској судници чини сликом реалности? На том основу он је понудио одговор.

Слика је модел стварности, а њени елементи јесу њени објекти. А оно што чини ту слику јесте сам однос објеката, елемената слике. Тиме је хтео презентовати да су и у реалности објекти повезани. Ствари у свету могу бити репрезентовани сликом, стога остаје да слика има нечег заједничког са стварношћу коју описује. Оне имају заједничку структуру. На пример, неко наслика шешир који се налази лево од књиге која је на столу. Ако слика описује колекцију објеката такви какви јесу, онда структура слике мора одговарати ономе како су ти објекти стварно уређени. (шешир мора стајати лево од књиге на столу). Ту заједничку структуру слике и стварности Витгенштајн назива сликовна форма. Та сликовна форма је неопходна, јер представља могућност да се објекти односе једни према другима на исти начин као елементи слике. Сливковна форма је могућност идентитета структуре између слике и онога што она одсликава.

Да би се појаснило шта је за Витгенштајна слика као модел реалности постоје две различите интерпретације модела према Хеики Канисто у књизи „Thought and subject“ . Према првој интерпретацији слика је модел неког објекта. Она одсликава тај објект коректно или некоректно. На пр. замислимо како смо видели убицу како напушта место злочина. Да бисмо помогли полицији ми покушавамо да објаснимо и нацртамо лик .

Иако је портрет сиромашан он га ипак одсликава. Убица је тај објект описа. Према другој интерпретацији, слика је модел онога што представља, репрезентује(ворстеллен, репрезент). Могу нацртати дизајн куће. При том тај дизајн не мора да одсликава неку постојећу , стварну кућу, из реалности. Модел те слике представља кућу каква може бити. При том се у обзир узима само начин, модалитет слике, без обзира да ли тај дизајн одговара или неодговара нечему.

Структуру слике и структуру стварности чини структура елемената. На основу тезе како се конституише слика, Витгенштајн изводи тезу: да су ставови слике, објашњавајући је у два корака:

Пре свега, свака слика је логичка слика. Она као и свет не може бити алогичка. Паул Стратхерн објашњава: „Језик представља слику реалности , све чињенице, јер ставови и реалност имају исту логичку форму. Они не могу бити алогички...Логички ставови језика су слике света, и не могу бити ништа друго.“⁹

⁹Paul Strathern, *Wittgenstein*, Constable, London, First published in Great Britain, 1996, стр.38.

Ми не можемо рећи ништа о Богу, јер је језик слика реалности. Такође, Витгенштајн и говор о уметности смешта у ову категорију, јер је она у суштини алогичка.

Али не може се за сваку слику рећи да је логичка слика, јер постоје логички услови под којима је она слика. Сlikовна форма је логичка и све што поседује ту логичку форму јесте слика. То није слика коју стварамо бојама, она не користи боје да би одсликала реалност, већ структуру онога што представља. Слика света јесте структура света и она их повезује.

Други корак који предузима у тези да је став слика реалности односи се на истинитост или лажност те слике. Уколико слика одговара реалности она је истинита. Једине могуће алтернативе јесу да се слика слаже или не слаже са стварношћу. Тиме је приправио тло за сликовну теорију става.

Сlikовна теорија става и језика

Сlikовна теорија језика је главни допринос Витгенштајновог Трактатуса филозофији.

Витгенштајнова теорија слике је претпоставка теорије става. Став је слика стварности чија се истинитост може утврдити једино ако се упореди са стварношћу. Ако став представља слику стања ствари које постоји он је истинит, али ако представља слику стања ствари које не постоји он је лажан.

На први поглед ми не знамо да је нешто слика стварности о којој говоримо, на пример, музичка нота- као слика музике, алфавет- као слика говора. Став би био слика стварности, али то још не знамо. Постоји унутрашњи одсликавајући однос између језика и стварности, што се може у аналогiji представити са музиком да би се изразила ова мисао. Витгенштајн самтра да онако како музичке ноте одсликавају звуке које чујемо, тако нам и став као слика стварности саопштава једну ситуацију. тј стање ствари једне чињенице. Став увек саопштава неки смисао. Може се колоквијално употребити и израз значење. Значење, смисао става је у ономе што слика презентује, одсликава, показује. Смисаоност слике је у ономе шта она приказује, одсликава. Оно шта се описује јесу стања ствари, па је смисао слике одсликавање ситуација, стања ствари. Будући да је став одредио као слику света у основи језика почива идеја одсликавања, што се показује као најзначајнији конститутивни елемент Трактауса.

Он уједињује тезе о структури света, језика и сликовне теорије: „Једно име стоји за једну ствар, друго за другу ствар, а мељусобно су повезани, тако цјелина – као жива слика- представља стање ствари“¹⁰

Ту је установљена веза између елемената – имена и објекта мељу којима уопште и постоје сликовни односи. Име је при том првобитни знак који се даљом анализом не може рашланити. Предмети се

именују у ставу, а став добија смисао по стању ствари који описује. Именовање је поред описивања фундаментална функција језика у Трактатусу.

Уколико је смисао става да буде слика стварности, а свет сума чињеница, постојећих стања ствари, онда сваки покушај да говоримо и мислимо о ономе што је изван света чињеница нема смисла, јер мисли и говор таквог света не дају слику ничега. Оваква теорија слике је неодржива, јер свољењем мисли на слику симплификује се сложен однос мисли и реалитета, истиче Јелена Берберовић у делу „Рационалност и језик“: „Свака теорија слике заборавља да мисао није слика и тако већ у свом почетном и основном одређењу полази кривим путем....Ако мисао треба да буде слика ствари на које се односи, онда она не може бити само и највише њен опис. Она може да говори о овој или оној карактеристици или својству ствари а да при том никад не допре до оног што чини да ствар јест оно што јест. Једино мисао која надилази све описе појединих особина, која на извјестан начин трансцендира саму ствар, може да каже нешто о суштини ствари, о ономе по чему ствар јест.

А та и таква слика не може бити “слика” ствари, она надраста сваку такву релацију и значи фундаментално одређење саме ствари.“¹¹

Схватање језика као слике света одвело је Витгенштајна у једну врсту солипсизма. Одсликавање квалитета је везано за личност која одсликава. Оно што можемо разумети то је властити приватни језик. „Да је свијет мој свијет, показује се у томе што границе језика (оног језика који само ја разумијем) значе границу мога свијета. (5.62) Свет и живот су једно. Ја сам свој свијет (Микорокосмос).....Субјект не припада свијету, него је он границе свијета. „¹²

Витгенштајн овде мисли на филозофско Ја, на метафизички субјект. Према истакнутом ставу, за Витгенштајна не може постојати филозофија субјекта. У ставу 5.62, према Карл-Отто Аплеу лежи разлог зашто не може постојати смислен говор језика о себи самом и његовом односу спрам света: „Овде се показује у екстремној форми карактер граничног случаја Витгенштајнове трансценденталне филозофије језика: тиме што субјект, напосто, идентичан с формалним нацртом свијета чисто трансценденталног језика, отпада свака рефлексивност, сваки повратни однос субјекта према његовом језичком нацрту језика. Све се односи тако као да уопште не постоји субјект. Постоје само реалне чињенице онакве какве су за нас увијек већ одсликане помоћу језика“.¹³

¹⁰Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1987, стр. 67.

¹¹Jelena Berberović, *Racionalnost i jezik* (Ogled iz savremene filozofije) Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2005, стр. 113-114.

¹²Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1987, стр. 151.

¹³Karl-Otto Apel, *Transformacija filozofije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980, стр. 187.

Према Апелу, Витгенштајн је орјентисао језички однос према калкул-језику логистике Језик само одсликава посотјећа стања ствари, а у таквом приказу света не постоји однос човека према себи самом. У оквиру става на пример – књига је на столу, логичка копула „је“ не представља за Витгенштајна никакву а приорну синтезу свести предмета ни синтезу самосвести, она је сведена на татуолошку форму математике $A=A$. Тиме је искључен саоднос трансценденталног субјекта и самоповратно одношење језика. Тиме то стање ствари (књига је на столу) изгледа потпуно независно од копуле „је“ и тиме од човековог односа према свету.

Са тог становишта Витгенштајн оспорава филозофију и логику, јер њихови ставови нису чињенички ставови, тј. ставови који осликавају чињенице од којих се свет састоји. Они нису слике стварности, што значи да не представљају однос слике и одсликаног, па су стога бесмислени. Од значаја је чињенички дискурс, па он узима ставове природне науке као једине истините. Ослањајући се на Канта и „Критику чистог ума“, по Витгенштајну смислени ставови јесу они који се односе на могуће искуство. Витгенштајн “Критику чистог ума” преводи у критику језика. Сходно томе, како је Кант поставио границу између онога што је доступно теоријском уму и онога што чини трансцендеталан привид натчулне употребе ума, тако и Витгенштајн настоји да одреди путем језичко-логичког разликовања смисла и бесмисла границу између онога што је исказиво, и онога што се само показује. Таква разлика се може запазити и код Хајдегера као израз онтичко- онтолошке диференције. Критеријум смисла је могуће искуство, и тиме је показао да је свака а приорна (трансцендетнална) критика језика непотребна.

Он показује универзално подозрење према свим онтолошко-спекулативним ставима због бесмислености. Свако преволење онтолошког у језичко-аналитички став чини први став бесмисленим.

Свестан парадоксалности своје теорије у односу према филозофији и логици, он одговара шта филозофија јесте и који је задатак логике. Филозофија је логичко рашчлањавање мисли, она је или изнад или испод природних наука. Њена је сврха у томе да разграничи шта је могуће мислити, а шта није, да расветли могуће подручје мисливога.

Парменид је рекао да је биће оно што се може мислити, а самим тим и изрећи и тиме је одредио шта је мисливо. Небиће није ни мисливо нити изрециво, јер ништа се не може мислити, изводи у својој поеми „О природи“. То је и коначни циљ Трактатуса, да покаже оно што се може јасно мислити, и рећи. Јер границе света уједно су и границе језика и мишљења. Управо када се расветле основни ставови нама степеннице више нису потребне и ми можемо исправно видети свет.

У одређивању логике, он полази да су њени ставови таутологије и контрадикције који као такви ништа не говоре о свету, јер је истиносна вредност логичких ставова независна од тога какве су ствари у свету. Управо тиме је Витгенштајн истакао важну улогу језика као

инструмента да се опише структура језика и света. „ Логички ставови описују скеле света или боље, они их приказују. Они не „говоре“ ни о чему. Они претпостављају да имена имају значење, а елементарни ставови смисао: и то је њихова веза са светом. Јасно је да мора показивати нешто о свету то што су извесне везе симбола-који битно имају карактер- таутологије.“¹⁴

Таутологије су самоочевидне истине где је значење субјекта садржано у значењу предиката.

Логички ставови не брину за значење и смисао, већ се граде према знаковним правилима, према логичкој синтакси било којег знаковног језика. Тиме она и показује које су границе смисленог дискурса. Према Витгенштајну, стога и питање: Да ли Бог постоји не спада у домен могућег одговора, јер иде испод границе логике.

Језик нема репрезентативну улогу, он не презентује логичке форме, већ се оне рефлектују кроз њега. Постоје ствари које не можемо изразити језиком, јер су оне оно мистично. Мистично, превазилази границе језика и света, ми га не можемо изразити ставом као сликом реалности, па оно о чему не можемо говорити о томе морамо ћутати (*What we can not speak about we must pass over in silente*). По мишљењу Теодора Адорна овај Витгенштајнов став „ у коме се позитивистички екстрем прелива у хабитус страхопоштовано-ауторитарне особености, и који због тога практикује неку врсту интелектуалне масовне сугестије, на крају крајева је антифилозофски. Филозофија се може, ако се икако може, дефинисати као напор да се каже оно о чему се не може говорити; да се помогне неидентичном до израза, док то израз увек идентификује.“¹⁵

Ставови мистичног немају ничег заједничког са структуром одликавања. Витгенштајн мисли пре свега на ставове етике, естетике. Свет чињеница и свет вредности је крајње различит, јер чињенички ставови не служе да објасне било шта што има везе са светом изван њих, што је трансцендентно, после њих. Етика, естетика су дисциплине које трансцендирају свет, који лежи испод граница језика. Оне радије мењају, померају границе света. Свет вредности се односи на свет као целину, без обзира на чињенице које су у њему- то особито долази до изражаја у примедби о питањима смрти и постојања Бога. За оно више је индиферентно како је свет. То да свет јесте, да постоји, егзистира је мистично, а не како постоји. Уколико посматрамо свет као састављен од чињеница и стања ствари, ми га доживљавамо као ограничену целину. Свет чињеница је једини реални свет, али због таквог ограничења она сфера којој је одрекао реалност појављивала му се наново па да би се оградио од те сфере он је проглашава неизрецивом и немисливом.

Мистично је неизрециво. Стога уколико мистично није слика света

¹⁴Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Veselin Masleša-Svjetlost, Sarajevo, 1987, стр. 165.

¹⁵Teodor Adorno, *Tri studije o Hegelu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990, стр. 165.

оно је неизрециво. Да би превазишао ову тешкоћу да постоје ствари за које се не може рећи да су истините, иако се не могу изрећи оне се могу показати. Филозофија је активност, а не теорија која се односи на неизрециво тако што га показује и она само је представљена као нешто неизрециво. Неизрециво је тиме граница смисленог говора о реалном свету, у чијем обзору наступа и филозофија, насупрот којој доминирају ставови емпиријских природних наука. Филозофска активност би се свела на разјашњавање ставова природних наука који представљају слику света. Резултат филозофских истраживања у Трактатусу је да су филозофски ставови бесмислени и тиме његов трансцендентални лингвизам укида сваку филозофску теорију па чак и његову сопствену од које полази – логички атомизам. Филозофија није научна теорија и њени ставови не могу ступити у конкуренцију са научним ставовима. Концепција филозофије као делатност објашњавања мисли може бити практикована као кон-структивна семантика.

Закључак

Схватање суштине језика у Трактатусу је поједностављено, признаће и сам Витгенштајн.

Идеја да језик има једниствену структуру која је захваћена у једноставној формули, као скупу ставова, који су увек слике чињеница, већ сведочи о томе.

Таквом теоријом језика он игнорише свеукупну употребу језика, разноликост језика, одбацујући питања, обећања, упозорења и остале врсте ставова као да нису ставови и тиме им приписује бесмисленост. Теорија језика у Трактатусу пружа увид само у један одређени сегмент језика. Увидевши ограниченост теорије језика као слике света, Витгенштајн у „Филозофским истраживањима“ прелази преко становишта функције језика као одсликавање чињеница и уводи појам језичких игара, сходно којима постоји безброј начина употребе речи.

„А процес давања назива камењу или процес понављања претходно изговорене речи такође бисмо могли да назовемо језичким играма. Сети се како се употребљавају неке речи, као што је ринге-ринге-јаја. И следећу целину: језик и делатност којима је проткан, ја ћу звати „језичком игром“.¹⁶

При том именовање ствари је само један од мноштво начина употребе језика, а не доминантна функција. Именовање у оквиру језичке игре је само припрема за описивање предмета. Он именовање пореди са постављањем шаховских фигура на њихова места, а да при том није реализован још никакав потез.

Језик није један детерминистички систем, већ се непрекидно мења и налази се у сталном развоју, истиче Витгенштајн у „Филозофским истраживањима“.

Језик је скуп безбројних језичких игара, а не слика света. Једна те

иста реч има мноштво својих функција, а њено значење зависи пре свега од начина појављивања у оквиру једне језичке игре. Постоји мноштво језичких игара, а свака од њих поседује одређене речи са одређеним функцијама. Свака језичка игра је независан систем, који уједно представља и посебан систем људске комуникације. Свака језичка игра јесте подложна промени и представља животну форму тј. делатност, као што је и само говорење језика једна животна форма у целини језика, а не само инструмент људске комуникације.

Недостатке своје теорије језика Витгенштајн није сагледао у време писања Трактатуса, као и Расел. Поједностављење теорије језика долази пре свега услед схватања језика и света у оквиру атомистичког модела. Свет и језик су структурирани и стога је могуће анализирати их до најједноставнијих основних елемената. Логика је при том средство за описивање и анализу овакве структуре. Да ли заиста свет и језик имају такву структуру која је потпуно различита од површинске структуре? Ту Витгенштајн не даје озбиљне аргументе. Суштину онога што можемо рећи је у томе једино ако оно што говоримо јесте слика чињеница. Такоље Витгенштајн не прецизира шта се подразумева под појмовима „имена“, „објекти“, „ставови“, „стања ствари“.... Како структура ставова заправо одговара структури света? У случају кад кажемо човек је биће, мисао о томе би била да „реч“ човек може денотирати (означавати, односити се) објект, који је иманован као човек. Али реч човек не може служити као име, нити човек као објект, јер су објекти једноставни, непроменљиви, и немају способност да буду анализирани.

Витгенштајнова рана филозофија имала је утицаја на Логички позитивизам Бечког круга. Она гаји скептичко подозрење у метафизику кроз критику језика. Он се дистанцира од појам теоријске метафизике, јер метафизика се темељи у некој врсти самоотуђења језика чија се истинска функција погрешно разумева у филозофском постављању питања и у метафизици доспева у заборав.

Идеје Шликовог Бечког круга, биле су успостављене пре сусрета са Витгенштајном. Бечки круг је црпео своје идеје од Хјума, Ернеста Маха и емпиристичког смера у филозофији, а такоље и Раселове и Фрегеове логике. За разлику од класичног позитивизма, модерни позитивизам је устао против било каквих психолошких елемената у филозофији, и радикално поставио логику у основ свог филозофирања. Њихово одбацивање метафизике происходи из придавања значаја научним достигнућима и разним областима научног знања у природним и егзактним наукама. На том основу је једини прави посао филозофије да логички анализира научни језик. Посао филозофије је да разјасни сатворе посебних наука. Мељутим у једном ставу филозофи Бечког круга се разилазе са Витгенштајном, који сматра да је филозофија активност разграничења мишљеног од немишљивог и тако показивање неизрецивог. Појам неизрецивог је за позитивисте био остатак метафизике који треба одбацити. Ипак иако је снажно утицао на идеје логичког позитивизма

Витгенштајн никад није припадао тој струји- која се може представити као најизразитија анти-филозофска оријентација у историји филозофске мисли.

Витгенштајнов утицај се у једном погледу показао миноран и шта више негативан. Дивергентни правци њихових стајалишта показују се најпре у сазнајном погледу, где извор сазнања код позитивиста лежи у емпиријском посматрању, затим у позитивистичкој теорији вероватноће и индукције, којој су приписивали велику важност, и затим позитивистичком залагању за јединством науке (Карнап, каснији лидер, Ханс Рајхенбах...), док је за Витгенштајна тај концепт био потпуно неприхватљив и неатрактиван.

На Витгенштајна је пресудан утицај извршио Расел, па његов Трактатус по својим идејама дугује Раселу. Њихова заједничка сарадња у периоду 1912-13 резултирала је да свако заснује сопствена гледишта, како Витгенштајн у Трактатусу, тако и Расел у „Предавањима о логичком атомизму“, а ипак заснована на заједничком схватању логике као науке помоћу које је могуће открити, структуру света и језика. Расел је био инспирисан пре свега Фрегеом и Лајбницом, па је на тај начин утицао и на Витгенштајна.

Поред снажног Раселовог утицаја може се говорити и о Шопенхауеровом и Кантовом утицају на раног Витгенштајна. Иако и сам Витгенштајн напушта своју теорију језика у корист прагматичније концепције језика (језик као скуп језичких игара, где свака реч има своју породицу значења) не може се рећи да је Трактатус једно историјски безначајно дело Он је извео консеквенце атомистичке теорије на којој почива и његова концепција језика. Он је утврдио немогућност саморефлексије језика па одатле и филозофија не може бити теорија, јер не поседује свој властити језик. Из немогућности рефлексије о језику из језика произлази и немогућност филозофије као теорије.

Трактатус је заиста један екстремни пример логичког атомизма и тиме показује шта једна таква специфична врста филозофије укључује у себи.

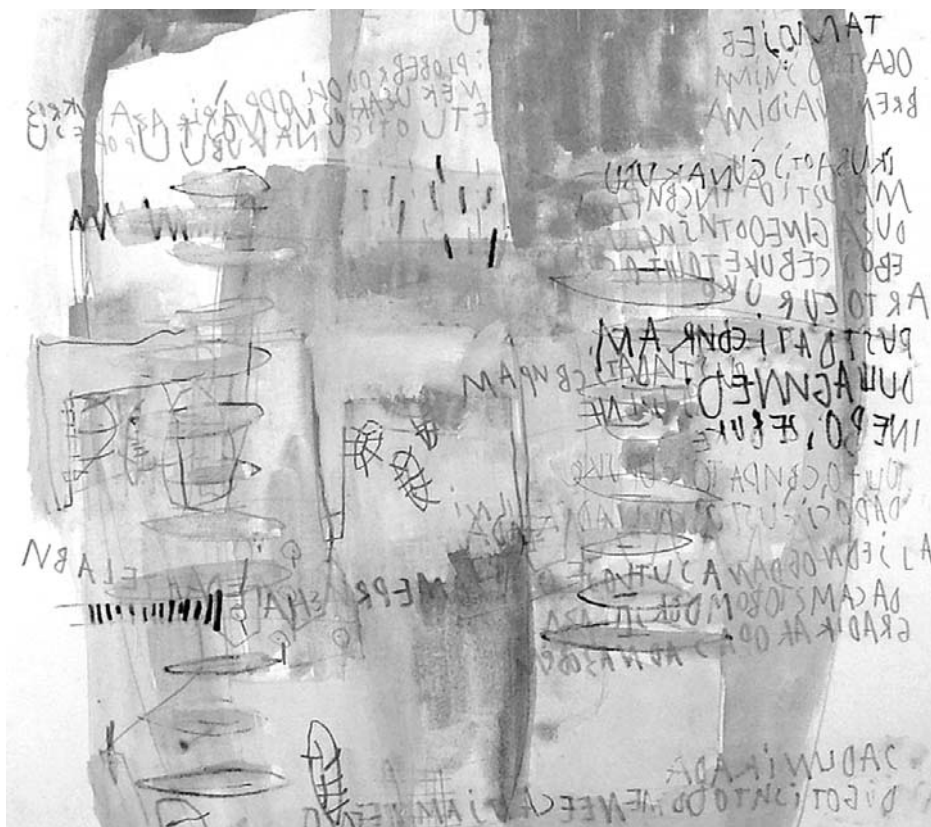
¹⁶Ludvig Vitgenštajn, Filozofska istraživanja, Nolit, Beograd, стр. 42.

Литература:

1. Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, Veselin Masleša-Svetlost, Sarajevo, 1987. god.
2. Ludvig Vitgenštajn, *Filosofska istraživanja*, Nolit, Beograd, 1980. god
3. Ludvig Vitgenštajn, *O izvesnosti*, Bratstvo-jedinstvo, Novi Sad, 1988.god.
4. A.C. Grayling, Wittgenstein, *A Very Short Introduction*, Oxford New York, University press, 1996.year
5. Paul Strathern, *Wittgenstein*, Constable, London, First published in Great Britain 1996.year
6. Heikki Kannisto, *Thoughts and their subject*, Acta Philosophica Fennica, vol.40. Helsinki, 1986
7. Ernst Kasirer, *Filozofija simboličkih oblika, (Jezik)*, Kwiževna zajednica Novog Sada, 1985.god
8. Čarls Moris, *Osnovne teorije o znacima*, BIGZ, Beograd, 1975.god.
9. Nenad Miščević, *Filozofija jezika*, Naprijed, Zagreb, 1981.god.
10. Jelena Berberović, *Racionalnost i jezik, (Ogledi iz savremene filozofije)* Institut za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, 2005 . god.
11. Karl-Otto Apel, *Transformacija filozofije*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1980.god.
12. Teodor Adorno, *Tri studije o Hegelu*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1990. god.

Граф мниресе - Валентиана ЧИЗМАР

Тамара Недељковић Вукиа: Јесење боје нестијају јод белном

А. К. ТОЛСТОЈ

Беспућем мрачним и прашњавим
Вукао сам досад оков што звечи,
Сад ме узнесе крила љубави
У постојбину пламена и речи.
Разбистри се мој поглед мутни,
И свет невидљиви тај угледах,
Од тада могу јасно чути
И што се другима чути не да.
Сад ухо ритам разговора
Свуда и у свему послушкује
Како срце камено високих гора
У грудима мрачним љубав кује,
И како љубав облаке споре
Диже у свод само њој знани,
Како испод набујале коре
До сваког листа распевани
Сокови живота о љубави жуборе
Ко пролеће свежи, размирисани.
Пророчким срцем сазнах јасније
Да све што Реч из себе роди
Зраке љубави око себе лије
И Њој у загрљај поново ходи,
Да зрака живота већ од освита
Силином бића васцелог свога
Покорна закону љубави хита
Незауостављиво ка крилу Бога.
У свему је звук, и све светлост роди,
Начело исто све носи у себи,
И ничег нема у природи
Што љубављу дисало не би.

Превео са руског: Мирољуб Авдаловић

Чарлс СИМИЋ

ОНО НЕШТО

Стижу ми ноћне мисли
На штакама,
У повратку са проучавања небеса.
Оно о чему су мислиле
Остало је исто,
Остало је големо и неразумљиво.

Моја мајка и отац зналачки се смијеше
Једно другом над камином.
Мачка и даље спава, а пас
Режи у сну.
Пећ је хладна, као и кревет.

Сада ми преостају само ове штаке
Да се њима задовољим.
Само изволите, смијте се, док подижем једну
С муком,
Клатећи се на тријему,
А притом упирем у нешто
На сивом обзору.

Не видите ништа, је ли?
Ни ја, господине мљекацијо.
Боље да вас једном или двапут лупим по глави
Овим добрим старим ослонцем,
Да не одете мрмљајући

Видио сам *нешто*!

БИЈЕЛА СОБА

Очигледно је тешко
Доказати. Многи више воле
Скривено. Волио сам и ја.
Слушао сам дрвеће.

Имало је тајну
И спремало се
Да ми је открије –
А није.

Дошло је љето. Свако дрво
У мојој улици имало је своју
Шехерезаду. Моје ноћи
Биле су дио њиховог дивљег

Приповиједања. Улазили смо
У мрачне куће,
У све више мрачних кућа,
Замуклих и напуштених.

Било је неког затворених очију
На горњим спратовима.
Страх и чуђење свему томе
Држали су ме будним.

Истина је проста и хладна,
Рече жена
Увијек обучена у бијело.
Није напуштала собу.

Сунце је упирало у једну или двије
Ствари које су преживјеле
Дугу ноћ нетакнуте.
Најједноставније ствари,

Тешке у својој очигледности.
Нису произвеле ни шума.
Била је то врста дана
Који људи описују као “савршен”.

Богови који се прерушавају
У црне укоснице, огледалце,
Чешаљ без једног зуба?
Не! То није било то.

Само ствари какве јесу,
Док нијеме леже нетремице
У тој ведрој ноћи –
И дрвеће које чека ноћ.

СЕОСКИ ВАШАР

Ако нисте видјели пса са шест ногу,
Нема везе.
Ми јесмо, и углавном је лежао у ћошку.
Што се тиче додатних ногу,

Брзо се навикнете на њих
И помислите о другим стварима.
Као, како хладна и мркла ноћ
За одлазак на вашар.

Онда је чувар бацио прут
И пас је за њом појурио.
На четири ноге, док су друге двије за њим ландарале,
На шта је једна дјевојка вриснула од смијеха.

Била је пијана, као и човјек
Који ју је непрекидно љубио у врат.
Пас је ухватио прут и погледао у нас.
И то је била сва представа.

КРАЈ СЕПТЕМБРА

Поштански камионет иде низ обалу
Носећи једно једино писмо.
На крају дугог дока
Досадом опхрвани галеб подиже ногу ту и тамо
И заборавља да је спусти.
У ваздуху се осјећа пријетња
Трагедија у настајању.

Синоћ ти се учинило да чујеш телевизију
У сусједној кући.
Био си сигуран да извјештавају
О неком новом ужасу,
Па си изашао да утврдиш шта је.
Бос, само у шортсу.
То је било само море које звучи уморно
Послије толиких живота
Претварања да негдје жури
А никада не стиже нигдје.

Јутрос је све изгледало као недјеља.
Небеса су одиграла своје
Не бацивши никакву сјенку уз тротоар
Или низ празних викендица,
Међу којима је била и црквица
Са туцетом сивих надгробних плоча шћућурених
Као да и оне дрхте.

ГОЛУБОВИ У ЗОРУ

Чине се несвакидашњи напори
Да се ствари од нас скрију, друже мој.
Неки остају будни до у ситне сате
Не би ли истражили душу.
Други се међусобно свлаче у затамњеним собама.

Шкрипави стари лифт
Спустио нас је прво у ледени подрум
Да нам покаже метлу и кофу
Док није благоизволио да се опет попне
Уз уздах раздражености.

Под огромним небом ране зоре
Град је ћутке лежао испред нас.
Све је снивало:
Кровови и водоторњеви,
Облаци и чуперци бијелог дима.

Морамо се стрпјети, рекли смо себи,
Видјети да ли ће голубови сада гукати
Оној која излази на прозор
Да их нахрани штрудлом,
Скоро невидљивој, осим витке руке.

ПРОЧИТАЈТЕ СУДБИНУ

Нестаје један свијет.
Уличице,
Била си преуска,
Већ превише у сјенци.

Имала си само једног пса,
Једно усамљено дијете.
Сакривала си своје највеће огледало,
Своје обнажене љубавнике.

Неко их је одвезао
На отвореном камиону.
Још су били голи, и путовали
На софи

Преко натуштене равнице,
Неког незнаног Канзаса или Небраске,
Са олујом која се спрема.
Жена отвара црвени кишобран

На камиону. Дјечак
И пас трче за њима,
Као за пијетлом
Одсјечене главе.

ПОСВЕЋЕНИК

Свети Јован од Крста¹ носио је тамне наочари
Када ме је мимоишао на улици.
Света Тереза Авилска, прелијепа и озбиљна,
Окренула ми је леђа.

“Сродна душо,” прошушташе. “Крајње је вријеме.”

Био сам слијепо дијете, навијена играчка...
Био сам једна од црвених жонглерских лопти смрти
На извјесном ћошку
Гдје продају дрангулије извађене из кофера.

Град као велики биоскоп
Са пригушеним свјетлима.
Представа је већ почела.

Толика нејасна лица у сложеној радњи.

Велика тајна која ми је измицала: свијест о себи...

Искупителъ и Богородица,
Широм отворених очију у празној цркви.
Гдје је убица дошао да се сакрије.

Нови снијег на тротоару имао је отиске стопа
Које су могле направити босе ноге.
Водио ме је неки незнани покајник.
Уистину, нисам знао гдје идем.
Стопала су ми се смрзла,
А стомак је завијао.

Четворо младих силеција препречило ми је пут.
Три безизражајна, један се смијао као луд.

Пуштам их да ми узму црни мантил.

Стално размишљање о Љубави Божијој и о Апсолуту
изобличио ме је.

Људи су ме са неким побркали.
Чуо сам гласове за собом како ме дозивају непознатим
именима.

“Трагам за неким коме ћу продати душу,”
Прошапта пијанац који ме је слиједио,
Док ме је процјењивао од главе до пете.

На адреси коју сам добио.
Грађевина је имала велика слова Х преко прозора.
Покуцао сам али нико није изашао да отвори.
Ускоро ми се на степеницама придружила једна млада
црнкиња.

Лупала је на врата док је рука није забољела.

Звала се Алма, повољан знак.
Знала је некога ко рјешава животне загонетке
Гласом древне сумерске краљице.
Дуго смо о томе разговарали
Дрхтећи и табајући мокрим ногама.

Нужно је остати прибран, објашњавао сам,
Чак и док срце цепти,
И наставити да посматраш себе
Као да си поптуну незнанац.

Једном у Чикагу, на примјер,
Спазио сам човјека у тоалетном огледалу
Који има моја гола рамена и лице,
Али чије ме очи застрашују!
Два ужагрена, свезнајућа ока!

Кад смо се растали, ноћ, хладноћа и бескрајни ход
Изазвали су некакву екстазу.
Ишао сам као да ме гоне, покушавајући да се загријем.

Преда мном је био Ист Ривер; преда мном је био Хадсон.
Њихове воде сјајиле су се као уље у кандилима.

Збивало се нешто узвишено
За шта никад неће бити никаквих ријечи.

Небо је било пуно облака у трку и високих зграда,

Који су се ковитлали нијемо.

У цијелом том граду могла се чути игла како пада.

Вјерујте ми.

Учинио ми се да чујем иглу како пада и пошао сам да је
тражим.

Превео са енглеског Сергеј Мацура

Параграф 21 - Чарлс СИМОН

Марко Вукиа: Месито

¹ Шпански мистик, 1542-1591 (прим. прев.)

САВРЕМЕНА БРИТАНСКА ПОЕЗИЈА

Колет БРИС (1970)

ГОВОР СТУБА

Мађионичар
који је тридесет пет сати

стајао на стубу
изнад Менхетна

не зна баш ништа
о усамљености

нити о томе како је
људима попут нас

за које нема меке површи
картонских кутија

чак ни јајастих
блицева штампе

нити добронамерних кловнова
из комшилука са душецима

да се обузда мисао
о тврдој, тврдој земљи

да се ублажи пад

за које нема баш ничега.

Кетрин СИМОНДС (1972)

RIVERTON ROCKS, 1959

Налетех сасвим случајно на ту фотографију,
некакво парче црно-белог папира, где су датум
и место избледели; жена на њој седи на њебету
за пикник у хаљини као талас пенушавај.
Поред ње младић се смеје, мада несигурно,
као некој шали коју не разуме сасвим, док му
ветар мрси плави прамен, и иако не видим
знам да она носи његов веренички прстен.

Касно је по подне, дуге сенке падају
преко њених ногу, и на тој светлости њена стопала
и листови лице на моје. Ко год да држи фотоапарат
одбројава, а њен вереник обема рукама ближе је привлачи
себи
као да зна, да ће се она, кад блиц севне, извући

учтиво из круга који је за њу створио
и погледати далеко иза тог стења, у апарате
постављене на кишне енглеске плаже, и другог човека – мог
оца,
који на шљунку стоји, и празан простор као у колевци
љуља.

Ентони ДАН (1973)

ЛЕПИДОПТЕРИСТА

Тако би волео тај мантил да јој скине
и види какво ће створење од ње да постане;

да своје прсте лептировим крилом обоји
и велику скицу изложи на белој свили –

хаљини, да она своју бестелесност у њу обуче;
или да врховима прстију преко њене коже превуче

антимон и кремез; или да види, док се она
кроз магацин креће, како отворене лете кутије

и сваки се лептир сам ослобођа
као да се у ваздуху рађа, и ту и остаје.

Волео би да то учаурено створење у његовим грудима
престане да се окреће – да на немим крилима

из његових уста излети. Да каже нешто би волео
што ће она разумети, али шта – не може никако да се сети.

Кетрин ГРЕЈ (1974)

СВЕТИ АНТОН ОД ПАДОВЕ

Мој једини свече, О чуј сад молитву колена отупе-
лих од бола и дланова што роне испод дрвене клупе,
чуј јевтиних кључева и изгубљених ствари свакидашњи
говор,
који тоне у анонимност. Позивам се на заговор

лица насликаних на попишаним зидовима аутобуских
станица,
твог култа уморних туриста што увек тик крај спасења
ходе,
и бала које се при говору јављају у углу усана старица,
фосфорно ватрене бронзе на телу од воде.

Чак ни сат, истоветност дана и њиховог неискоришћеног
следа,
не може да узнемири нити избегне нежну трагедију твог
погледа.
И када овако промашим и паднем, то је доказ твој
постојању
у души и у душеку, мом тужном занимању.

Овен ШИРС (1974)

ПРОЗОРИ У НОЋИ

Те ноћи неке смо од њих угасили
али је сијалица у ходнику остала да гори
шаљући сноп светлости у дневну собу
да бисмо видели.

То је наравно значило да могу и они –
нас импресионисте кроз танке беле драперије
тебе док се ка мени спушташ,
и наборе на далеком пејзажу

што ти се преко карлице отвара,
и глатко ти и долинасто тело
на августовској врелини
и леђа извијена као лук

запет невидљивом тетивом
што ти од главе
све до врхова ножних прстију сеже,
испуњавајући те целу нашим сусретом.

Прозори ноћи преко пута изводили су
своју Морзеову азбуку,
пошалицу завеса,
док на крају сваки од њих не остаде у тами

и још је једино сирена светлела
шаљући свој плави сноп преко врхова кровова
налик на муњу у углу мог ока,
негде далеко а опет близу,

јер си са удахом, са мене устала
и отишла у осветљен ходник,
вукући за собом сенку као хаљину.

Са енглеског превели Марија Ракић и Александар Шаранац

Пред вама је један могући избор из најмлађе поезије Велике Британије. У питању су аутори рођени у првој половини седамдесетих година двадесетог века, који су већ стекли значајно име у оквирима својих матичних књижевности. Интересантно је и то да овде заступљени аутори потичу из свих крајева Уједињеног Краљевства – Енглеске, Шкотске, Велса, Северне Ирске, али да већина њих данас живи у престоници, у Лондону.

Овај избор из најмлађе поезије Велике Британије део је пројекта *Мост поезије*, који подржава фондација *Alfred Toepfer* из Хамбурга.

Фабиан ВИКЕ

ИДЕАЛАН СВЕТ

Био једном један идеалан свет чија копија је овај. Столар је био прави столар који је правио прави намештај од правог дрвета и од правог дрвећа. Тако је било и са свим осталим стварима.

Док се није родио први чаробњак. Први и последњи прави чаробњак једног правог дана је рекао:

- Абракадабра.

И нестао је идеалан свет.

ОСЕЂАЈАН ЧОВЕК

Због узгоја свиња му је било пуне срце. Од када је напустио тежак живот и старе навике из прошлости, постао је нов човек.

Устаје у пет сати изјутра, и иде у свињац. Пребројава их, проверава да ли су здрави, даје ми да једу, пуни им корито водом, вади им вашке, води их да се прошетају или неко и закоље.

У погледу му се види да није исти човек. И у погледу и у делима. Јуче, на пример, пољубио је своју мајку.

НИКАД НЕ РЕЦИ НИКАД

Фраза “никад није касно да се научи” не може се баш увек применити. Ја, на пример, у мојих 77 година, коначно сам научио да пуцкетам прстима и то поносно показујем својим унуцима приликом родбинских окупљања. С друге стране, има и оних ствари које су ми заувек забрањене, као на пример скијање, јер га не могу научити због гангрене.

УМЕТНИК

Једног дана у наше село је дошао један уметник. Посматрали смо га избезумљени. Говорили смо му да је невероватан, да је диван, да га изузетно ценимо. Он се смејао, црвенео је због наших похвала, и поздрављао је и кога треба и кога не треба. Молили смо га, обзиром на његове невероватне квалитете, да нас почасте и буде градоначелник нашег небитног села. Радо је прихватио. Постао је најбољи владалац у историји. Али више није уметник.

СЕЛО СА САМО ЈЕДНИМ СТАНОВНИКОМ

Како је био судија, прогласио је самог себе кривим. Како је био егзекутор, гиљотином је усмртио самог себе. Како је био Бог, васкрсао је самог себе. Како је био детектив, он сам је и истраживао случај. Како је био порезник, оптужио је самог себе. Како је био судија, прогласио је самог себе кривим.

ДЕСЕТ МИНУТА

У дванаест и десет њено срце је стало.
У дванаест и девет чула је како звони телефон.
У дванаест и седам сетила се једне вечере на којој је отац заплакао.
У дванаест и шест осетила је зној на леђима.
У дванаест и пет видела је на ведром небу једног непомичног паука.
У дванаест и четири чула је: “А so, Noche, a so!”
У дванаест и три минута отворила је очи.
У дванаест и три секунде пала је на под.
Тачно у дванаест опалио је пиштољ

Превела са шпанског Марија Ракић

Биографија:

Фабиан Вике је рођен у Буенос Ајресу 1966. године. Професор је шпанског језика и књижевности. Тренутно ради као лектор на Филолошком Факултету у Крагујевцу и као професор сарадник у Институту Сервантес у Београду. До сада је објавио две збирке прича и кратких прича: “Миницuentos” - “Кратке приче” (Аргентина, 1994.) и “Con las palabras contadas” - “Са преосталим речима” (Мадрид, 2003). Добио је неколико књижевних награда у Аргентини и у Шпанији за приче, кратке приче и поезију.

Боро ЗУБОВИЋ

ПОДСЕЋАЊЕ НА МОКРАЊЦА

И данас, 150 година од рођења значајног човека и уметника Стевана Стојановића Мокрањца, његова дела живе са огромним заносом у пуном даху, у савременим условима уметничког живота.

У развоју српске музике Мокрањац се с правом може поредити и изједначавати са местом и улогом које је Вук Стефановић Караџић имао у српској књижевности.

Својим делима и делатношћу у музичком животу он је у пресудној мери утицао на стварању националног стила. Као врсни познавалац фолклора, учинио је веома много на његовом проучавању и уметничкој стилизацији.

Мокрањчеве *Руковети*, али и духовна музика, јесу светли оријентир на путу у дубине народног музицирања. Ослоњен на богатство и снагу фолклора, прожет и инспирисан његовим духом, Мокрањац је поставио камен темељац српске уметничке музике.

Обухватајући етнички различите крајеве бивше Југославије, Мокрањац је у *Руковетима* и *Приморским најевима* обрадио око 90 песама разнородног карактера и порекла: из Србије су I, II, III, IV, V, VI и VIII *Руковети*, из Старе Србије и са Косова VII, VIII, XI и XII, из Црне Горе је IX, из Македоније су X, и XV, из Босне је XIV и из Хрватског приморја – *Приморски најеви*.

Путујући по разним крајевима у контакту са народом, Мокрањац је слушао, бележио и проучавао народне напеве, а оне најлепше обрађивао. О његовом боравку на Косову и Метохији, ради скупљања материјала за осму и даље *Руковети*, Бранислав Нушић је записао: „Два пута смо се срели тамо доле, из Копаоника и Сухе планине. Једанпут је то било доста давно, деведесетих година, када је Мокрањац објавио седам својих *руковети*, које су плениле и освајале широм српства. Тада је сишао на Косово, где сам ја

боравио као конзул, и пробавио као мој гост много и много дана, прибирајући грађу са *осму руковети*. Организовали смо тада заједнички рад, те свакодневно прибирали са пазара сељаке и сељанке, доводили из града и околине старије људе и жене, добављали из разних крајева Косова познатије певаче, те је Стева пробављао са њима од јутра до мрака бележећи сваки тон и сваку варијацију...“

Широко интересовање за фолклор, не само српски, већ и македонски, босански, приморски, чак и турски, био је подстицај за развој изражајних средстава, тако да се у позним *руковети*ма појављују елементи позноромантичарског хармонског језика који базира на модалним лествицама. Мокрањац је први међу српским музичарима одступио од европског дур-мол система.

Као изузетан познавалац хорског става, дао је дела изванредне уметничке снаге и уверљивости, а посебно у *Пејџој* и *Десејџој руковети*.

Пејџа руковети (писана 1892-1893) отвара период Мокрањчеве пуне уметничке зрелости:

(1) *Шџо џо миче кроз шибљиче?
Сџој, доро, сџој, добро,
Сџан, сџан,
Сџан, девојко, душо моја,
Сџој, не бегај!*

По својој мелодијској разноврсности, богатством елемената од којих је сачињена, динамичким нијансирањем и дискретном применом солистичких контраста, *Пејџа руковети* представља форму чистог вокалног полифоног карактера.

Десејџа (са Охрида 1901), сматра се највишим дометом у Мокрањчевом композиторском опусу:

(1) *Биљана џлајџно белеше,
На охридскиџе озвори,
Ми џминајџа винари
Винари Белограђани.*

Оно што *Десејџу* диже изнад свих других *руковети* лежи у њеној изузетној елементарној јасноћи и чистоти стила, она је дубоко и широко балканска, али и чисто словенска.

Десејџом руковети, Мокрањац је дао нарочиту потврду о својој уметничкој индивидуалности у чисто вокалној хорској музици где је тражио и нашао свој пут.

Међутим, оно што аутора *Руковети* чини изразито оригиналним творцем су његове духовне композиције у којима мајсторско

вођење гласова и њихова племенита лепота, чине да се композиције као што су: *Акаџистѝ Боџородици*, *Херувимска ѝесма*, *Тебе Боџа хвал-им*, а нарочито *Ојело у фис-молу*, могу поредити са делима врхунских мајстора вокалне полифоније.

Од времена постанка па до данашњих дана Мокрањчеве руковети као и духовна музика, налазе се у жижи интересовања диригената, извођачких ансамбала, публике, композитора, музичких писаца и улазе у основне вредности српске музичке културе.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Muzička enciklopedija, Zagreb, 1958.
2. Andreis - Svetko - Đurić - Klajn, Historijski razvoj muzičke kulture u Jugoslaviji, 1962.
3. Коњовић, Петар, Огледи о музици, Београд, 1965.

Марко Вукиа: Коло

Јелица РОЋЕНОВИЋ

ПРЕНОСИЛАЦ ТАЈНЕ ВИЗАНТИЈСКЕ ПОРУКЕ

(Слике – историјске приче Бате Михаиловића)

Сликар Милорад Бата Михаиловић слика на начин који само потврђује вечити неспоразум између света и великог уметника. Ни Иво Андрић није знао да објасни шта то таквог ствараоца тера да из ништавила отима „комадић по комадић живота и сна људског“, али ми убедљиво звучи његова мисао да стварајући неки „виши ред“, сваки прави уметник ремети „нижи, видљиви“.

Бата Михаиловић је, рекла бих, један од најређих стваралаца тог „вишег реда“ у српској култури који је током читавих стваралачких пола века отимао комадић по комадић историјског живота и сна свог народа да би му указао на велику драму која се припремала за наше дане под привидно мирном маском званичне стварности. Када хронолошки макар овлаш погледамо оно што је насликао Бата Михаиловић, не можемо а да не останемо засењени искреношћу његовог ликовног говора, - сликама које су, на посредан начин, упозоравале на трагедију која се данас збива и разоткрива.

Не могу да замислим како је једно дете пристигло из Панчева у Београд уочи Другог светског рата духовно стигло до величанствених немањићких задужбина, тек Бата је обасјан њиховом светлошћу, (а светлела је и у самом имену „Врачар“ на коме је становао), један пламичак заувек у души сачувао. Дивне Михаиловићеве слике са тематиком Немањића из разних периода сјаје симфонијом боја, а све их је он назвао једноставно: „Велике историјске приче“. Бата Михаиловић се Сећао да би могао да издржи трагично осећање Садашњости.

Вера Немањића дубоко је била прожета државотворном. Дубоко у души српски свет чувао је у својој песми, историјској причи – живот Христа Спаситеља, завет о победи духовног над материјалним. Добра над Злом.

Михаиловићеве слике са историјском тематиком узнемиравају данас можда више него у годинама када су настајале јер

моћи оних којима нико не може да помогне супротстављају мистичну тајну једне вере, чија се суштина своди на потврђивање живота као моралне вредности.

Немањићи као најчешћа тема на Михаиловићевим платнима не нагоне нас само да окренемо поглед у дубину векова и да се замислимо над њиховим судбинама већ и да се на тим изворима непоколебљиве вере и исто таквих правила још једном, скоро пред ишчезнућем, надахнемо надом у опстанак.

За Бату је недостојно понижавање у стилу „да уђемо ако можемо у ваше друштво... у ваше сутра, у ваше јуче“. Не опредељује се за апстрактне новотарије. У Београду је изградио кочоперан став: „Никада неће бити мали човек који чува свој дух!“ Париз је стога за Бату велики јер „пружа шансу онима који у њега долазе да остваре право на ћутање“.

Историјске слике Бате Михаиловића једна су велика школа за нацију.

Сви Немањићи су историјски занимљиви али су у својим ликовним реминисценцијама на велике српске владаре Михаиловић најчешће опредељује за краља Милутина. Милутин је достојан син Уроша Првог који је подигао Сопоћане и Јелене Анжујске, која је подигла манастир Градац, једне католкиње, дакле, и једног православца. Као таква личност он је могао да споји у својој државотворној политици високу свест о потреби јединства Европе и Српства као „Истоку на Западу И Западу на Истоку“ како је улогу Србије по хришћанској Европи предодредио Свети Сава. Близак једнако и Риму и Цариграду, образован, снажан и проициљив владар, највећи ктитор и дародавац манастира из доба Немањића – од Косова преко Хиландара, Барија и Рима до Цариграда, који је уз сваки свој гранични камен подизао цркву, велики страсник и велики покајник, ктитор Грачанице и Богородице Љевишке, на једном вишем, суптилнијем нивоу Милутин је потврђивао Христов завет: „Нека засветли светлост ваша међу људима, да виде ваша добра дела“, како је сам записао у једној арени.

Мени је дубоко блиска Михаиловићева фасцинација овим српским краљем који је уздигао славу српске државе подигавши преко 40 цркава и манастира. Милутин је знао, а Бата наслутио да се ни једна граница не може бранити ако народ није утврђен у својој вери. Михаиловићев краљ Милутин је понекад тужан као онај светлог лика на слици из 1988. а понекад замишљен као на портрету који је завршио 2000. године.

У трагично испуњеном времену, у свеопштем расулу и несигурности у коме се не преже од преваре и издајства сваке врсте, за разлику од представе коју нам нуде политичари, овим портретом сликар нам даје знак: краљ Милутин управља поглед ка куполи манастира! Свако од нас би требало да у њој пронађе свог Христа Пантократора! Од разасутих манастирских портрета краља Милутина Бата је изабрао за узор не, оног младог и лепог из Ариља, него старог и помало разроког старца из Грачанице чије свако око чува будну свест о опасности која прети његовој цркви и држави.

Један портрет краља Милутина сликар је назвао „Бели Милутин“. Зашто „бели“? – рећи ћете. Бео од година, од старости, рекла бих, бео просто јер није дошао, како би то Његош казао, из „тмуше азијатске“! – „По чему сликарство мора да се разуме?“ – дрско је на неку новинарску радозналост својевремено одговорио Бата. „Мислите да је сликарство велико ако може да се објасни преко телефона. Велика уметност као и љубав не могу да се испричају телефоном.“

Једна од првих „Великих историјских прича“, настанка шездесетих, у комбинованој техници, са Светим Савом и силуетама косовских манастира, са ове временске дистанце делује као једна туга и опомена, да би следећа, рецимо, исто насловљена, из 1973. са Светим Савом и царом Душаном, колоритом небеског појаса на коме доминира црвена додала снажнији тон „олуји“ која се наговештавала.

Кажу да се Бата никада није одвојио од слике „Београд са биком“, насликане 1951. године. На њој се види Свети ратник, као са старе фреске, како испушта дуг и очајан крик. Ко га је у атмосфери општег страха од Голог отока тада смео чути? Управо у то време власт се обрушила на „Задарску групу“ младих сликара, међу којима је био и Бата Михаиловић. Он напушта београдску Ликовну академију и одлази у Париз.

Чудан је сликар Бата Михаиловић. Његово сликарство не пристаје на брисање једног народа. Зато Србима поред његових слика није хладно. Дочаравајући нам доследно ликове једне велике епохе српске историје створио је један уметнички свет саткан од чисте поезије, који као и косовске епске песме, не престаје да нас узбуђује и наводи на сањарење о некој вишој, Божјој правди, по којој ћемо и ми једног дана изаћи на сунчану стазу.

Има једна прекрасна Михаиловићева слика коју је он назвао: „Предак“. За то мршаво лице које израња из модрикасте таме Добрица Ћосић је рекао: „То је мој отац!“ Склона сам, међутим, да помислим да је и тај старац са једним тамним и једним плимим оком окренутим према историји Запада такође грачанички Милутин. За Бату Михаиловића само краљ Милутин може бити Свети Ђорђе који убија аждају, као што Милутин заиста представља историјски архетип нашег идеалног претка. Достојна јесте таквог Симонида, млада византијска царска принцеза, бела, свечана, каква је дошла Милутину из Цариграда. Слепа од турског ножа, како ју је видео Ракић, „слепа“ од љубави за старог краља који је пред њом у Скопљу клекнуо на колена, чудесна као љубав – сву у бојама пурпура и крви – ето како је Симонидин портрет осликао Бата Михаиловић. Али Михаиловићев Свети Сава нема милешевске нежности: у плавичасто – љубичастом тону, са подочњацима, подсећа на уморног пастира, забринутог за своје стадо. Његове нас очи гледају са дубоким прекором и као да нам казују речи владике Данила: „А ја шта ћу, али са киме ћу...“ Није мање загонетна као предосећање ни слика тужног цара Душана из 1991. године.

Још једна Михаиловићева „Историјска прича“ са царом

Душаном и Светим Савом, пламеног колорита, као антиципација трагедије.

Сликара је узалуд звонио. Народ је спавао.

Више од многих историчара Бата је учинио да заволимо Милутина и Душана.

Лепота Немањића Бате Михаиловича, скривена је, унутрашња, као и Византијске Свете тајне у које су они били посвећени, којима су се заветовали, а које су тако дуго неодгонетнуте.

Ако и није могао до краја прочитати палимпсест српског средњег века више него било ко пре њега у историји српског сликарства, Бата Михаиловић му се примакао успевши да нас заинтересује за дубљи смисао давно растуреног мозаика. „Велике историјске слике“ Бате Михаиловића – стога су слике непролазне вредности, позив на духовну ренесансу српског народа управо пред могућношћу његовог историјског нестајања.

За Бату Михаиловића и народ је једна онтолошка категорија са позвањем у космичкој хармонији, у остварењу Божје промисли. Да ли нас стога његов „Лазар“ ошамућује прекором, као што нас његов цар Душан својом тугом опомиње на преиспитивање и докучивање где смо погрешили. А грешили смо не видевши да ратујемо за туђе интересе и туђ рачун. Ти велики Немањићи као да нас својим животима додирују и охрабрују да ни пред пропашћу није све изгубљено ако се освестимо и покајемо да бисмо поново заслужили Милост Божју.

Поред историјских личности српског средњег века, Михаиловић је насликао и „историјске портрете“ својих пријатеља. Оцртавајући само обресе лика стављао је нагласак на карактер. Да ли је до краја делио зебњу са Дејаном Медаковићем када га је портретисао 1976. исказану његовим стиховима: *„Ако саберем све рајнике мога рода / да ли ћу моћи да поднесем / неме прекоре / што смо бесћинно издали заставе / којима су веровали / до свога краја?“*.

Батин Медаковић је палета плавог: од једва плавичастог до кобалтно плавог и тамног лица на коме блистају два плава ока као два светлоплава кристала. Матију је представио као замишљеног, меланхоличног песника, а Драгослава Михаиловића као човека трагичне судбине. Сликарку Љубинку Јовановић Бата је насликао у романтичној светлости њиховог париског атељеа: са плавим шеширом, у белој блузи оивиченој чипком, тешких тамних трепавица, како нешто свечано (можда хлеб?!) спушта на сто. И Божица Ћосић светли неким узвишеним сјајем, као монахиња.

Више је значајних српских сликара сликало манастир Грачаницу, али нико као Бата Михаиловић није видео тај храм у сјају зрелог жита око манастира („Златно Косово“ 1978) и ту јединствену лепоту тако пренео на платно, а нигде човека у том небеском сјају осим једног свештеника чија црна камилавка одјекује криком у јари летњег дана. Шта су могли очекивати храмови „у које паства не улази више“, у које није смела улазити током пола века?! Михаиловић као да покушава да рукама заштити свој завичај од

„паукове мреже“ тамних облака на слици „Србија“ из 1980. године.

Сликао је Бата и мостове на Сени, старе тврђаве Бара и Котора – Милутинове топониме, али ми се чини ни један пејсаж поредив са недокучивом лепотом Београда. „Београд са Ушћа“, Чубуру у бојама зоре, „Београд под месечином“, кућице Београда, као у неком збегу, шћућурене на брегу једна уз другу, као у неком страху од следеће невоље, опасане Дунавом као заштитником, - све је то Бата насликао са толико љубави као да је читав тај завичајни свет миловао руком. Само је Београд за Бату „Златни град“ и само је Грачаница за њега „Златна Грачаница“.

Бата Михаиловић је и сликама Београда показао да је „исти“ Византинац!

Да је човекова Љубав, Вера и Нада већа и од њега самог.

А да би нас на један необичан начин у то уверио – последње место у низу људских лобања на слици коју је насликао 1999. под насловом „Посвећено Мадам Олбрајт“ – оставио је празно!

„Ловћен“ из 1974. акварел тајновит значењем – чисто савршенство!

Ко то жури према врху Његошеве планине?

То једнако могу бити и овце и људи у црним шеширима, посматрани са суседног брда.

Но без обзира да ли се Песниковом Стазом крећу људи или стока, нетакнути врх планине (?!), сликар је оставио у магли.

Особито својим „Великим историјским причама“ Бата Михаиловић ме подсећа на Ел Грековог „Дечака који распирује жеравицу“. Он поштује Ел Грека и такође је као и Ел Греко из Кандије изграђивао своју уметност као једну поруку, а такође је као и Ел Греко био под утицајем византијске традиције. Али за разлику од Ел Грека, Михаиловићеве „Историјске приче“ са религиозним темама, усуђујем се да тврдим, дубље су по вери да „Љубав све *превасходи*“.

Све слике Бате Михаиловића су Сећање.

Језик Тајне.

Бата слика као што српски сељак обрађује земљу.

Не лаже.

Није завереник.

Као велики уметник зна да сваки нови чин почиње Старим сном.

Зато је Историја опсесија Бате Михаиловића, а „Лоза Немањића“ насликана да нас подсети на пурпур и време када се живело и дисало прослављењем Христа.

Бата Михаиловић је *Врачаром* обележен сликар *Континентиа*.

Негде после бомбардовања Београда, овај наш велики савремени – сликар и мислилац рекао је једну реченицу која заслужује да се памти и испуњава:

„Велика је радијација у земљи и *треба* много љубави да се она *поштре*“.

Небојша ДЕВЕТАК

КОЛОНИЈА - КОЛЕКТИВНА ПОЕТИКА ЛИКОВНОСТИ

Овогодишња, тринаеста по реду, Ликовна колонија “Гамзиград 2006” отворена је 26. августа увече у царској палати *Felix Romuliane*, касноантичког археолошког локалитета удаљеног десетак километара од Зајечара. Након незајажљивог пљуска који би, да је потрајао још који минут, царску дворану императора Галерија претворио у језеро, колонистима су се пригодним речима обратили председник зајечарске општине Бошко Ничић и селектор Колоније Радислав Тркуља. Ова несвакидашња провала облака као да је наговештавала нестабилно време са пљусковима и захлађењем. Уистину су се сликари и скулптори наредних дана надмудривали са временским (не)приликама. Сликари су решење нашли у импровизованом простору објекта за одмор хидроцентрале “Гамзиград” у коме смо били смештени, а скулптори су се увукли у не баш инспиративно поткровље оближњег хотела “Каструм”.

Кад се време након пар дана стабилизovalo, сунце је Гамзиградску бању прелило умилном септембарском топлотом, истичући драж ионако прелепог места, Богом датог за одмор и уживање. Чаролију тог флуида осетили су и уметници здушно га, свако на свој начин, претачући на платна или длетом у обрине камена и дрвета. И док су они лаком и сигурном руком ширили просторе своје имагинације ја сам лепо време користио за шетњу и прикупљање “документарних детаља”. А ти детаљи су ми се нудили већ у самом дворишту у чијем склопу се налази и бисер са Тимока, хидроцентрала “Гамзиград” пуштена у рад још давне 1909. године. И данас неуморно производи киловате електричне енергије. Невероватно, скоро сто година. За изградњу овог индустријског објекта, јединствених музејско - техничких вредности, везано је име Ђорђа Станојевића, пионира електрификације у Србији о чему сведочи и биста постављена у његову част у лепом окружењу препуном зеленила, а одмах до ње и биста Николе Тесле чију 150. годишњицу рођења управо обележавамо.

Да ли инспирисан овим окружењем или уопште ликом и радом Теслиним, тек Радислав Тркуља се одлучио да га овековечи

на платну, управо овде у Гамзигредској бањи. Тесла са ореолом визионара чије идеје су промениле токове људске историје и свести о поимању природних сила и њиховом коришћењу за благодат човечанства. Тесла са белом голубицом на белој рукавици његове надланице. Митска голубица чије је гугутање само он разумео, барем онолико колико је разумео муње које је производио и магнетска поља у којима су се вртели његови генератори и мотори производећи светлост. Исконска је та веза човека са извориштем сопственог бивствовања. Тркуља је препознао симболе те везе и успешно их бојом реализовао на платну, у свом препознатљивом гротескном стилу, наравно.

Драгану Јаћимовић је инспирисала личност из сасвим другог миљеа, оног уметничког, глумачког. Урадила је портрет Зорана Радмиловића, незаборавног краља Ибија и Радована Трећег, вечитог импровизатора коме је драмски текст био само увертира у лудорије које је креирао сопственим талентом и луцидношћу. Међутим, овај портрет је сасвим другачије лице Зораново, ваљда оно ван сцене на које нисмо навикли, некако исувише озбиљно и бледо, бледо. Као да је пресликано из његових стихова (да, да и песме је писао): *“Јер ејџо чини ми се остџах сам / Да ли сам тџо жзелео и зашџо / Зашџо кад знам да ће биџи ужас”*.

Али ликовно стваралаштво није само духовни производ, као што то није ни у другим видовима уметничког изражавања, већ је потребна и завидна занатска вештина. У потезу сликара лежи велика моћ - моћ да само једним потезом оловке или киста произведе силну драматику или, пак, обичну досаду. Сликари поседују једну вештину која је, верујем, развијенија него код других уметника - уметност посматрања. Игру светлости и сенки, те односе између ствари, које су неупућенима обично безначајне, они претварају у уметничко дело. Савладавањем одређене технике ликовњак доживљава ону димензију којом себе саопштава другима. Као и већина уметника и сликари нерадо говоре о односу себе и свог стваралаштва. А шта и да кажу о ономе о чему и сами врло мало знају - о поводу и узроку свога надахнућа. Како рече један теоретичар “инспирација воли замршене путеве”. Далеко од тога да сликар пре и за време рада на свом делу не размишља, покаткад тај рефлексивни и инспиративни спој уроде плодом и донесу изванредна остварења. Можда ликовне колоније имају и неке предности у том смислу, ствараоци не разбијају главу идејама и мотивима, који се просто намећу. Без обзира на “ограничено” подручје деловања сваки сликар па и онај најсвестранији, баш као и сваки песник, поседује сопствени свет који карактерише његово стваралаштво и кад је оно изван круга његовог интересовања. Тај његов свет усмеравају урођени таленат и компатибилност душевних и визуелних доживљаја. Та самосвојност долази до изражаја и на оваквим колонијана. Сваки уметник има сопствени ракурс посматрања али и унутрашњу снагу која га без обзира на тематску усмереност чини друкчијим од осталих. Да није те “дисциплиноване усмерености” створене слике и скулптуре би много више личиле једна другој него

што стварно имају повезујућих елемената. Савремени ликовњаци су, осим тога, развили нарочите облике мимикрије иза којих се крију различити облици мистификације, слично постмодерној књижевности где се намерно мешају разни жанрови и поетски обрасци. У садржају ликовне уметнине најбитнији је - доживљај. Као што песник најбаналнијој речи уме да додели нови звук, тако и сликар од неке отрцане теме под делотворном импресијом може да створи сасвим особено и значајно дело. Конкретан предмет сугестивније делује од сваке сликареве предоджбе, посебно у ово време дехуманизоване цивилизације, кад откривене старине попут оаза прошлости нуде реминисценције за давно прохујалим временима и згаслим цивилизацијама, баш као што је случај са Romulianom.

Само, штета што су „колонисти“ овај локалитет који представља остатке резиденције римског императора Гаја Галерија Валерија Максимијана из 3 и 4. века, обишли тек један дан пре завршетка колоније. Да је то учињено раније сигуран сам да би се понеки детаљ са овог осебујног локалитета нашао на неком од платана. А само је неколико километара удаљен од Гамзиградске бање. Ако је за утеху уметници су који дан раније посетили Народни музеј у Зајечару у коме су могли да виде репрезентативне експонате као што су мозаици Дионис, Лавиринт, Венатори, који се налазе у сталној поставци музеја.

На овогодишњој Колонији, уз већ поменутог Рашу Тркуљу и Драгану Јаћимовић, учествовали су, боље рећи радили и то својски, Горан Стојановић који нас је због болести нешто раније напустио, Нина Тодоровић, Тамара Недељковић Вукша и Марко Вукша, и Дивна Јеленковић од домаћих; а из иностранства Hrafrickell (звали смо га скраћено Кели) Sigurdson са Исланда, Olle (Уле) Martinnson из Шведске, Teuvo Tuomivaara и Pirjo Sinikka из Финске, те Мирјана Савова из Бугарске.

Улеа или по нашки Улета, иначе мог цимера на Колонији, назвали смо Ирвасово Срце (вероватно Рашина идеја). Наиме, он је са собом понио димљено ирвасово срце којим је једне вечери почастио сабраћу уметнике. Потрефило се да баш то вече нисам био са њима. Уле одлично говори српски, енглески и француски тако да смо се лако споразумевали, а по потреби ми је био и преводилац. Завршио је Академију за примењене уметности у Штокхолму а потом је годину дана провео на специјализацији у Београду (1961-62). Отуда његово добро познавање српског, а занимљиво је да и пише на ћирилици. Имао је неколико самосталних и групних изложби по градовима бивше Југославије, а занимљиво је да је за Шведску телевизију давне 1966. снимио и документарца о Неретви. Каже да је по концепту из Југославије у Шведској организовао девет ликовних колонија између 1992. и 2002. са ликовним уметницима из читавог света. Заиста необичан и Србима врло наклоњен човек. Нек се зна да и ми ирваса за трку имамо.

На Велику Госпојину посећује нас песник Тома Мијовић, један од идејних твораца ове колоније. Готово читаво поподне проводим у разговору са њим и Тркуљом. Тома, осим што је

одличан песник, жива је енциклопедија овог краја. Највише причамо о Живојину Павловићу, његовом пријатељу, коме је посветио песму под насловом “Сад кад је за све касно”, само пар дана пре Жикине смрти. Донио ми је и Павловићеву књигу “Белина сутра” која ми је, додуше, више правила друштво на Колонији него што сам успио да је прочитам. Кад смо ишли у посету зајечарском Музеју, Тома ме је упознао са својом добром и шармантном супругом Кармен, која ми се понекад уместо Томе знала јавити на телефон. Заиста ретко добри и занимљиви супружници.

Истог дана, предвече, тек што је Тома отишао, Раша нам доводи новог госта, Милорада Мију Вујичића, човека који је пропутовао света борећи се за права Рома. Нисам запамтио све функције које је у том смислу обављао нити светске лидере са којима се дружио, али сам зато пажљиво прегледао каталог који је донио са Ликовне колоније Рома у Трстенику, која се истовремено одржавала кад и ова наша. Морам признати сасвим пристojно урађен каталог, необичног формата и форме.

Иако солидно организована и ова колонија је имала ситне проблеме. Наиме, фински вајар Teuvo Tuomivaara, лакше речено - Лапонац, није понео алат којом је требао да уради скулптуру из дрвета. Што би наш народ рекао пошао човек без оне ствари у сватове. Некако се и то средило, кад једно јутро ево га са секирицом за доручак. Доручкује он а секирица крај тањира. Наши се, наравно, зезају, као тако Лапонци секу бурек. Раша шеретски добацује: “Ма јок, бре, секирица му служи за бријање!” И тако из дана у дан кроз шалу протиче време, просто лети. Неки од уметника једва стигоше да се бар на неколико минута пробрчкају у бањском базену са водом од 42 степена. Тек толико да се зна да су гостовали у Бањи. Једно вече враћа се са “терапије” Мирјана Савова, видим нешто убледела. Питам је шта је? Каже: “Аритмија, узлупало ми срце!” Више није ишла на купање али ми је зато једно поподне испричала занимљиву причу о Деветацима у Бугарској. Нисам могао да верујем. Чак је, каже, њена баба по мајчиној страни из Деветака. Скоро па рођаци. Са Мирјаном сам се баш лепо спријатељио. Последњег дана колоније она и Драгана урадише ми портрете.

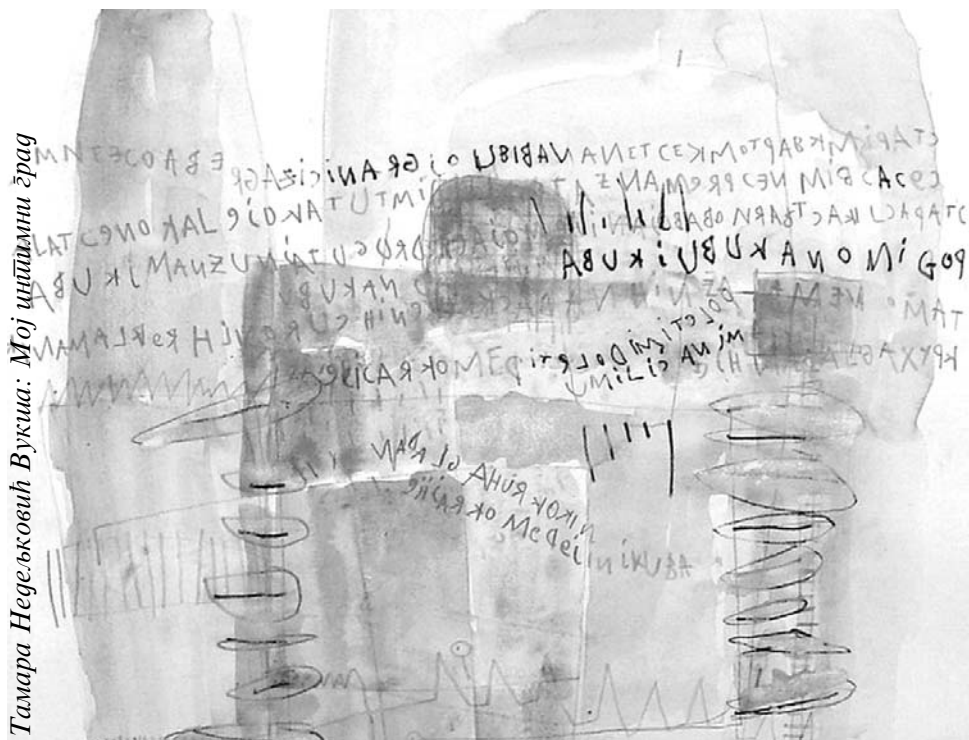
Ово моје свакидашње “снимање” њиховог рада помало ми личи на шпијунирање, зато поиздаље загледам платна пазећи да их не ометам. Осећам да посебно нервирам Тркуљу и он ми увек нешто намћорасто добаци, али на то сам се већ навикао па се намерно најдуже задржавам управо код њега. Има у том посматрању настајања уметничког дела неке тескобе, неког грча, сличног ономе који осећам кад и сам стварам. Неког мазохистичког супстрата који је немогуће артикулисати, а најближи је фасцинацији - стварати упркос свему. Да нема те предатости осмишљавању сопствене имгинације, ни уметности ваљда не би било.

Посебно ми је занимљив Исланђанин Кели. Његове су слике све у зеленом тону. Све могуће нијансе зеленог. Као да су му за мото послужили они Лоркини стихови “зелено, волим те зелено”. И то је претпостављам - фасцинација. Након белила којим је непрестано

околу у својој домовини, одједном оволико зеленила. То треба искористити. Радио је заиста пуном паром, не само да је премашио норму за Колонију, већ нам је последње вечери сваком понаособ поклатио по једну слику мањег формата, наравно сву у зеленом.

Било је ту још занимљивости, као излет на Лепенски вир, на пример; након чијег смо обиласка посетили колеге из колоније смештене ту непосредно крај Дунава, који су радили на задату тему - дрво. А после дружења са њима Раша нас води на свој “ранч“, на место из бајке, звано Пена. Таква места је Бог створио на земљи да има на чему да одмори очи. Наиме, овај део Ђердапске клисуре, пре изградње хидроцентрале, био је доста плићи и ужи. На стенама увученим у Дунав постојали су такозвани пилоти који су помагали да бродови безбедније прођу ове теснаце. Пошто је након изградње хидроцентрале ниво воде знатно порастао, пилоти су постали излишни. Ето, на таквој једној стени, уз сам друм, Тркуља је изградио своју “империју”, односно галерију звану Пена. Ту нас је овај сликар који међу својим колегама слови као “тежак” (а и има га засигурно око 120 килограма) домаћински угостио и примио као најрођеније и најмилије. Недалеко од галерије, неких стотинак метара уз Дунав, окружено грмљем као у орловском гнезду стоји у свој својој белини и његово ћувено Јаје, скулптура импозантних размера, савршеног облика, потпуно и природно уклопљена у овај кршевити предео. Како сам аутор рече, олтар је прихватио жртву.

Ово јаје ми паде на памет и кад је дошло време да се растајемо. Испуљени на овој колонији, изнова крећемо у распећени свет да тражимо гнездо кога више нема.

Тамара Недељковић Вукица: Мој штићени град

Трај боје - Небојина ДЕВЕТАК

Марко АЛЕКСИЋ

*ДЕТЕКТИВ И АУТОР: ДЕКОНСТРУКЦИЈА ЖАНРА У „ГРАДУ
ОД СТАКЛА“ ПОЛА ОСТЕРА*

Две врло важне одлике постмодернистичког писања свакако су експеримент са структуром књижевног дела и довођење у питање основних начела логике и конвенције у самом књижевном делу. Ове две карактеристике прилично често једна другој постају средство, што у великом броју случајева од постмодернистичког дела ствара изоловану целину, отуђену од читаоца. Пол Остер у својим романима не прави такву грешку. На први поглед се може видети да се он врло ретко поиграва формом, што његове романе чини изузетно читљивим. Оно што је, са друге стране, посмодернистичко у његовом приступу књижевности је начин на који прилази темама које обрађује. Остеров свет је свет релативности у коме конвенције и правила нестају, свет у коме ништа није унапред одређено и у коме случајност игра пресудну улогу.

„Град од стакла“, први роман у „Њујоршкој трилогији“, одличан је пример Остеровог приступа делу. Кратак по обиму, лак за читање, „Град од стакла“ нам олакшава пут у саму срж проблема којима се писац бави. Наиме, ова прича, као и преостале две у трилогији, бави се деконструкцијом детективског жанра, или у најмању руку деконструкцијом начела на којима тај жанр почива, као и односом између детектива и аутора у детективском роману.

Жанр детективског романа почива на два ослоња. Прво, ту је однос између детектива и читаоца. Веома је битно да дело са детективском тематиком успостави овај однос, јер је он пресудан за читаочев доживљај романа. Читалац се кроз идентификацију са детективом идентификује и са логичким путем који овај пролази као и са катарзом која се постиже успешним решавањем злочина.

Други важан ослонац је онај којим ћу се опширније бавити у наставку, јер баш њега Остер највише преиспитује: однос између детектива и аутора.

Да бисмо правилно схватили Остерове теорије о односу детектива и писца, морамо се најпре позабавити ауторовим критичким схватањем детективског жанра, као и техником његове

разградње коју је применио у „Граду од стакла“.

Медлин Сорапур (Madeleine Sorapure) у једном свом есеју на тему овог романа, назива „Град од стакла“ мета-анти-детективском причом¹. Овај термин је веома прикладан, са обзиром на чињеницу да је ово Остерово дело заиста много више од обичне приче у чијем је центру довођење у питање позиције детектива, као у „Crying of a Lot 49“ Томаса Пинчона (иако су ова два дела по много чему слична). Остер кроз целу „Њујоршку трилогију“, провлачи метатекстуалну књижевно-теоријску расправу о детективском жанру, као и размишљања на тему методологије детективног истраживања. Ово „Трилогију“ чини изузетно комплексним делом које по некад излази из граница белетристике.

Остер се супротставља конвенционалном виђењу детективног жанра у коме је детектив неприкосновена фигура која доминира над ситуацијом и практично контролише догађаје око себе. Он свог детектива суочава са моћима спољашњег света и оставља га да схвати да је борба против случајности немогућа, обесмишљавајући на тај начин жанр и улогу детектива у причи. Методологија и систематика, које је и Данијел Квин примењивао опонашајући Макса Ворка, детектива из својих романа, и које су у роману представљене кроз црвену свеску у коју Квин бележи своја запажања о случају, постају безвредне онога тренутка када из фиктивног света књижевног дела пређу у стварни свет, који се не померава по правилима и конвенцијама.

Започнимо анализу везе детектива и аутора освртом на проблем ауторства у овој књизи. Мало је ликова који у „Граду од стакла“ нису на неки начин писци, почевши од Данијела Квина, који пише романи под псеудонимом Вилијам Вилсон, преко фиктивног Пола Остера који је афирмисани писац и Питера Стилмана који ствара и на папиру и ходајући улицама, па све до лика који се налази негде на пола пута између стварности и света романа – неименованог пријатеља „Пола Остера“, од којег, испоставиће се на крају, слушамо целу причу. Остер се поиграва овим вишеструким ауторством и постиже њиме више веома важних ефеката. Стварајући вишеслојну комплексну приповедачку целину, он готово да од самог романа ствара штиво подложно детективском истраживању. Исто тако, више аутора можемо посматрати као више нивоа приче, као један мали структурни експеримент који демонстрира слојевитост саме стварности.

Ни са друге стране, оне коју заузима најбитнија личност сваког детективног романа, тј. детектив, ситуација у „Граду од стакла“ није ништа мање збуњујућа. Наиме, уместо класичне форме у којој један детектив доминира над књигом, Остер одлучује да у своју причу уплете више истраживача и тако нам наметне дилему.

¹Madeleine Sorapure, *The Detective and the Authot: City of Glass* u Dennis Barone *Beyond the Red Notebook*

Овде бива нападнут први од она два ослонца на којима почива детективска прича, јер читаоци су у недоумици са ким да се идентификују.

Када кажемо да детектива у књизи има више, требало би да посматрамо две равни на којима се та бројност очитује. То је раван ликова у књизи и раван личности Данијела Квина. Ликови у књизи који се на овај или онај начин баве детективским послом су: Данијел Квин, ангажован на случају око којег се окреће цео роман, затим Питер Стилман који проучава речи и бави се историјским истраживањем као и истрагом на терену (сетимо се његових шетњи у потрази за предметима које је скупљао), „Пол Остер“, којег Медлин Сорапур такође сврстава у ред детектива, због његовог истраживања на тему ауторства у Дон Кихоту и безимени пријатељ „Пола Остера“, за којег на крају сазнајемо да је био нека врста посредника између нас и књиге и због чијег је детективског духа прича и изашла у јавност.

Ова друга, апстрактнија раван, раван различитих личности обједињених у лику Данијела Квина, можда је још занимљивија. Квин пише под псеудонимом Вилијам Вилсон и практично се претвара у то име, ствара детектива Макса Ворка са којим се идентификује и чије технике спроводи у свом случају, а за тај случај се представља као Пол Остер. Свака од ових Квинових личности је по један неостварени детектив што занимљиво наглашава анти-детективску „супер-личност“ коју он представља.

Још један од проблема са којима се суочавамо када покушамо да Данијела Квина схватимо као конвенционалног детектива је његова несигурност и непоузданост. Ове две особине долазе, наравно, директно од писца који га смешта у ситуације у којима је тешко не довести у питање нека начела детективског посла, посебно она која у први план стављају методику истраживања као пут до сигурног успеха:

*„Када је оштрилике пола пушника прошло, Квин први пуш
приметити Стилмана. Сличности са фотографијом била је неопредељива.
Не, није оћелавио као што је Квин мислио. Коса му је била бела, и на
глави му је спајала неочешљана, с чујерцима који су понегде ширчали.
Био је висок, мршав, без сумње старији од шездесет година, помало
пожурен. Непримерено годишњем добу, носио је дугачак, изанђали
смеђи капути, и у ходу је лако вукао ноге. Имао је смирен израз лица,
нешто између дремљивости и замисљености. Није зледао ствари око
себе, ниш се чинило да га занимају. Од пртљага је имао само један,
некада леи а сада похабан, кожни кофер са кашиевима околу. Једном
или два пуша, док је прилазио излазу, спустио је кофер и застао да се
одмори. Изгледало је да се креће с муком, да га маса помало заноси, и
да је неодлучан да ли да с њом настави или да пусти остале да прођу
поређ њега.*

*Квин је кренуо неколико корака уназад намештајући се тако
да може брзо поћи и лево и десно, у зависности од тога шта ће се
догодити. Истовремено, желео је да буде и довољно удаљен, тако да
Стилман не осети да га неко праћи.“*

Квин се налази у ситуацији у којој мора да се ослони на уобичајену детективску процедуру и када ова процедура почне да даје резултате, он наставља да је спроводи све до тренутка када се у причу умеша коинциденција као фактор који не подлеже никаквој систематизацији или процедури:

„Када је дошао до улаза у станицу, Стилман још једном отвори кофер и заспаде. У том тренутку Квин је дозволио себи да бацни поглед десно од Стилмана и прегледа остатак људи да би се у случају нужде уверио да није начинио неку грешку. Оно што се њему десило отпре се сваком објашњењу. Тачно иза Стилмана, на само неколико центиметара иза његовог десног рамена, појавио се човек, извадио уљач из држења и прихватио цигарету. Његово лице било је идентично Стилмановом. За тренутак Квин помисли да је реч о илузији, некој врсти ауре коју зраче електромагнетне струје Стилмановог тела. Али не, овај друштво Стилман се кретао, дисао, шетао; јасно је било да његови покрети нису зависили од Стилмана. Друштво Стилман је зрачило усмехом. Био је обучен у скупоцену плаво одело; ципеле су му биле уланчане; бела коса очештана; у очима се видео онај промућурни поглед искусног човека. И он је носио само једну торбу, елегантни црни кофер, приближно исте величине као Стилманов.

Квин се следео. Сада више ништа није могао да уради а да то не буде погрешно. Какав год избор да направи – а морао је да изабере – било би то произвољно, преузимање среће. Неизвесност би га прогањала до краја. У том тренутку двојица Стилмана пођоше поново својим путем. Први је скренуо десно, друштво је скренуо лево. Квин је чезнуо да има тело амебе, желећи да се преолови и смешта крене за обојцом. „Учини нешто“, рекао је себи, „Учини сада нешто, идиот.“

У овој сцени је до темеља доведена у питање смисленост ослањања на логичко размишљање. Квину се практично измиче тло под ногама онога тренутка када схвата да је случајност појављивања два човека који личе на особу са слике превагнула у односу на било коју методу коју је он могао да примени да би препознао Питера Стилмана. Суочен са оваквом неприликом он је принуђен да се покори случајности и изабере једну од две особе коју ће пратити, чиме је у старту доведена у питање цела његова даље истрага.

Сада већ видимо да нас свака дискусија о аутору или детективу, неизбежно води до дискусије о односу између њих двојице и испреплетаности њихове улоге у делу.

Осврнемо ли се на било које дело детективске фикције, приметимо тесну повезаност између улоге детектива и аутора у њему. Просто речено: детектив игра улогу аутора, а аутор се у роману остварује кроз улогу детектива. Како се аутор остварује као детектив прилично је јасно, међутим обрнути процес захтева мало више појашњења.

Решавајући злочин, истраживач пише једну страну приче. Он сакупља доказе, посматра, увиђа правилности, и онда из гомиле наизглед сировог материјала формира причу коју ми видимо као

детективски роман. Ова улога детектива-аутора посебно је наглашена у „Граду од стакла“. Данијел Квин је детектив чије је ауторство истакнуто кроз чињеницу да је по занимању писац али и кроз симбол црвене свеске у коју записује ток своје истраге и без које не би било романа.

Веома битан фактор у односу детектива и аутора који раздваја „Град од стакла“ као анти-детективску причу од осталих романа детективске фикције је сукоб између ове две личности. Овај сукоб се најбоље читује кроз тежњу детектива да се отргне ауторској контроли, што је додирна тачка сва три романа трилогије. Квин у једном тренутку, вероватно онда када на неки начин почиње да схвата да над њим стоји аутор, одбија да се покорава догађајима који својом апсурдношћу прете да га потпуно излуде и престаје да буде контролисан лик.

„Квин илајти рачун чеком, сџави у усџа чачкалицу са укусом менџола, И њоново крену у шеџњу. Није џа чекао дуџ љуџ. Усџуџ је засџа код шалџера Сиџибенка који је радио нон-сџоџ, и џроверио свој рачун џреко ауџоматџа. На рачуну је имао џри сџоџџине чеџрдесетџ деветџ долара. Подиџао је џри сџоџџине, сџавио новаџ у дџсеџ, и џродужџио навџше. Код 57. улице скренуо је лево и оџџиџао до Парк авеније. Ту је савио удесно и џродужџио на север до 69. улице, џде је скренуо ка блоку у коме су живели Сџилманови. Зџрада је изџледала исџо као и џрвоџ дана. Подиџао је џоџлед да види има ли свеџла у сџџану, али није моџао да се сеџџи који су њихови џрозори. Улица је била сасвим џџиха. Није било ауџомобила, ниџџи џролазника. Квин џређе на друџу сџџрану, џронађе себи месџо у једном узаном џросџору између зџрада и месџџи се да џу џроведе ноћ.,,

Квин схвата да се не налази у свету детективске приче, да је његов свет непријатељска територија за Макса Ворка, чије је отеловљење покушао да буде, па се повлачи из радње романа, поставши пасивна фигура која обавља једину функцију за коју је сигуран да га још може идентификовати као детектива: осматрање. Цео „сукоб“ ће кулминирати на крају приче, када Квин дословно нестаје из романа, не оставивши било какав траг на основу којег бисмо могли да видимо шта му се догодило.

„Град од стакла“ је роман који, посебно када се посматра заједно са друга два дела „Њујоршке трилогије“, представља Остеров критички осврт према детективском жанру. Шта је детективски роман, на чему почива, колико трпи промене и, на крају, како се сналази у постмодернистичком окружењу? Величина и оригиналност овог дела је управо у техници обраде тих питања.

Мирослав ЕГЕРИЋ

ПЕЧАТНИЦИ СТОЈАНА БЕРБЕРА, ЕСЕЈИ И СВЕДОЧЕЊА
(Стојан Бербер, Печатници, Прометей, Нови Сад, 2005)

Занимљива је околност у српској књижевности да су лекари бивали често живи и подстицајни књижевници: од Змаја преко Лазе Лазаревића, све до Миодрага Павловића и др Стојана Бербера.

Вероватно да лекарско искуство сливено са духовним напором може да понуди више одговора од оних искустава која су усидрена само у *једном њравцу* и опредељењу. Наравно, свако генерализовање „храмље“, јер има искустава и искустава; критеријум је увек убедљивост резултата, не намера и професија. Критериј је вредност личности, не избор тематике или књижевне тенденције.

Оно што ме је као читаоца привукло овој Берберовој књизи је, прво, једна лепа вера у писцу да вреди одати почаст примерима изузетне духовне снаге, избору ризика да се слободно живи и на тај начин одговори не само књижевном већ и човечном задатку у свом времену.

Одабравши за своје „јунаке“ у времену: Лазу Костића, песника, Петра Деспотовића, просветног писца, песника и приповедача, Васу Стајића, националног и политичког радника, угледника Матице српске, Милоша Црњанског, песника, Милана Коњовића, сликара, Добрицу Ћосића, романописца, есејисту, Саву Стојкова, сликара, Јована Рашковића, психијатра и политичког вођу српског крајинског народа, као и Мирослава Јосића-Вишњића, романописца, др бербер је дао могућност другим писцима да развију своја виђења у поређењу с његовим

Ако бих у сажетом облику могао да именујем карактер и атмосферу ове књиге др Бербера, могао бих рећи: на размеђи прилога за историју књижевности и рељефне приповедачке прозе, ти написи обнављају нешто од оних лепих навика Бранка Лазаревића и Милана Кашанина, - да се у сећању оживи дух једног писца исти-

цањем битних његових одлика, а да све то буде речено без претензије суве учености, и без пренемажуће референцијалности тако присутне у радовима оних наших савременика који верују да говорити нејасно и расплинато значи говорити дубоко и зналачки.

Стојан Бербер, тако, на жив и занимљив начин, рекло би се, обнавља нека својства *биографске критике*, показујући како човек који пише не постоји сам у свету, већ је уроњен у мреже односа са другим људима, у идеје свога доба, и да нам није свеједно да ли ћемо знати какве је срчане сметње имао Лаза Костић, зашто је носио у недрима спис *Сан Мајере божије* и у којој мери је можда био и сујеверан! Наравно, у овим најчешће кратким текстовима др бербер није развијао све мисли о природи целине нечијег живота; он је указивао на, по њему, значајне одлике темперамента, животног стила, начина пријема света у писцима које је одабрао или у сликарима, који су такође истраживачи човекове природе.

Као човек лекарске струке, Бербер сигурно зна за мноштва истраживања која су људи струке обављали описујући природу стваралаца у прошлости; тако је Француз, научник, Тудуз истраживао живот и природу Алфонса Додеа, Емила Золе, Жила Леметра, вајара Родена, сликара Пиви де Савана, хемичара Бертлоа, док је рецимо Хиполит Тен ствари терао у крајност верујући да нема у таквом послу разлике између истраживача шећера или отрова и истраживача људских феномена у литератури и животу оних који је стварају.

Они који буду имали паметну жељу да прочитају књигу др Стојана Бербера, биће свакако на добитку. Видеће тако да су писци људи међу људима, али са појачаним душевним или духовним реакцијама на животна искушења и да сваки од њих реагује са извесним својим *константима* на животни процес, па те реакције захтевају увек индивидуални напор онога који их проучава, настојећи да открије језгро индивидуалне матрице у томе.

Његош, рецимо, није Бранко Радичевић; Радичевић није Војислав Илић; Црњански није Дучић итд. и сл.

Печатници су личности које дају *печат* природе делу, али неким тешко одредивим начином дају и печат своме времену, показујући у којем смеру иду развојне тенденције света.

У ових десет портрета или минијатурних цртежа за портрете, као у случају Саве Стојкова, Јована Рашковића, Стојан Бербер је показао лепу љубав према личностима способним да свој печат утисну у време и лепо осећање за сусрет околности са темпераментима писаца (*Случај Црњански*, стр. 94-95), као и недвосмислено поштовање за оне који си кадри да, што би Исидора Секулић рекла, „завитлају нечим апсолутним усред релативности“ (*Добрица Ћосић*,

стр. 153-154), као и за оне који су способни да се боре за добро свог народа (*Др Јован Рашковић*, стр. 171), не прихватајући никад мржњу као одговор на туђу мржњу.

2.

Све у свему, др Стојан Бербер уме да пише о људима и њиховим судбинама; зна да људски путеви нису свагда ни прави ни пречице; уме да раздвоји интелектуално здравље од *злуме* тог здравља и - што је важно - да уочи како никад није довољно задовољити се познатим путем пред изазовима тежег али аутентично *своџ*. Наравно, нису сви написи у овој књижи на истој висини (то нигде, може се рећи, није случај и код етаблираних књижевних мајстора), омакне се и њему грешка да је *сликар* Давичо писао о Милану Коњевићу, да је Добрица Ћосић написао два циклуса романа *Време смрти* и *Време власи*, а ово друго је *Време зла*, док је једна књига *Време власи*. Али, то су омашке које се догоде у овим пословима и ја их само помињем да би биле исправљене у другом издању књиге, у чији долазак верујем.

Једно поуздање у дух, преданост вредностима, темељно истраживање битних својстава карактера и психологија о којима је реч у књизи, једноставан стил, без позе и пренемагања, чине ову књигу лепим прилогом нашој биографској књижевности. Др Бербер има око да види и слух да чује шта нам говоре *Печатници*.

Милета АЋИМОВИЋ ИВКОВ

ЖИВОТ И КЊИГЕ

(Милисав Савић: „30 плус 18“, издавач: „Раг“, Београд, 2005.)

Бројчане ознаке у наслову књиге Милисав Савића казују да је ова „књига у настајању“ склопљена тако да је образују тридесет краћих текстова биографских есеја о омиљеним му писцима, и осамнаест текстова краћих и дужих ауторских прича.

У бројну галерију драгих му стваралаца Милисав Савић уврстио је оне који долазе из доба раздања новије српске књижевности, попут Вуковог певача Старца Милије. Да би се, преко Нићифора Нинковића и Пере Тодоровића, подухватио портретисања неких од најистакнутијих писаца нововремене књижевности: Лазе К. Лазаревића, Симе Матавуља, Момчила Настасијевића, Иве Андрића, Миодрага Булатовића, Васка Попе, Данила Киша и других. Односно, указујући на властиту лектуру и изворе стваралачких подстицаја, обликовао ефектне и занимљиве приче о писцима. Напомињући занимљиве моменте њихове животне биографије и, интензивније и упечатљивије, елементе њихове поетике. Чиме је сваки од текстова, поред одређене жанровске амбивалентности, обележен и својством фикционализације.

Приступајући описиваном предмету сасвим објективно, из књижевноисторијске перспективе, Милисав Савић је, најпре, текст о писцу обликовао као загонетку. Не помињући увек децидно о ком је писцу реч он је, тако, читаочево искуство и знање активно укључио у процес развоја књижевног смисла у конкретном тексту. А потом, са *свирасном мером*, дозначио и властите увиде и оцене дела конкретног писца. Тако је уочио да је Данило Киш у својим прозним текстовима „Између етике и естетике стављао знак једнакости“, док је књига *Даворје* Јована Стерије Поповића „најмрачнија књига српске поезије“, као и да је у садржинску основу приповедака Момчила Настасијевића укључено „онострано или недокучиво“. Док је Симо Матавуљ „родоначелник српске урбане прозе.“.

Поред чињеница поетике у текстове ових биографских есеја Милицава Савића складно и функционално уведене су и оне чињенице које долазе из наслеђа историјског времена, књижевног живота. Оне су у овим текстовима активирани у форми анегдотске основе за обликовање целовитијег текста, који поред објективног активно укључује и наглашени ауторов субјективни, лични порив и приступ. Без њега ови текстови били би лишени живости и уверљивости.

Приче које следе представљају тематски и садржински наставак, али и реплику ранијих проза Милицава Савића. *Младићи из Рашке* у овим су причама, под бременом година и нових егзистенцијалних изазова, углавном неми сведоци историјских ломова и сасвим видног померања/инверзије животног и историјског смисла. Приповедане из динамично организоване тачке гледишта са које се предмет приповедања посматра из више различитих перспектива, ове приче образују својеврсну ауру око наречене Савићеве прозе, али и обзнањују нововремену еманципацију приповедног субјекта. Оног младог јунака-наратора који је био сведок и учесник једноставног живота у провинцијалном закутку. Сада је он искусан и уморан и његове „приче“ постојаније сведоче о испражњености смисла. Лаганом нестајању и замирању завичаја коме се, непрестано, враћа. Рашка на оба света – то би могао бити њихов ефектан, свепрожимајући мото.

Без обзира на жанровску различитост исти мотивски агенци приближавају и у заједничку целину уводе ове текстове. Динамична, отворена заједница текстова, каква је ова књига, укључила их је у целовиту замисао самосвесног аутора да покаже како се еегова стваралачка пауза овом књигом прекида. Или, можда, потврђује као категорички императив. Свођење рачуна са једним делом живота и стварања.

Крвна веза ових текстова показује такође да их је, са поновљеним жаром (бледом ватром), сигурно, али и из манира, писала она иста рука чије су ране приче и потоњи романи представљали важне чињенице у развоју прозне уметности у завршној четвртини минулог века. Њена отвореност загонетно се, попут Ђоконде, осмехује претходним књигама истог писца као што и, са ништа мањом уверљивошћу, више алузијама него јасним назнакама, показује да би његови наредни текстови могли да се, постојаније, ослоне на садржински и стилски потенцијал првих.

Стваралачки круг кредом Милицава Савића овом се књигом потцртава и шири, истовремено.

Александар Б. ЛАКОВИЋ

ЗВУЧНО БИЋЕ ВИНАВЕРОВЕ ПОЕЗИЈЕ

(Станислав Винавер, „Звучни предео, изабране песме“, приредио Милосав Тешић, „Чигоја штампа“, Београд, 2005)

Издавач „Чигоја штампа“ је пригодно обележио педесет година од смрти књижевника Станислава Винавера (1891-1955) објавивши у Библиотеци *Арахна* његове изабране песме са надахнутим и обимним поговором приређивача Милосава Тешића са циљем да се „наново ишчита“ и веродостојно процени његово дело, јер, рецепција песника Станислава Винавера је од стране књижевне критике неутемељена и површна, почев од његових савременика. Наиме, када је у питању домет Винаверовог песништва критичари су наглашавали хуморно, иронично, сатирично, афористично и пародично, не само због Пантологије новије српске пеленгирике, него и зарад немогућности и одсуства жеље критичара да се проникне у Винаверов мисаоно-музички свет (Миодраг Павловић). Али, није то једина неправда према Винаверовој поезији. Штавише, Винаверов изузетно значајан есејистички рад чији је резултат - нови звук, нова форма, нови језик и/или слобода песничког израза уопште, утицао је да се Винавер доживљава искључиво као есејиста, а не и као песник. Зато је Јован Деретић, иако признаје да Винаверово укупно стваралаштво није довољно познато, изнео суд да Винавера не убраја у велике ствараоце модерне српске литературе, али несумњиво спада у њене велике иницијаторе нових путева у српској књижевности. И Јован Христић, иако је предност давао хуморном и пародичном у Винаверовом песништву, ипак га је ословио зачетником и аниматором наше модерне књижевности, док је Радомир Константиновић тврдио за Винавера да личи на пророка, усхићеног повереним му задатком, који је у међувремену заборавио у чему се садржи његова пророчка моћ.

Навика или препорука од стране уважених књижевних критичара (Винавер би шаливо рекао - “злих волшебника” - почев од Глигорића и Скерлића) да Винавера не читамо као песника, већ првенствено као есејисту и да, уколико, ипак, читамо његове стихове обратимо пажњу на пародичну и афористичну интонацију, се

заиста неоправдано усталила по мишљењу бројних књижевних аналитичара Винаверове поезије (Александар Петров, Миодраг Павловић, Милосав Тешић, Гојко Тешић). Отуда закључак и песника и есејисте Миодрага Павловића да, услед превида наше књижевне критике, Станислав Винавер још увек обитава међу нама као странац.

Поменути, углавном писци-критичари, и Милосав Тешић међу њима, верују да је Винавер био убеђен у свемоћ музике и звука као песничких средстава, као ни један песник ни пре ни после њега, што се уочава у свим његовим књигама песама (једна се чак зове *Смрти тишине*), и у оним постхумно објављеним. Једино су различите карактеристике звука и мелодије које су у употреби, али свакако освајају простор песме укључујући у себе семантичку потпору, кроз бројне појмове, чије су одлике и тон и значење, и који нису произвољно или олако одабрани, већ акрибично селектиране оне речи у чију музикалност и значењску одору песник искрено верује: „Светлије су звука зубље:/ Изнад сваке зрачне силе / Тајне су се звуком слиле, / Звук је оно што је дубље“. Очито да овај Винаверов «манифест» из почетне песме *Са бескрајних узвишења* илуструје да песник није имао дилему о односу звука и смисла у речима. Није се двоумио пред питањем да ли звучност речи и стиха појачава смисаону улогу или пак, баш смисаони фактор ствара утисак о звучности.

Зато су приређивачеви критеријуми при избору песама били „лирска мисао“ која се „одразила узносито и узбудљиво“, затим „ритмички разнолики полети“, као и „особена језичка музика“. Приређивач је одабрао седамдесет и седам песама (разврстаних у седам циклуса) из Винаверових књига *Варош злих волшебника* (1920), *Чувари светиа* (1926), *Евројска ноћ* (1952), као и деветнаест песама, већином из његове заоставштине. Разлог за овакав одабир је у чињеници да је Винавер у *Вароши злих волшебника* и *Чуварима светиа* успео да зналачки споји хумор, музику и филозофију, док је у Европској ноћи ускладио мисаоно и прочишћену музику, чинећи тако аутентичан мисаоно-музички песнички свет, „лишен исхитрених и хировитих правописно-интерпункцијских поступака“.

Милосав Тешић је препознао Винаверов поступак „пре-напрезања језика до распрснућа“ и експлозија, уз пропратно протурберантно „ослобађање стваралачке енергије доводећи га у стање звуком оживљене и некако заобљене залелујаности у виду слојевитог таласања“. Наиме, Винавер није призивао и замишљао жељену музику, попут других српских лирика, у доколици и умору интелекта и искуства, већ попут вајара у стваралачком заносу, у вртлогу врхунске напетности, у кључању лаве на дну кратера, када је, мисао коју тај дух мисли и гради, постајала његово песничко средство. Винавер је музику доживљавао као говор, као саму стварност највишег домета стваралачког ума у заносу и ужарене вулканске умности. Заправо, песник Винавер, по тврдњама Милосава Тешића, „потчињавајући се звуку или звучно неуморно трагајући, домашивао је до чаровитих визуелних призора“ и осмишљености

свог „језичког бића поезије“.

Винавер је стварао у периоду када је строга метрика била “пријемни испит” или још тачније “тест зрелости” особито за младе песнике. Међутим, Винавер се залагао да дужина стиха и рима требају извирати из саме природе речи и њиховог удруживања. Понукан сумњом да се све може изрећи александринцем, иако је Тешић доказао његову врсну версификацију, Винавер је обновио звук и призвук стиха српског романтизма, Лазе Костића пре свих. Учинио је то по морању и по проналажењу мере за своје стихове. Отуда у његовој поезији и римованог и слободног стиха, и јамба и трохеја, и каталектике и акалектике, али и песама у прози. Наглашено кратак и успешан стих од свега четири, пет или шест слогова, захваљујући песниковом знању и помоћи математичких кодова и скупова, омогућило је Винаверу, као интелектуалном и симболистичком песнику, да музику претвори у песнички исказ, али и да свој песнички језик оваплоти у складу ритмова и у „музици разбокорено смирених тонова, свинутој у метричко-графички јединствен цвет – усамљен у српској поезији“ као што је то у песми *Ткаља* сачињеној углавном од једносложних речи.

Приређивач није одабрао оне „винаверовске“ хуморне и ироничне стихове, иако је хумор есенција Винаверовог песничког обрасца и Винаверова поезија, једноставно, није могла без хумора, ироније, сатире, црног хумора и пародије. Оправдање за то је, не само у раније поменутих критеријума приређивачевим, него и зато што је свако истицање и давање карактеристике Винаверовој поезији као пародије и хумора (што она објективно никада није била само то), узроковала да Винаверова поезија никада није била добро прочитана, као што је то рађено са његовим савременицима и следбеницима. А намера приређивача Милосава Тешића, након што је упловио у Винаверову „језичку космологију и космографију“, била је да књига *Звучни прегео* „уз сврсисходна објашњења“ посведочи да је Винавер успео да проговори музиком и наговести „Винаверову песничку величину“, као и његово „живо присуство у српској песничкој уметности“.

Посебан допринос књиге *Звучни прегео* јесте у бројним исправкама штампарских грешака, осавремењивању и другим правописним и интерпункцијским појашњењима песама из заоставштине (документовано у Напоменама о приређивачком раду), и у враћању одређених песама у њихов изворни рукопис (акрибично аргументованих), што потврђује да је приређивач Милосав Тешић не само добро прочитао Винаверову поезију, него и поседује префињен осећај за одлике његових стихова. Једино тако могу оправдати се извесне слободе и храброст приређивача у неколико интуитивних преправљања Винаверових стихова, као и у неуобичајеном поступку проналаска коначног решења песме микстуром из две или три њене верзије.

Милица ЈЕФТИМИЈЕВИЋ ЛИЛИЋ

ПОРОБЉЕН РЕЧЈУ

(Немања Божић: НОЋ ОТВОРЕНИХ ОЧИЈУ, Прометеј, Нови Сад, 2005)

Привилегија је бити човек који мисли, мада и искушење јер се ствари разоткривају оку које уме да види, као и уху које уме да чује, још ако је реч о ономе ко има „апсолутни слух“ онда се и у „Кошави на ветрометини“ могу чути необичне и опомињуће речи., у странама света може се прочитати смисао односа међу људима, а у малим и наочиглед неважним појавама често је запретан смисао који одгонета суштинска питања човекове егзистенције. Немања Божић, како га декларишу пет објављених збирки спада у људе који умеју да мисле и да виде важно у свакодневном, знају да пронађу знак у наизглед ефемерном склопу околности и да од њега учине средиште поетске слике или окосницу поруке.

Мисаоне и поетске сензације Немања Божић објављује прво у књижевним часописима, а потом се у зрело доба оглашава првом књигом „Југ и остале стране света (1987), скренувши пажњу на особен дискурс сведеног певања чије полазиште је често импресија у простору која отвара духовни видик и тежи мисаоној констатацији појава које имају еквиваленте у човековој унуташњости. Прва песма у тој збирци „Плач стакла“, илуструје ту Божићеву способност дедуковања из мора призора и облика појавног ка тренутку у којем се конституише смисао везан за судбину човека као бића које се повинује нужностима. У симболичком слоју ове песме која лирски разматра процес стварања стакла и преобликовања материје он види и сличне процесе трансформације човековог духа оличених у виду „љилјана и зеленкаде који су распети у рам“ Свакако и ломљивост стакла и његова прозирност су својства која су блиска човеку као бићу супротности. И када пева о преписци песка и воде, Божић у центар поетског света увек смешта човека, алузије се успоставе и тамо где је предметни свет носилац значења или се од њега творе слике, или се посредно бави категоријама које само у односу на њега имају смисао, као што су: истине, заблуде, политичка острашћеност, кратковидост спрам пролазности експлицираних кроз однос севера

и југа, истока и запада.

Друга збирка објављена две године након прве, 1989. „Апсолутни слух“ у којој се продубљује мисаоно опсервирање појавности, њена поетизација, покушај именована алхемије стварања, успостављања хармоније са другима, што често резултира одсуством дијалога и суочавања са празнином, занимљиво је да Божић успева да од потпуно прозаичних, непоетских тема какве су рецимо, возачки испит, државни удар, издавачка делатност и сл. направи песме са метафоричним значењем и да тако помера и језичке могућности колоквијалног дискурса.

Године 1993. појавила се још једна вредна књига Немање Божића, који је иначе рођен у Сплиту а чији животни век протиче у Београду, под називом „Време је да се предам“. Сам наслов као паралелу призива збирка сличне интонације Десанке Максимовић, „Немам више времена“ после које ће написати још много тога. Ова Божићева књига је заправо разговор са традицијом у елиотовском смислу и успостављање дијахронијског односа спрам цивилизацијске баштине, првенствено спрам српске. Полазиште за песму овде су писма, њихова ортографија која песнику служи као слика духовног битисања у времену и као мост за повезивање удаљених временских координата. Кратка песма „Идеографски знаци“ то добро илуструје: „Вековима узму меру / на раздобља деле еру / кад добију из поретка / без правила изузетка / знаци давне славопојке / нису псовке нису бројке / духовну крију свежину / савремену своју давнину“. Ова кратка песма илуструје Божићеву способност језичке економије и музичка својства његовог поетског говора. И он као и Настасијевић трага за мелодијским еквивалентима језика и ритма, нудећи спори ритам као супротност брзом протоку времена, и указујући на нужност препознавања мелодијске матрице језика из којег се ниче дефинисан у Настасијевићевом исказу „Ловимо, а уловљени смо“, у припадању поретку и добу који он сажима.. Отуд враћање у Византију, Лепенски вир, на она битна чворишта минулих цивилизација.

„Кошава на ветрометини“ (1999) је четврта Божићева књига и карактерише је поетика минимализма континуирано присутна у појединим песмама од првих Божићевих остварења. Скрећемо пажњу на неколико епиграма хаика и епитафа као временског склада форме и садржине. Ево епитафа Васку Попи који то потврђује: на страшном суду / ти / твоје дело / твој стих / нема осталих“. Или апотеоза жени и поезији срочена у свега неколико стихова, односно од три дистиха: „Сафо у потрази за жижом“ : /време тече / жена / време се слегне / жена / увек време / увек жена. „Жена, време и море су чести мотиви у поезији Немање Божића, као и тема рата и односа према њему који су контуирано присутни у песничковој имажинацији.

„Ноћ отворених очију“ (2005) је збирка која артикулише најбитније теме везане за свет као симулакрум, што се именује као „Замена за страсти“, глобално устројство света у којем су привид и форма заменили суштинску бит живота у којем се сводимо на посматраче, а не на учеснике. Божић оком проницљивог тумача запажа да је софистицираност „светски тренд“ али и да је сурогат суштеству, да се форма нуди као начело и реагује побуном против те појаве: „школе светске нам тек предстоје / симболи ће тада на знакове спасти / страхови ће бити / замена за страсти“. Побуна је усмерена и против унификације и обезличавања као карактеристика савременог доба што је изумело компјутер и многе направе којима се олакшава живот, али се тако човек затвара у свој виртуални круг и удаљава од других, од стварног света и своди се на објект. Песник ће за компјутер рећи да је то „кућно мезимче“ и да ствара илузију присуства живота и учешћа у њему.

Велики део збирке „Ноћ отворених очију“, бави се феноменима савременог света као што су: глобализам, конструкције нових форми и поништавања старих типова, раздруживања земаља попут онога које се десило нама, манипулације истинама и људима, софистицирана поробљеност од моћнијих, обожавање идола „човекобога“, брзи ритам живота који све друго обезвређује итд. Песма амблем „Универзална идеја, разобличава демонску бит времена у којем живимо: „војничка је чизма симбол њеног изма / Идеје Свесмисла / у седлу пизме / мистификоване мистике измима“, глобалне догме и локалне шизме / (...) /прељубнице света континуитета / Господ је тачка / ђаво је запета“. У наведеним стиховима демитологизује се тобожњи хумани смисао идеје напретка који се поноси знањем, изумима и измима, који је склон ниподаштавању вредности претходних епоха, а заправо се често своди на еклектицизам и крвожедност по којој се нарочито истакао век чији смо савременици.

У првом од девет циклуса, већ помињаном „Замена за страсти“, зачиње се најзначајнија тема у овој збирци, која је повремено присутна и у претходнима, а то је тумачење песме као бића и језика као тајне коју песма настоји да одгонетне у човековој распетости између хтења да оваплоти своју духовност и моћи да за то пронађе одговарајућу форму. Графички облик појединих песама је маштовито изведен и сугерише ритам који је различит од песме као њена унутрашња структура чиме се потенцира тело песме у односу на значењску ауру и њен духовни квалитет. Будући да језик означава и идентитет Божић на тој чињеници изграђује и представу бића које се мора сачувати посредством језика у ери глобалне унификације и осиромашења језика свођењем на универзални жаргон. Међутим, поезија улази у дубље слојеве језика који су носиоци порука свевремене вредности и њиховим занемаривањем губи се из вида метафизичка суштина човекове природе и живота као несазнатљиве и вечне загонетке. Песма „Одсудна битка“, указу-

је на пуни смисао очувања језика кроз поезију и литературу: „језик / тај јеретик / има јеванђеље / без светиње петка / суботе / недеље / обожава тебе и оружје своје / његови симболи црно- беле боје / не верују сине туђим понорима / он прождире време и стално га има / изгуби ратове и богатства рудна / за матерњи језик битка је одсудна.“ Савремени контекст успоставља се синтагмом, матерњи језик, јер се пуно остварење бића постиже тек у властитом језику, слободи стварања на свом језику, исказивању патње и тескобе, такође. Та идеја се даље разрађује у песми „Зликовци и фићфирићи“ где се са високим степеном горчине и ироније говори о томе да поезија мора да маркира ружне појаве и да се излије из песникове жучи : „песмо моја / жучи жива / жучаљива / што год јесте зато јесте / ниси крива / једини су кривци озбиљни зликовци / нису фићфирићи ни на углед ловци / дословно схваћени вечно су питање / смрти и живота / Хаос и постање“. Из цитираних стихова уочавају се неке карактеристике Божићевог певања и то : сливеност значења и звучања, модернитет исказан у тексту без интерпункције и коришћењу великог слова у симболичке сврхе зарад апострофирања значења, као и херметичност, тај недвосмислени знак савременог певања. Поменути стихови означавају језик аутономним системом у којем је и полазиште и сврха певања. Језик је апсолут коме је у овој поезији подређено све. Он поробљава и служи у исти мах, скрива и открива смисао, даје се песнику и узима песника под своје.

У преосталим циклусима: Распродаја сонета, Уланчани стихови, Подела улога, Предизборна трка, Паралеле, Залеђени бол и Последње, одају песника бујне имагинације који успоставља паралеле између животних крајности, указује на дијалектику појава, користи симболе који су нетипични и речити као на пример овај – паралела што означава савремену раван наспрам које се поставља вечност сугерисана у наслову „Како отићи“.

Кратка песма „Ноћ отворених очију“ указује на нужност умног поимања живота у којем се човеку намеће много тога. „Ноћ а белодана / крунише јаву / страву празноглаву / ноћ испавана...“. Ноћ се персонифицира и дају јој се својства живог бића, као и у многим другим Божићевим песмама. Мрак који се најчешће користи као метафора за негативно, овде се помиње у новом контексту, он лечи живце, који су бодљикаве жице, чиме се заправо смисао мрака види у отварању очију, у позивању да се добро гледа и препозна прави пут и права вредност.

Једном речју, поезија Немање Божића је изазовна за тумачење, оригинална, пуна неочекиваних поређења и метафора. Њоме се остварује „деликатна равнотежа“ између звука и знака, форме и садржине. Иако поробљен језиком, песник посведочује језик као поље бескрајне слободе у којој се потврђује као мислилац и творац смисла.

Добрашин ЈЕЛИЋ

ПРИЧАЊЕ КАО ОБЛИК ПОСТОЈАЊА

(*Момир Вучинић: Сноварица, „Чиџоја шџамџа” и ауџор, Беоџраџ, 2005.*)

Стожер око којег се, у слојевитом роману *Сноварица* Момира Вучинића, окупља галерија необичних ликова, јесте Вуксан Галев, који је на самртничку постељу легао кад му је било деведесет девет година. Око њега су тројица, од неколико, његове браће: Душан, Периша и Павле; његова трећа жена Винка; Погани Миломир, „нај-талентовани пјесник и гуслар кога је изњедрила Црна Гора”, за којег се, уствари, не зна одакле је; Јован Перишин, с фотоапаратом – сликалом, од којег се не одваја; Стојана Перишина и Коса Павлова, које, пошто су стално у пролазу, све виде; Мрдеља, неуморни мајстор мртвачких сандука; Радош Караколац, маштар, једини Вуксанов пријатељ; Саво Копиљан, ванбрачни Винкин син, пун илузија; Софија, видарка, пророчица, и тумач снова; луда Граница, која тражи умрлог сина; вјечито гладни Вукић Гројин, који само мисли на јело; Рика и Рипа, малоумници, пијанице, и, у недостатку радне снаге, копачи гробова; говорник на сахранама и гробљима, генерал Павле Цупара, и, да све не би било само од реалности и маште овог свијета, Гале, отац Вуксанов, који бане међу њих, иако је давно умро. Поред ових, ту је и маса именованих и неименованих ликова, и сви, у имагинарној Гостиловини, испод Свевиђа, над којим се надвија брдо Помол, испредају причу, која живот значи.

Двориоци, уз пиће и јело (на почетку дворења, пуна су бурад ракије, а, као да је знао да ће му доћи крај, Вуксан је, зимус, заклао пет оваца) свједоче о прошлом и садашњем времену.

Браћа, иако завађена, дошла су на дворење, јер, на умору, због потомства, све се, и највећем крвнику, прашта. Ипак, погледима се сударају, „као сабљама”. Ни други двориоци, не заборављају увреде, па ни батине које им је Вуксан, док је имао снаге, нештедим-ице, дијелио.

Док се Вуксан бори са животом, његова претходна жена Љубица, коју је замакао, виси на трешњи, и подсјећа на његов злочин.

Вучинићеви ликови и не знају за другачији начин живота, и не би га мијењали ни за један други. Вуксанов брат Душан, на свој начин, такав живот, који одлази са смрћу ликова, жали: „Кад нас не буде, неће имати ко ни њиве орати, ни међаше померати, ни појила мутити, ни стоку сакатити, ни сено палити, ни чини потурати, ни главе братске крвавити, ни котаре одграђивати, ни воду одвртати, ни воденичка кола ломити, ни жита газити, ни жене пребијати – завладаће пусти мир и досада и нигде се људски јаук неће чути”.

Све вријеме плете се прича, која је, у великом степену, обојена маштом. Томе доприноси ракија, коју Гостиловци непрестано себи сипају у уста, а понекад и тамо гдје мисле да су им уста.

Забринутост за свијет, уствари, је оно што производи причу, која постаје, ако не једини, а оно главни реалитет имагинарне Гостиловине и њених становника.

Сви стрепе да ће звијезде потамнити, и нестати. Јер, деси се да се понека звијезда угаси, и да, на небу, остане „жива рана”. А наде за људе-сјенке, на земљи, нема, ако и небо изгуби сјај.

Путовање се сматра бољком, а највећа брига ликова *Сноварице* јесте да имају спреман, себи достојан, мртвачки сандук. Зато, непрекидно се прича; зато, и у најдубљој ноћи, чује се како Мрдеља, шараманом, струже дрво за сандук. Ако не прави сандук, Мрдеља иде по горама и тражи погодна дрва – за сандуке: „Запамти дрво, обележи га и намени сродној души”. Онај ко има мртвачки сандук, и ракије, може мирно да чека свој крај на овом свијету, да по људима ведро гледа. Сандука, захваљујући Мрдељи, има; ракија, колико год се урнише, однекле, пристиже.

У стварности, мало се шта догађа, осим што напољу пуцају боце и главе.

И кад престане да се вије ријеч, тишина није оно што би требало да буде, већ је напрегнута. То је зато што је предворје приче, припрема за њу.

Живот Гостиловаца одвија се између два пуцња –пуца се кад неко дигне руку на себе, или кад се коме роди син; између својих домова и Вучинске главице, на којој је гробље. А садржина њиховог постојања јесте прича, која избије и ниоткуда, па и без разлога, и надраста елементарни живот. Живот, уствари, опстаје захваљујући, не рађању, већ причи.

Вучинићеви ликови су кратки, уских рамена и четвртасте главе. А ни по мишљењу, и животном искуству, много се не разликују једни од других. Зато, оно што говоре није израз сопственог мишљења, већ колективног погледа на свијет једног, имагинарног, простора.

Док причају, Вучинићеви мушки ликови често намјештају црногорску капу на својој глави – никако да јој нађу мјесто. Тешко да таква капа може да се скраси на таквим главама.

Мушкарци имају бркове, углавном густе, а често и усукане, као овнујски рогови. Али, ти брковићи не живе у складу с украсима мушког лица. О нескладу између спољње појавности и унутрашње скривености, говори и то што теле Сава Копиљана није стигло да порасте, јер „појели су га неки бркати људи”, кад је Саву умро отац.

Кад се у собу увуче мирис куване овчетине, Гостиловци заборавају шта су говорили, и навале на пуне карлице меса, грабе га шакама, и убацују у ждријела – немају кад да жваћу, само да би што више захватили; што не може да стане у уста, трпају у њедра и цепове.

Вуксанов синовац, урнисање пића и јела оправдава тиме да је „све ово стрико заслужио”.

Највећа је клетва кад се некоме каже да, кад умре, нико неће ни папак овчји оглодати – у шта му је прошао живот, кад ни за свој испраћај није зарадио.

А неки дворење користе да би, несметано, крали стоку, и да би напунили стомаке.

Дворење над Вуксаном је дворење над једним обликом постојања свијета.

Кад се све сроза, не зна се ни гдје је очев гроб. Много времена ће Гостиловци утрошити у тражењу Галевог гроба. А и кад кажу да су га нашли, ни сами у то нијесу сигурни.

Вријеме је релативизовано. Док Гостиловци дворе Вуксана, његова жена Винка, пуни вирове Ђавољих лази копиладима, које јој прави длакави Јоко Горолежа. Двориоци се, у причи, занесу да и не осјете кад ноћ истекне. И зато, понекад, сване тек у подне. Гале, који је увијек био с комитима и крадљивцима стоке, на чији гроб његови синови никад нијесу дошли, а помињу га само у псовкама, не да се заборавају – усред приче дворилаца бане, и прекори их што су помјерали међаше.

Рика и Рипа, а има таквим парова још, готово су незамисливи

као појединци. Њима је, очигледно, судбина ускратила могућности какве су потребне појединцима да би опстали у суровом животу. И зато дјелују, у пару, на тешко подношљивој граници егзистенције, на којој, ипак, налазе радости, довољне да не би схватили ко су и шта су.

Да би се употпунила слика „историје једног случаја”, појављује се Вуксанов војнички кофер с почетка вијека, окован влачезима и веригама, који, у његовој визији чува оно што је најважније – ратне планове Црне Горе, његова одликовања, као и, укупно, златно црногорско одијело. У једном тренутку, све је разграбљено. Само је остао тај ковчег, али и он је празан, мада је, у Вуксановој визији, пун, да пунији не може бити.

Прича, као интерпретација живота, онако како живот виде Вучинићеви ликови, која се, у појединим моментима, пење до висине која надмашује, не само ликове, но и саму себе, највише до изражаја долази у маштањима Радоша Караколца (он зида кулу „између реке и небеса са хиљаду лукова од ловачких стрела”; зауставља громове и олује; кад срне попасу отровну траву, младунцима забрањује да сисају млијеко; кад му ветар досади, „звиждуком га пресече, смота у клупко и баци у вирове”; истовремено, пјева двије пјесме; обољело биље лијечи шапатом; води љубав с гојачким вилама...), и говору Павла Цупаре, на Вуксановој сахрани.

Све се одвија испод ведрога неба. Ноћу, увијек трепере звијезде, а дању пече сунце, понекад, неподношљиво, као у *Странцу* Албера Камија. Али, ни та огромна небеска свјетлост, па ни звијезде, које крену, слаповима, да падају на земљу, не може да спаси живот, који се суновраћује – сваком реченицом све више. Јер, тама не куља само из земље, но и из човјекове душе.

Иронија долази до изражаја на више мјеста у роману. Уз дуго чекање да Вуксан умре, наратор каже да је умро изненада, тако да му синови нијесу стигли на сахрану; његова супруга Винка толико му је вјерна и пожртвована да је, оплакујући његову смрт, за неколико година, родила троје његових посмрчади. А, с обзиром на то да се највише лажи изрекне на сахранама, гроб Риба Гаша, толико расте, да се, онеме ко га није познавао, чини да Гашо није био човјечуљак, људина. Срећа наша, каже један лик другоме што га таквог имају – сваког се зла на вријеме сјети. Иако је човјек срећан једино кад сања, срећа бљесне и кад неко умре у јесен кад је стока најдебља ...

Вучинићеви ликови мисле да је све предодређено, и зато, покушавају да, колико-толико, искористе оно што им је дато, да, причањем, оставе успомену на себе, и своје вријеме. Све ће, мисле, бити добро ако буде имало ракије и мјесечине. Јер, док има тога, биће и приче, а прича јесте знак да живот постоји. Кад замукне

прича, то је кобна порука да се и живот угасио.

Да су свјетови помијешани, Вучинићев наратор настоји да читаоца, при крају романа, увјери, тиме што пред њега изводи неколико оних који су умрли, који, као богови у старој Грчкој, долазе међу људе.

Њега је занимало оно што се догађа у тренутку кад он на то усредсређује своју пажњу, али и оно што је било, о чему свједоче сјећања. Али, његово виђење није само слика ни овога што јесте, ни онога што је било, захваљујући примјени књижевног принципа онеобичавања, који је промовисао Виктор Шкловски, а чију неопходност у књижевном стварању искуство ни до данас није оповргло.

Вучинић је један образац живота, који је љоснуо о ледину, затекао у његовом издисању, а новом обрасцу, у хаосу тог дешавања, ни обриси се не виде.

Иако се чини да тога живота нема, да му је дошао крај, он постаје, не само због активитета људи, јер те активности и нема, већ је то прича о животу, о активностима којих више нема. Активност је овдје прича о активности, која је чинила живот док је био у својој пуноћи. Јер, живот је доживио крах, један образац се истрошио, и кад би се очекивао његов крај, прометнуо се у причу, и тако, прича постаје засебно биће, синоним живота, доказ његовог постојања.

Фигуративно, озвјездано небо је један образац живота, који је човјеку уливао вјеру у достојанство у егзистенцији, а оно што се ликовима Вучинићевог романа догађа јесте пад с висине у ништавило приземности.

Вучинић уочава оно што уочавају многи, а то је распадање једног обрасца свијета, али тај процес чини видљивим и јаснијим.

Вуксановом сахраном, наступа тама. И то је посљедња реченица овог романа. А свјетла није ни било, иако је сунце дању непрестано гријало, иако су звијезде ноћу стално трепериле. Јер, човјек је у центру овог романа, као што је у центру свијета. Јер, човјек именује свијет. Неки други људи, из другог времена и с другог простора, свијет ће видјети другачије. Можда ће бити више свјетла, или таме, али ништа није исто. Јер, човјек није исти. Као што сунце, како је то, у истоименој путописној књизи, запазио Мирослав Ђуровић, није исто.

Иако то није изричито речено, стиче се утисак да је *Сноварица* дневник Поганог Миломира, којем су помагали Јован са својим сликалом, Радош Караколац са својим маштаријама, и Саво Копљан са својим слатким заблудама, а сви остали својим доживља-

јима, односно својим причама. На то упућује, при крају романа, Јованова реченица: „Бележи даље, песнице”.

У том контексту, запис с почетка романа, у којем се каже да наратор преписује слова, које су, у разним временима, три лица (вјероватно, представници три генерације) записала на стијени, није ништа друго, већ запис Поганог Миломира, у три налета инспирације, о успоменама које је мртав Вуксан Галев, пребирао – пред своју смрт.

Чини се, на први поглед, да је прича у роману, могла да буде краћа. Али, требало је убједљиво, а дужина је овдје у функцији тога, испричати тај велики лом, у којем се с онима који су, у једном обрасцу живота, били најцијењенији и најзаслужнији, у другом изругују. Тако, генерала Павла Цупару, који је био велик, као планина, дјеца гађају дивљакама, житким балегама, и упућују му најпогрдније ријечи. А кад их он упозори на то да би требало да уче, она кажу: „Зашто да учимо историју кад имамо тебе”... Требало је оправдати ријечи старчића, а старци, у књигама, најчешће говоре мудрости, који каже: „Наше вријеме је давно прошло. За ово ти не бих дао ни лулу дувана”.

Дужином приче, Вучинић је „закивао” читаоца, да се дуже задржи на погребу једном моделу свијета, којег они који су га живјели величају и жале, а они који долазе, не само што не прихватају, већ га се и гнушају. Том дугом причом, детаљним описима, али, свакако, не дуплим сликама, писац је намјерно успоравао радњу романа, да би показао колико живот може ниско да падне, и колико нове, генерације ниподаштавају значај искуства својих претходника.

Новим синтагмама („Очи дубоке и пуне паукове мреже”; „Жене су гребенале мрку вуну ноћи”; „Ноћ је унезверено бежала пред лавезом доконих паса”; „Тишина се таложила као пепео”; „Стонога глад...”; „Звезде, прегрејане од дугог трептања, почеше да се гасе”; „Ракија је пуна главобоље”; „Дан се већ био замомчио”; „Сунце је угонило свет у шупљикаву хладовину ораха”; „Не прође времена више него што би стало између два причја завеслаја”...), обогатио је нашу писану ријеч. Али, није се одрекао ни уобичајених говорних творевина („Он би и са оца покров скинуо”; „Као да је у земљу пропао”; „На млађима свет остаје”; „Личе једна на другу како јаје јајету”...). Његов наратор иновира, а ликови, који насељавају странице овог романа, у дијалозима, своје доживљаје саопштавају овјешталим језиком, који није у стању да надвиси „чињенично стање”. Та два начина изражавања овдје су у складном заједништву...

Сноварица Момира Вучинића јесте као окалемљена воћка, која има своју дивљу подлогу, али и племенити изданак, тако да њени плодови могу да задовоље различите укусе.

Радомир МИЋУНОВИЋ

ТАНАНА ЛИРА ПЛАТОНСКОГ ОРФЕЈА

(Ђорђе Николић: „У потрази за Еуридиком“, Матица српска,
Нови Сад, 2003)

Један од најбољих песника српског расејања, Ђорђе Николић, огласио се изванредним светлописом, којим се брани од сила мрака, као што се, уосталом, сваком уметношћу, човек штити од погубне невиделице. Истовремено са одбраном, стваралац настоји да докаже властите квалитете и могућности, те да оствари предност и победу.

Збирку су препоручили проф. др Мирослав Егерић и Ненад Грујичић, а предговор је написао увежени академик Никола Милошевић, што су довољне гаранције за књижевни ниво исте. Милошевић је апострофирао Николићев филозофско-лирски исказ, који би, каже, без двоумљења уврстио у неки ужи одабир из опуса српског песништва:

*Када се воли
Расће се све што се има
И не остјане ништа
Ни у срцу ни у рукама*

Србин из дијаспоре за полазиште је узео старогрчки мит. Кренуо је од Орфеја и дао се у потрагу за Еуридиком. То је, заправо, древна и данашња, што ће рећи вечита и вечна, чежња и тежња за лепотом и милоштом.

Иамо је Николић на уму и за узор, такође, и библијску тему познату као *Песму над њесмама*, где се величају телесна привлачност и духовни спој богоугодних младенаца. Из баштина премудрог Соломона.

Нама се чини, мада је дигресија можда непотребна, да се, у свему томе, добро користе искуства минијатура и хаика. Односно, покушава се, тек далеким реминисценцијама на епохалне и епске мотиве, успоставити нови поетски садржај, етерично-езотеричних ткања.

Измеђе физике и метафизике, бира се ово друго. Нестварну и спиритуалну везу аутор проглашава за основни смисао љубави-сања и писања, повлађујући Платону и држећи се његових вредносних принципа.

Интересантно је да у књизи наш Георгије не јуриша прсим-ице на аждаху, нити се размахује копљем. Његово перо није уперено на злу судбину, нити се одбацује у трње. Накана му је чиста, као што су чисти делови његове, једне те исте, уопштене, песме о сталном губитку и непресахлој вери у добитак.

Николић ке увек надомак оне коју сања. Њено лице (ретко се спомиње тело) готово је надхват његове руке. Међутим, претерана потреба и превелика жеља да се запоседне идеал, разбијају слику остварених амбиција и остављају једино илузију да ће, евентуално, у наредном покушају доћи до симбиозе жуђеника и жуђене. А може бити да би, оног часа када се наум и страст обистине, престала чаролија обједињења и свако трагање би се обесмислио. А без даље потраге, мистичних заплета, откривања тајни и неискап врелих маштарења, изгубили би се изазов и драж живота.

У хеленској легенди, жена славног певача и свирача, заправо песника Орфеја, умрла је од уједа змије. Ето старозаветне приче о праисконском греху, која не престаје да провоцира и мами генерацијске и цивилизацијске креаторе и протагонисте. Покушао је Орфеј да доведе своју невесту из Доњег света, натраг, у Горњи свет, свирком је савладао Кербера и гануо Персефину која му допусти да поведе Еуридику. Није смео да се осврне, пре него напусте царство Хада. Међутим, љубав и љубомора су надјачали, син музе Калиопе и бога Аполона погледао је иза себе, да провери иде ли његова драга, тако да је, заувек, остао без ње. Онај који је својом песмом очаравао људе, животиње, стење и дрвеће, није могао да савлада себе. Елем, грандиозна поука из несрећне љубави свевремених лико-ва је да само они који победе себе могу рачунати на милост неба. Уосталом, појам узалудности присутан је и у миту о Сизифу који се, исто тако, замерио боговима, па је морао целог века да гура огроман камен узбрдо.

На почетку Николићеве књиге налазимо мото: О, сан су само врата раја. Онда долази поглавље, то јест Еуридикина (песма), као тростих:

*Ако измолиш милосћ Богова
Нека буде воља
Њихова.*

На крају долази Орфејева (песма) такође као тростих:

*Када чујеш моју песму
Праћи ме
А ја се нећу осврнути.*

Између сурово-нежних, најкраћих, поглавља, распростиру се три циклуса названа: ДОБА ЉУБАВИ, ДАРОВИ ЉУБАВИ и ТРАГОВИ ЉУБАВИ.

Поезија платонског Орфеја је платинастог кова. Оплемењена душевним болом, интелектуалним и духовним врлинама и, нама тако ретко доступним а егистенцијално битним сазнањем, да се треба учити на туђим примерима. И највећи оману, а камоли малени. Зар се ми претерано често не осврћемо - на пропуштене могућности, на турбулентну прошлост, на варљивост славе и тријумфа? Стога опомена Орфеју једнако је намењена и другим, јунацима и владарима, па и читавим народима.

Николићев Орфеј, односно орфејски Николић, обраћа се, наизменично, посредно и непосредно, симболу најлепшег осећања. То нису прозаични изливи поштовања и драгости већ до прозрачности воздигнута оданост и посвећеност. Вероватно, да не урекне вољену (боље рећи: обожавану), песник јој не спомиње име. На тај начин, оставља на вољу тумачима да схвате поруке овако или онако. До у бескрај се шире асоцијативна поља. У том простору, зато, има места за уметничку делотворност и природну сензацију, а певање није лишено ни религиозне конотације: икона, молитва, ритуал и сакрални орнаменти.

Наш савременик укључује у свој хвалоспев / реквијем свеколику земност, с обзиром да су планетарна бића, твари и елементи, иначе, били подређени Великом Певачу, али се на томе не окончава његов “рашчлањени” спев. Призвани су, усто, и космички атрибути. Листовима провејава звездана прашина, која је, баш као и овде опевана љубав, више меланхолична но чулна, што ће рећи, готово нематеријалне супстанце.

Потврђују уводну клаузулу да се растеривањем помрчине сваке врсте, у ствари, зачињу и снаже претпоставке за испуњење блиставих визија. Многоструко се та опција огледа, прво у стиховима:

*Над нама месец:
Небески печат
Земаљске љубави.*

А затим, на суседној страници:

*Кад расветли се дан
Сетти се колико је таме обуздано
Да сјајти се пути твој*

Вишезначност и узнетост су перманентни у „Трагању за Еурудиком“, што је карактеристика сваког врхунског, па и мање претенциозног остварења.

Павле Б. ОРБОВИЋ

СЕРГИЈЕ КАЋАНСКИ

Породица Каћански која своје корене већ неколико векова везује за Бачку варош Србобран, а својим даљим пореклом сеже у Херцеговину и везује се за чувену грофовску кућу Владиславића, изњедрила је неколико значајних личности са којима се српски род може поносити. Поред на далеко познатог Стевана Владислава, чувеног песника, Лазара свештеника, незаобилазно је споменути још једну велику личност, додуше кратка животна века, значајну за српску цркву и духовност, а то је СИМЕОН у монаштву СЕРГИЈЕ Каћански¹.

Мало је данас познат, готово пао у запећак, лик великог Сергија. На вест о његовој изненадној смрти највише је био погођен карловачки патријарх Јосиф Рајачић, чија је био десна рука и најбољи ђак.

Симеон или Сима како му наденуше име на крштењу, родио се у Сентомашу 1813. године 13. фебруара² по јулијанском календару на дан св. Симеона Мироточивог у породици Каћанских од оца Гаврила и мајке Макрене³.

Прва слова научио је у родном Сентомашу, а као даровит и жељан знања родитељи су га дали на даље школовање па тако гимназију учи у Врбасу, Новом Саду, Темишвару, Мохачу и Кечкемету. Тако Симеон завршава права и философију у Пешти и Пожуну⁴. По завршеним студијама долази у Сремске Карловце где завршава и богословију школске 1837/8. Као студент богословије показао се као

¹Радослав Ј. Субић, *Породице Срба у Србобрану до 1925*, Србобран 2001.

²Сви датуми у тексту биће наведени по јулијанском календару. Прим. аут.

³ Андра Гавриловић, *Знамениити Срби 19. века*, Београд 1903.

⁴Небојша Кузмановић, *Српско Словачке културне веза*, www.srpskadijaspora.info/vest.asp?id=6811, интернет Новине Србске.

изванредан говорник, што ће му касније бити велика хвала, и дуго ће се и до данашњих дана причати о његовом красноречју и беседништву. То се најбоље показивало за време одговарања на испиту, што су професори богословије одмах запазили. Тако је приликом посете митрополита Стефана Станковића, карловачкој богословији одржао поздравни говор и одушевивши га, био је позван на пријем у двор, што је у оно време била велика част. У недоумици животног позива као млади богослов одлучује се за монашки позив и одлази у манастир Крушедол где није баш дуго био искушеник. Дана 9. априла 1839. године бива пострижен и добија монашко име Сергије, од стране ондашњег архимандрита Димитрија Крестића. На кратко после монашења као даровитог и већ познатог и ученог младића одводе у митрополитски двор где га постављају за најмлађег професора богословије у Ср. Карловцима. Исте године 25. децембра у саборној новосадској цркви од стране митрополита Станковића рукоположен је у чин ђакона. Све време обављања ђаконске службе, редовно је предавао на богословији и водио рачуна о митрополијској архиви. Смрт митрополита Станковића затекла га је у чину протођакона, али га је нови митрополит, Јосиф Рајачић такође остави као свог питомца и уважавајући све његове заслуге, 26 октобра 1842. у Вршцу га рукоположе у чин архиђакона. Након две године, 19. маја 1844. у Бечу је рукоположен у чин презвитера⁵, и постављен је за члана консисторије. Све ово време радио је као наставник богословије и предавао стручне предмете. Исте године као протосинђел добија на управу манастир Беочин⁶. Наредне 1845. године постаје и патрон карловачке гимназије. Године 1846. постаје и управник сремског пограничног подручја. У тешким моментима и затегнутим односима око границе, својом мирноћом и говорничким даром смиривао је ситуацију, али је револуционарни талас већ био на помолу. Ту се показао као веома помирљив и сталожен преговарач.

Почетак велике револуције 1848., Каћанског дочекао је Сремским Карловцима у непосредној близини митрополита Рајачића. Учесник је и говорник велике мајске скупштине и један од великих заслужника успостављања српске патријаршије и Српске Војводине. Говор који је тада одржао на жалост нико није забележио, али како Јаков Игњатовић у некрологу у Србском дневнику каже: “Његове у тим приликама исказане речи сваком, који га је чуо, остаће дубоко у срцу записана⁷.” Од стране епископа Горњо-карловачког 16. септембра 1848, Евгенија Јовановића у манастиру Беочин, Сергије је рукоположен за архимандрита у манастиру

⁵Свештенички чин, јеромонах

⁶Филарет Гранић, *Два докуменџа о црквеном службовању Ејископа Горњо-Карловачког Сергија Каћанског*, Богословље бр. 115, 1940. стр. 11-13.

⁷Јаков Игњатовић, *Сјомен Сергија Каћанског, Ејископа Карлишијайског*, Србски дневник, Додатак бр. 9, 1859.

Бездин у епархији Темишварској. Тиме су почеле велике припреме, да у скорије време Сергије постане епископ.

Напредујући из дана у дан, и показивавши свју ревност и пожртвовање у служби, Сергије је све више стицао поверење српског патријарха Јосифа, који га је често држао у својој близини. Тако је 1850. године пратио патријарха на разговорима у Бечу. Као награда за његове заслуге, ненадано је одликован од старне цара златним крстом са круном⁸. Пошто је у то време било упражњено место патаријаршишког секретара, бива постављен на ту дужност и поред свих обавеза. Водио је главне послове у патријаршији и као десна рука, српског патријарха, стиче све симпатије и похвале и у сталном је ишчекивању нових и одговорних дужности.

У пролеће 1852. године послат је у Будимску епархију, као администратор до избора новог епископа. Тих годину дана службовања провео је у Сентандреји у старом патријаршиском двору. Почетком јула 1853., предао је дужност у манастиру Беочин и преузима старатељство над манастиром Бездин. Након смрти Горњо-карловачког епископа, Евгенија Јовановића, 14. септембра 1854⁹, већ 21. децембра, постављен је на место администратора епархије. Царским решењем, од 25 маја 1855, то место му је потврђено. На велику радост и власти и народа, Сергије ће овом епархијом управљати као администратор пуне три године. Међу својим народом, као духовни пастир стећи ће све могуће симпатије. За три године епархију је подигао, обовио многе цркве и народ духовно учвршћивао својим предивним беседама за које је посебно хваљен од самог почетка. Посебно би требало нагласити његово пожртвовање око саме обнове владичанског двора, успевши мирним преговорима да издејствује средства из Загреба и Беча¹⁰. Овакви успеси у Горњо Карловачкој епархији, само су убрзавали и предходили моменту његове хиротоније. “У свакој струци свог позива велику је делатност развио. Проникнуо је својим оком у нужде ондашњег народа. У Хрватској обвладало је тако уверење, да таквог духовника од времена епископа Јакшића није било. Његов избор за епископа опште је мишљење и жеља, хрватског народа, шта више, целог српског народа. Већ пре избора био је у душама њиховим архипастир...”¹¹

⁸У ово време аустријски цар је био тада млади Фрањо Јосиф II, прим. аут.

⁹Епископ Евгеније Јовановић, www.eparhija-gornjokarlovacka.hr/Episkop-JovanovicEvgenije-L.htm

¹⁰Драган Дамјановић, *Нацртии Јанка Николе Грехора за преобликовање њрочеља епископског двора у Плашком*, Простор, Загреб, бр. 2, 2003. стр. 119.

¹¹Јаков Игњатовић, *Сѣмен Сергија Каћанског, Епископа Карлштинског*, Србски дневник, Додатак бр. 9, 1859.

Водећи се народним жељама и искреним сопственим мишљењем, архијерејски сабор, једногласно је одлучио, 9. септембра 1858. г., што ће и сам цар потврдити својим решењем од 2. новембра да се Сергије Каћански постави на место епископа Горњих Карловаца.

Хиротонија је обављена 7. децембра у Сремским Карловцима, а чинодејствовао је патријарх Јосиф Рајачић. Том приликом Сергије се обратио присутном народу, а та беседа до данашњих времена је сачувана, захваљујући ђакону бечејском Стефану Боломцу. Том приликом рекао је:“ Како ћу велике и свете дужности високог звања Божијом промишљу обављати, на мене положеног отправљати:о томе нит могу нит смем говорити. Свака је мисао пред Богом, а и ја ћу се Богу молити: да нигда са ума не сметнем да ће са мислима и сва дела пред праведног небесног судију изићи! Живот је човечији кратак, и ја сам на лествици оног кратког живота већ доста високо, нит много предамном бити може; и ја ћу се Богу молити, да, да у том кратком времену, сву делатност живота мога обратим на ползу општу; Но све је то у руци Божијој, и дух се мој не бави с оним шта ће Бог убдуће дати; њега је обузела садашњост и душа се бави овим магновенијем, које јој више нигда доћи неће са прекидањем досадашњег стања и са наступањем на онај пут који ће је водити у тајне пуну неизвесну будућност. Друге жеље у овај час моја душа нема већ да је на томе путу Бог милости своје не лиши, и пре да ме живота лиши, него оног расположења душе моје; по коме је свагда у вишим мислима и жељама радост своју тражила! И још једну жељу милостиви благодатељу мој! Твоју свету и милостиву руку - која ми је толико милости чинила, да ми милост твоја као сунце на небу сија, коју сам небројено пута, чистом благодарном душом целивао: и сад да целивам; и сад да ме благослови рука благодатеља мога светог Патријарха Јосифа!“¹²

Као новорукоположени владика, Сергије је у Сремским Карловцима боравио десет дана, проводивши своје време у богослужбеним делатностима. Пут га је повео у манстир Бездин како би извршио примопредају дужности па одатле је требао ићи у Беч, на пријем код аустријског цара, па онда у своју епархију на службу Богу и народу.

Пун снаге и воље, Сергије се упутио да што пре све обавезе и дужности разреши како би што пре стигао у епархију, тако је одлучио и ако је био близу да тог пута не сврати у родни Сентомаш и обиђе брата, не слутећи да ће убрзо умрети. Пошто је стигао у Темишвар убрзо се разболео и умро. Као узрок смрти била је запаљење плућа и стомачне дупље.

¹²Сергије Каћански, Стефан Болемац, *Тројесѣтво добродетели у деветнаест и црквени слова*, Нови Сад, 1863., стр. 121-122.

Узрок болести веома је лако било објаснити тиме што је из Карловаца по веома хладном зимском времену пошао доста лако обучен, а у Кикинди пошто није стигао на време морао је по зими чекати од 5 часова поподне до 4. изјутра на јакој зими не спавајући. Исцрпљен брзо се разболео, и добио грчеве у трбуху. Његов лекар, Др Брашовани одмах је притрчао у помоћ, али му није било спаса. Убрзо се окупио и консилијум лекара¹³, који је установио да Сергије неће још дуго поживети. Дан уочи смрти, не помишљајући на најгоре, замолио је пријатеља да му сачини тестамент и донесе на потпис. Те вечери се причестио, а око два изјутра умро. Одмах након смрти тело је сецирано и утврђена тачна болест, а потом и балсамовано.

По сопственој жељи сахрањен је у манастиру Бездину. Службу за упокојење служио је епископ Прокопије Иванковић¹⁴. Тело је било изложено у владичанском двору у Темишвару, одакле је однето у манастир Бездин и сахрањно на Св. Јована, 7. јануара. Опело и сахрану и служио је архимандрит бездински Петровић. На погреб је из Сентомаша успео да стигне и Сергијев брат¹⁵.

Смрт Сергија Каћанског изазвала је велико жаљење у народу, посебно у епархији у коју није успео да стигне као епископ. Вест о смрти пронела се целом Угарском. Српска штампа дала је детаљне извештаје и о болести и о смрти¹⁶. У првом броју Србског дневника од 4. јануара 1859. на насловној старни била је читуља и вест о смрти. Потом је у наредних неколико бројева у наставцима уследили читави омажи посвећени Сергију Каћанском. Јаков Игњатовић, написао је богато житије, а убрзо после тога јавила се и пема под називом Сузе на гробу Сергија Каћанског:

Ведро било, па се наоблачи,
Од Тамиша црна књига дође,
Црна књига и још црњи гласи,
На колено седом патријарху,
Књигу чита седи патријаре,
Књигу чита, а сузе пролива,
А о сине, а о добро моје,
Што уцвели твога оца старог
Што ми оде испред лица мога

¹³Консилијум су сачињавали: Др Брашковић, Др Стефановић, главни војни лекар Мартини и Др Кода. *Србски дневник*, 24. јануар 1859., стр. 3.

¹⁴Г. Епископ Ивановић у служењу тако је плакао и јецао да је једва молитве читавао. *Истио*

¹⁵*Србски дневник*, 24. јануар 1859.

¹⁶*Леттојис Мајшице српске*, 1859., стр. 199, *Свевик*, 1859, бр. 5

Испред лица, а и с бела света,
Нисам те се красна нагледао,
Ни салђана још те наслушао,
Ни милена још те на љубио,
А ти оде под земљицу црну.
Растали се здрави и весели,
Растали се да се још видимо,
А ти мене изневери брзо.
Од радости срце разиграло
Што те шаљем милој домовини,
Да јој будеш и отац и мајка
Сад га мори ево љута туга ,
Ој владико,ој зеницо моја,
Ој владико моје земље славне.
Бадава те чека стадо верно,
Стадо верно и душом одано.
Како те је јадно испратило,
Последњи те пут онда видело,
Ја остадох без јединца мога.
Оста стадо без пастира свога,
Ко дечица, без свог родитеља,
Плачу вриште, КАЋАНСКОГА, траже.
А о Плашко моја веља туго,
Ти изгуби твога господина!.....¹⁷

Пуна два месеца Српска штампа писаће о смрти Сергијевој.
Како и где је вест стизала тако су служени помени за упокојење¹⁸.
Као великог архијереја српској цркви остаје да га помиње у векове,
а нама да следимо путеве његове и да нам је на углед.

¹⁷Србски дневник, 22. јануар 1859., Додатак бр. 6

¹⁸На Светог Сави у староврбаског ваведењској цркви „по свршетку свечаности држан је спомен за душевно спасење незаборавног покојног архијереја карштатског Сергија. Вечна му буди памјат“,Србски дневник, 25. јануар 1859., стр. 2.

ПРЕТПЛАТА

Часопис ТРАГ излази 4 пута годишње у обиму од десет шtamпарских табака по једном броју.

Годишња претплата износи 800,00 динара за физичка, а 1000,00 динара за правна лица.

Претплата се може улагити на жиро рачун број 840-98664-83 код УЈП са назнаком „за часопис ТРАГ“.

Чим нам доставите наруџбеницу и потврду о улагу, ми ћемо вам слати часопис на адресу коју нам пошаљете.

Све информације можете добити на телефон: 021/794-640.

НАРУЏБЕНИЦА

Наручујем 4 броја часописа ТРАГ за 2006. годину

(име и презиме, назив правног лица)

(адреса)

(поштански број и место)

(телефон)

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

82+7+008

ТРАГ : часопис за књижевност, уметност и културу / главни
и одговорни уредник Ђорђе Сладоје. - 2006, бр. 8 - . - Врбас :
Народна библиотека „Данило Киш“, 2005 - (Нови Сад :
Будућност). - 23 цм

Тромесечно.
ISSN 1451-9437

Cobiss.sr-ID 202214407